MAGYAR NAPLÓ

A Magyar Írószövetség lapja

Megjelenik havonta
ISSN 0865291 0

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)
1092 Budapest, Ferenc krt. 14.
Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**
Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**
Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**
Központi e-mail cím és előfizetés:
info@magyarnaplo.hu
Elérhetőségünk a világhálón:
www.magyarnaplo.hu
www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány
(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)
és a Magyar Napló Kiadó Kft.
(1062 Bp., Bajza utca 18.).
Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.
(1097 Bp., Táblás u. 32.)
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, a www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storef), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon a 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.
Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storef), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díjak:
Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.
Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.
(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető szerkesztőségünkben is:
• személyesen:
1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.
• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**
• telefonon: **06-1-413-6672**
• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

A szétszóródás előtti Tokajban

A világörökség részévé válik-e az is, aki Tokajban egyszer csak, behúzva nyakát, elindul a föld gyomra felé a nyirkos kőlépcsőkön? Úgy húsz évvel ezelőtt gyanútlanul ültem a gimnázium előtti padon, két előadás vagy pinceközti pihenőn, amikor váratlanul mellém ül Lengyel Balázs, kicsit töpreng, majd beszélgetni kezd. Mondja az életét, mint valami leckét, Nemes Nagy Ágnesről, aztán az Újholdról magyaráz. Közben azon gondolkodom, hogy összetéveszt-e valakivel, vagy ez az alap, pályakezdőkkel ismeretlenül is diskurálni. Tokajban alap, alap volt, alap ma is. Pályájuk elején az ejtőernyősök talajfogásának és az ugrásukhoz való elrugaszkodásuknak is földrésze ez a város. Itt, a keleti végeken nemcsak gyöngyszem, oázis, lélektisztító zarándokhely Tokaj, hanem az emelkedés helyszíne is. 2014-ben kaptam meg a Tokaji Írótábor Díját, itt laudáltam Nagy Zsukát ’17-ben, akivel együtt indultunk a keleti végekről, és máig izgatottan fürkésszük egymás pályájának további alakulását, lírájának fejlődését. Szóval Tokajba hazajárok.

2019. Tokaji Írótábor. A Rákóczi Pincében nyitunk, Szentmártoni János, a Magyar Írószövetség és a Tokaji Írótábor Egyesület elnöke ünnepi beszédében elmondja, hogy már most elkezdődött az 50. írótábor 2022-ben esedékes jubileumi rendezvényének előkészítése. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Tokaj Város Önkormányzata, a Tokaji Írótábor Egyesület közös elhatározást fogalmaz meg, és ünnepélyes keretek között írják alá egyezményüket. Az idei tanácskozásnak az 1919-ben Tanácsköztársaságnak kihirdetett rémálom, és a művészek, művészeti ágak képviselőinek szerepvállalása volt a fő témája. Kassák Lajos magát szocialistának tartotta, de a kommunista mozgalom és párt csak egy részt jelentenek, és nem az egész szocialista eszmét. Kassák sosem volt vérvörös kommunista, ahogyan sokan szeretnék annak láttatni, hiszen szembehelyezkedett Kun Bélával és az akkori hatalmi elittel – mondja Mezey Katalin. A művészet függetlenségét védve, az EMBER-ért folytatott küzdelmét Kassák mindig is az alkotó – és a közéleti ember – látószögébe helyezte – egészítette ki L. Simon László. „Az időszak kulturális múltját kutatva jól kirajzolódik, hogy az 1918–1920-as években ifjúságukat élő, kiemelkedő tehetségek nem a kárpátaljai régióban találták meg boldogulásukat” – mondta Lőrincz P. Gabriella. E néhány, itt csak töredékesen felvillantható mozaik része az is, hogy Jenei Gyulával, az Eső folyóirat főszerkesztőjével elsétálunk a Gólyába, persze már ott ülnek a „spanyolnáthások”: Vass Nóra, Vass Tibor (a teremtés örökös korrodáltja), aki a beszélgetésünk elején leszögezi: „Kun Marcella térden állva könyörög, hogy írjam bele a naplómba…”. Na és persze Berka Attila, Székelyhidi Zsolt. Szombat este folyóiratok bemutatója. Sturm Laci vezeti, és dicséri az Ághegy című lap nevét, a Spanyolnáthások kitűnő szövegekkel jöttek. Aztán a díjak: Alföldy Jenő, Cs. Varga István. Kántor Pista barátunk szintén Hordó-díjas, Bíró Gergely nagydíjas. Jó a ’19-es évjárat is!

Mi nem szóródunk, maradunk, maradunk hazafelé is Tokaj és az irodalom bűvkörében.

Kürti László

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (örökös elnök), *Báger Gusztáv, Horváth Antal, Kalász Márton, Kő Pál, Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza*

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán
E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035
Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSAK

Berta Zsolt
(Magyar Napló Könyvesbolt)
Mobil: (70) 421-9580
E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasaljai Matild (ügyintéző)
E-mail: bertahavasaljaim@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-5784

Bolla Eszter (szerkesztő,
Oláh János szerkesztői ösztöndíjas)
E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3962

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (tanulmány)
E-mail: andrea.ekler@gmail.com
Mobil: (30) 444-6573

Mirtse Zsuzsa (Könyvszemle)
E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)
E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János
(ügyvezető)
E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)
E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Mátyás László**
*
A címlapon: **Ilmar Taska**
(Fotó: Czimbal Gyula)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.

Kürti László: *A szétszóródás előtti Tokajban* 1

SZEMHATÁR

Ágh István: *Szarvasveszély* 3
Hegedűs Imre János: *Asylium* 4
Kapitány Gábor: *A sienai dómnál; Jinjang* 6
Abafáy-Deák Csillag: *A bécsi nő* 7
Murányi Zita: *bennem örökre...* 9
Bertha Zoltán: *Nőregény – és mágikus realizmus I. rész*
Kodolányi János: Szép Zsuzska 10
Vörös István: *A jövő évtized megközelítése* 16
Árkossy István: *Szép kortársaim* 17
Bolla Eszter: *„Az én jelszavam: kaland és költészet”*
Beszélgetés Szegedi-Szabó Bélával 21
Mirtse Zsuzsa: *Fekete napraforgómagok* 23
Kalász Márton: *Itt élhetek; Vigasz* 28
Jánosi Zoltán: *„Rendet magunkban!”*
A 85 éves Kalász Márton köszöntése 29
Szalai Attila: *Egy igazi lengyel úr, aki magyar*
Konrad Sutarskit köszöntjük 85. születésnapján 31
Konrad Sutarski: *sürgős táviratok nyomán* 35
A fák megnőttek az erdőn; búcsúzások 36
Mezey Katalin: *A szóvivő köszöntése* 37
Gróh Gáspár: *Szemben a világsorssal, avagy otthon a hazátlanságban*
Tóth László költői estje elé 38
Tóth László: *Zónaidő. A hasonlóság és a másság élménye*
Nagy Gáspár gondolkodásában 42
Polák István: *Nagy Gáspár tréfája?*
Fikció és valóság a költő regényében 46
Miklya Zsolt: *Elvégre; Súrló* 49
Ilmar Taska: *A Pobjeda* 50

NYITOTT MŰHELY

Jávorszky Béla: *„A képzelet veszélytelenebb”*
Beszélgetés Ilmar Taska észt íróval, filmproducerrel 53

KÖNYVSZEMLE

Tóth László: *Felvidéki könyvszemle*
Juhász Katalin: nyeretlen; Mészáros László: Évgyűrűk;
Fellinger Károly: Hullámvasút; Mindjárt gondoltam;
Szászi Zoltán: Séta vidéken; Lipcsey. Szobrok – Rajzok – Írások 61
Gerliczki András: *Wittgenstein szóvivője*
Tóth László: Wittgenstein szóvivője avagy Mondatok a 'mondatlan'
és 'mondhatatlan' regényéhez 63
Ircsik Vilmos: *„Az ember szolgálja az államot”*
Ilmar Taska: Pobjeda, 1946 65
Szabó Soma: *Csodafiú-szarvas*
Ordasi Péter: Csodafiú-szarvas 67
Kántor István: *Portré helyett Dinnyés József „daltulajdonosról”*
Dinnyés József: Szabadiskola, CD 68

Szerzőink 70

Lapszámunkat Jovián György festőművész, grafikus munkáinak reprodukcióival illusztráltuk.

Ágh István

Szarvasveszély

Búzavetés, őszi szántás,
bent vetített kinti látvány,
amit lakásomból nézek
arra való készüléken,

lentről látott madártávlat,
nem igazi, mégse látszat,
pihentető, mégis fontos
előzmény a főműsorhoz,

közönséges őszi képet
miért közvetítenének,
ha nem lenne egy történet,
valamilyen hírértékkel,

mint a hantok és vetések
különös viselkedése,
hol a barázdák kinyúlva
visszagyűrődnek magukba,

s kialakul annyi forma,
mintha csordába torlódna,
hátak, hasak, fejek, lábak
egyesülnek, különválnak,

talán vadászpuska durrant,
ami nem hallható onnan,
mintha ok nélkül ijedne,
áradna a végtelenbe,

Atyaisten, mennyi állat!
én még ilyent sose láttam,
szarvas! szarvasok! kiáltja
valaki a kamerába,

ha kocsival járnék arra,
rémülten ámulnék rajta,
de csak tét nélkül csodálom
ilyen absztrakt távolságból,

az előbbi barna foltok
óriási csorda voltak,
valamitől megijedve
hirtelen fölkerekedtek,

de miért jött össze annyi,
nem is győzném összeadni,
és micsoda jelre izgult
valamennyi, s hova indult?

fél órája áll az autó,
előtte élő sorompó,
a szélvédőn, tág tükörben,
kivetítve menekülnek,

egymás mellett hárman-négyen
mint egy megszabott ösvényen,
működik az ősi ösztön,
hogy összhangra ösztönözzön,

kijelöli az irányt is,
túl a síkon, el Mohácsig,
mint egy hegyi patak sodra
hozza őket, elsodorja,

mint a Csele patak medre
színültig habzó tetemmel,
ahogy a képernyőn látom,
fej a faron, nyak a háton,

egyetlen agancs se látszik,
kilőtték a törzs bikáit?
tán a Mecsek vadonán túl
ágaskodik koronájuk.

Hegedűs Imre János

Asylium

Benedek Elek születésének 160. évfordulóján

Legendát, mítoszt termő-teremtő aforizmák, szállóigék koszorúzzák sugárzó alakját. Részben ő alapozta meg bölcs életigazságaival ezt a mítoszt, részben hívei, írófiai, tanítványai írták, vésték a halhatatlanság falára-falába élete, sorsa szentenciáit.

Csak azt írom le – mondta –, amit édes, jó szüleim és a gyermekek egyaránt zavartalanul olvashatnak.

Ez volt az ő ars poeticája. A puritán erkölcsöt stílusba vitte át.

Milyen súlyos vállalás! Hótiszta a cél, patyolat a morál, ami egyben korlát is. Saját maga számára felépített fal. Kerítés. Zabolázza az alkotás szédületét, a zsenialitás mámorát.

„Az arany középszeren felül soha nem emelkedék" – írta le többször az önértékelő mondatot.

*

„…csak az a valamennyire egész ember, kinek könnyű a toll, s nem nehéz – a kasza."

Mit kezdjünk ezzel?

Már nem írunk tollal. Sokan nem tudják, mi a kasza.

Vannak országok, amelyekben a kézírást nem tanítják az iskolában.

Ki tudja vállalni ezt manapság?

Senki. Vagy mégis? A spirál vonalát követve visszatérünk oda, ahonnan elindultunk?

Talán. Talán ott él, talán ott lappang a sóvárgás a mélytudatunkban, az ösztönvilágunkban, a zsigereinkben: egyesíteni a szellemi és a fizikai munkát.

Adjunk igazat a bölcsnek. Könnyű a toll, nem nehéz a kasza.

*

Milyen volt az ő szellemvilága, életfelfogása, valóságlátása?

A legendák Elek apóját azoknak a sorsa érdekelte, izgatta, akiket a világ alsó bugyraiba süllyesztettek.

„Állj a védtelenek, gyengék közé, az erősek, hatalmasok oldalán harcolni nem virtus."

Híres ez a manifesztuma. Felszólítás. Kiáltvány. A világkultúra szellemei vallották, cselekedték ugyanezt.

Lord Byron elment Görögországba, életét áldozta a török elnyomók, despoták elleni szabadságharcban.

Ezt úgy hívták egykoron: plebejus hevület. „A néppel tűzön-vízen át!"

Ez volt a „népért síró bús-bocskoros nemes" fogcsikorgatása.

Újabb ok az elmélkedésre, töprengésre.

Miképpen álljunk ma a nép mellé, ha már nincs nép? Legalábbis sokan ezt vallják.

A demokrácia (népelvűség) a lélekben, a tudatban virágzik ki igazán.

Már életében közismert volt népimádata, meg is született halála évében (1929), kilencven évvel ezelőtt, a legismertebb szállóige. Kovács László írta nekrológjában:

„Benedek Elek sokkal több és nagyobb, mint a művei."

Ha keressük őt halála (1929) után kilencven évvel és születésének (1859) százhatvanadik évfordulóján, akkor nem elég a százötven kötetnyi életmű böngészése.

Akkor a személyiséglélektan, a szociológia, a székely sors örvényeiben és legalább két évszázad történelmében kell alámerülni.

Sötét önkényuralom korszakában született.

A dualizmus faragta felnőtté, emberré.

És rebellissé.

Tudta, érezte, nincs minden rendben a csodálatos felvirágzásban.

Ahol minden rendben van, onnan nem tántorog ki másfélmillió ember az Újvilágba.

Nagyot kiáltott: „Halljátok, emberek?"

*

Történelmet is írt. Rendhagyó történelmet.

Rögeszmésen ragaszkodott ahhoz, hogy a történelem nem a dinasztiák, nem a koronás fők, és még nem is a nemesség történelme, hanem a nép küzdelme, izzadása, kínja, keserve, boldogsága, sarjadzása, görnyedezése a pálma súlya alatt.

*

Tudta, didereg a lélek, elsorvad az ember a társtalanságban.

Az egyén, akárcsak a magányos fa, derékba törik a viharban. Az erdő erős, ellenáll, véd, óv.

„Ne félj, ne szégyelld szeretni a hazát! Ma a világpolgárság a divat, de te ne hódolj e divatnak. Inkább légy ‚vad magyar', mint ‚szelíd hazafi'. Mennél jobban

szaporodnak a szelíd hazafiak, annál inkább lesz szükség vad magyarokra" – írta fiának, Marcellnek.

Akkorát csapott a húrokra, ma is zeng bele a cimbalom.

Európa, ez a „bomlott cimbalom". (Jelző Aranytól.)

*

Talán didergetően aktuális?

Talán egyértelmű az, amit több mint száz évvel ezelőtt írt, mondott, tanított?

A nemzet talpköve a család.

Hat gyereket nevelt föl nagyszerű asszonyával, Fischer Máriával.

Amelyik évben nem született unokája, búskomor képpel ült asztalhoz a híres Elek névnapokon. Megtörtént, mókából bepólyálták a családtagok az igencsak magasra nőtt, langaléta fiát, Jankót, s behozták az ünnepségre.

Íme, az unoka! Derüljön fel az arcod, Apus!

Tehát a gyerek. Tehát az utód.

A kontinens, a vén Európa „lenni vagy nem lenni" kérdése. Országok, kormányok, pártok csatáznak, vitáznak, s keresik a megújulás, a továbbélés útját, módját.

Benedek Elek egy évszázaddal előzte meg a korát. Írt, szervezett, szerkesztett, és személyes példát mutatott a magyarság, Magyarhon megújulására.

Szelleme, személyiségének kisugárzó ereje túlterjedt a családi fészek territóriumán. Az ország, Magyarország és a lecsonkolt részek sokezres gyermekseregének lett a Cimborával mindenki imádott Elek nagyapója.

Rendhagyó, egyedülálló tett, hősi cselekedet irodalomtörténetünkben.

Székelyföld apró falucskájában, Kisbaconban egy öreg, de soha meg nem vénülő, örökifjú ember, szál pennával, szerkeszt egy gyermekújságot, s azt izgalommal várja gyermek, szülő és nagyszülő Erdélyországban, Magyarországon, Felvidéken, Bácskában. Följegyezték, a családtagok kiálltak a kapuba, hogy ott vegyék át a postástól a Cimborát. Kikapkodták egymás kezéből, s adták kézről kézre.

Ő, az erdélyi pátriárka így döngette azt a falat, amelyet Trianonban felállítottak.

Többen nevezték szálfának. Háborgó tengeren irányt mutató bójának. Sziklacsúcsnak. Erdély apostolának.

Helyénvaló summázások. Igaz állítások. Az volt ő. Benedek Elek, az ember.

*

De van életművét értékelő ítélet is.

Az író-fiak közül a legkedvesebb, Tamási Áron, Áronka – ragadványnevén Benjamin – egyetlen szóra bízta az irodalomtörténeti besorolást: *Mesekirály.*

Ez önmagában elég lenne. Lehetne. Boldogabb népek fiai ennyivel már bevonultak az örökkévalóságba. Grimm. Andersen. De Benedek Eleknek más sors adatott.

Trianon évében, 1920-ban még csak 61 éves. A népmesék hőseinek három napból áll egy esztendő. Szép stilisztikai, talán genetikát is kitapogató fordulat, formula ez a három nap. Három helyett hat jutott neki. A duplája. Azzal a konok szándékkal jött haza a metropolis fővárosból, Budapestről a parányi szülőfaluba, Kisbaconba, hogy ő onnan kimozdítja sarkából a világot. Mármint azt a világot, amit nekünk a nagyhatalmak ordasai meghagytak.

Ki is mozdította.

Megmozdult a szellem és a lélek sok tartománya.

A székely írók truppjával felült Thália kordéjára, s kultúrát, friss, új irodalmat vitt olyan falvakba, vidékekre, ahol még a madár sem jár.

*

Tétlenségben, passzív letargiában valóban elviselhetetlen az öregkor.

Benedek Elek fát ültetett, csemetét oltott, kaszált, lapot szerkesztett, írónemzedékeket istápolt, miközben bokázva járta a csárdást unokáival a kisbaconi impozáns kúria teraszán.

Gerontológusok nélkül tudta, hogy lehet dinamizmussal, vidámsággal, életkedvvel fügét mutatni az öregedésnek.

*

Romain Rolland írta Benedek Marcellnek a tragikus végről: „Szomorú a gyermekek számára – de szép."

Milyen volt az a felemelően tragikus vég, amit a francia klasszikus szépnek nevezett?

1929. augusztus 16-án, egy órai kaszálás után levelet ír dolgozószobájában. Az agyvérzés úgy dönti le, mint katonát, mint szabadságharcost a lövedék. Az utolsó szó, amit még értelmesen leírt, a „*dolgozzanak"* volt. Nincs tökéletesebb végrendelet irodalmunkban. 1929. augusztus 17-én este, háromnegyed 10-kor halt meg. Felesége, titkos egyezségük értelmében, veronállal megmérgezte magát. A két koporsót Erdély legnagyobb írói viszik vállukon a sírhoz.

„A kis falu sír. Siratja nagy fiát” – írták a kisbaconiak a búzakalászból font koszorú szalagjára.

*

Milyen legyen a recepciónk, a befogadó alapállásunk a születés 160-adik, s a halál 90-edik évfordulóján?

A jó görögök bizonyos templomokat asyliumoknak neveztek. Ha oda menekült az üldözött vagy a küzdelmeibe belefáradt ember, sérthetetlen volt. Menedékjogot nyert.

Legyen számunkra ez a csudaszép, dúsgazdag világ, Benedek Elek világa ilyen menedékhely.

Asylium.

Kapitány Gábor

A sienai dómnál

Fény aranylik el a csíkos falakon
Dicsőségnek szánta, aki fölemelte
A fény nem dicsőít, csupán simogat
Ettől válik szentté minden naplemente

De néha az ember is felér az éghez
Halálát a színek szépségébe zárva
A templomon ekként két irányból zeng át
Ég és föld egymáshoz intézett fohásza

Jinjang

Még fényes köröm a remény.
Marcangolni az életet
Noha már nem elég kemény.

Még fényes köröm a remény.

S már gyönyörű zene a csend.
Gyerekdalodhoz anyaként
Kölcsönadja a végtelent.

Már gyönyörű zene a csend.

Abafáy-Deák Csillag

A bécsi nő

Három országon át, új lakásba költözve, ötlött fel bennem a kérdés, hová lettek a családi ereklyék, hogyan viszem ezeket magammal. Megfoghatatlanok, mégis nehezek.

Apai nagyanyámat nem ismertem. Bécsben nőtt fel. Miután szüleit korán elvesztette, egy magyar földbirtokos családhoz került nevelőnőnek, magyarul egy szót sem tudott. Ott ismerkedett meg a házitanítóval, nagyapámmal, aki joghallgató volt Budapesten. A két fiatal kölcsönösen csiszolgatta nyelvtudását, közeledésük következménye apám világrajövetele lett.

Nagyapám, tanulmányai befejezése után, Brassóban nyitott ügyvédi irodát. Nagymama, akit később a brassói szászok *a bécsi asszony* néven emlegettek, a városba érkezve, már az első napokban beült a kávéházba, ahogyan Bécsben szokás, kapucínert és kuglófot fogyasztani. A város úriasszonyai ostobaságaikkal rágalmazták. Egy tisztességes asszonynak otthon a helye. Nagyapa, egy román olajcég perének kapcsán, börtönbe került, és mielőtt ártatlansága kiderült volna, ott tífuszban meghalt. Semmi sem maradt utána, csak a gyerekek. Nagymama másodszor is minden támaszt elvesztett, de most nem ő volt gyerek, hanem neki volt négy gyereke, akikről gondoskodni kellett. A három lányt beadta a zárdába, és gimnazista apámmal Bécsbe mentek, az egyházi méltóságként elismert nagybácsi segítségét remélve.

Újból bécsi nő lett. Ahelyett, hogy engedte volna, hogy a gazdag rokon tartsa el mint sokgyerekes özvegyasszonyt, nagymama fogta magát, és elment a moziba. Reggeltől estig, hogy pénzt keressen, a némafilmeket kísérte zongorán a vibráló, bolhás vászonra figyelve, mikor legyen fortissimo vagy piano. Nem látta a billentyűket, nem látta a közönséget, őt sem látták. Hozzátartozott a filmhez, mint a cikornyás felirat, és ütötte, ütötte a kopott zongorát, kilúgozva fejéből Mozartot, Chopint és mindent, amiért érdemes élni. Várta az ENDE feliratot, hogy aztán kezdődjön minden elölről, da capo al fine, hányszor olvasta ezt kedvenc kottáiban. Itt nem kell kotta, száguld a tíz ujj, nem vagy magad, de magadra vagy utalva. Csak a filmvászon világít. A hangulatot neked kell fokozni, te adod a ritmust, talán összejön a házbér, még csak a matinénál tartunk, ki kell bírni estig. Délben kis szünet, egy kávéházban.

Örököltem zenei tehetséget. Az volt jó, amikor kotta nélkül játszottam a darabot. Utáltam a skálázást, a monoton ismétlést, mintha a bécsi moziban lettem volna, az ismeretlen nagymama helyett. Újra és újra piano, fortissimo, ki kell bírni estig, ebéd helyett egy kis kávé délben, nem baj, nem leszek kövér, súlytalanul könnyebb az élet, minden más nehéz. Nem vagyok jó anya, hát mitől is lehetnék az, ütöm a zongorát, azt hiszik, jó dolgom van, mások gyárban robotolnak, én Chaplin alá játszom a zenét, az én dolgom, hogy megtaláljam a megfelelő hangot. Az ötödik előadás után már figyelnem se kell, de akkor más film jön, keresem újra a ritmust, fájnak az ujjaim, amikor Brahmsot játszottam, sosem fájt, mégis Brassóba kellene visszamenni, de ott még zongorázni sem hagynának, legalább a három lányt ellátják, tanítják, ha már az anyjuknak fontosabb volt Bécsbe menni. Fiam sem érzi itt jól magát, nem panaszkodik, sokat olvas, és amikor látogatóba megyünk a nagybácsihoz, csendben nézi, ahogy a hatalmas házban fehér kesztyűs inasok szolgálnak fel. A hivalkodó pompában a nagybácsi oly természetességgel él, mintha ez kijárna neki. Ő Istennel külön csatornákon érintkezik, ettől ilyen magasztos és kinyilatkoztató. Nem lehet véleményem, hiszen csak nő vagyok. Marad a billentyű. Fekete és fehér. Az esti előadáson egy alkoholszagú férfi, kihasználva a sötétet, benyúlt a szoknyám alá. Nem hagyhattam abba a zongorázást, mert akkor kidobnak. Folytatni kell, kezdődjön minden elölről.

A napokban egy zongorát láttam a Nagykörúton, Budapesten. Nem hangszerüzlet kirakatában, nem zongoraszállítók hátán, és nem földszinti lakásban. Az oszlopos árkádok alatt állt zongoralábain. Billentyűfogsorát mutatta, és márkája betűit. K. und K. Fedelét leszerelték, szívét és gerincét kioperálták, az idegeit is, nem látni húrjait. Virágföld borította. Elföldelték. Eltemették a zenét? A virágföldben növények. Nem madarak, hanem növények nyelvén szól hozzánk ezután? Hallja valaki a zenét? A kipufogógázok szaga keveredik a street food illatával, nyesik a gyrost a kis üzlet ablakában, forog a hústömb, nyársra húzva, és úgy tűnik, sose fogy el. Streetart.

Nincs étvágyam.
Megyek tovább a körúton. K. und K. Keringő. Körút. Bécsi keringő. Vagy inkább kicsi kutya tarka. Eszembe jut minden zongoraóra, azok is, amelyekre nem mentem el, és azok a leckék is, amelyeket nem gyakorol-

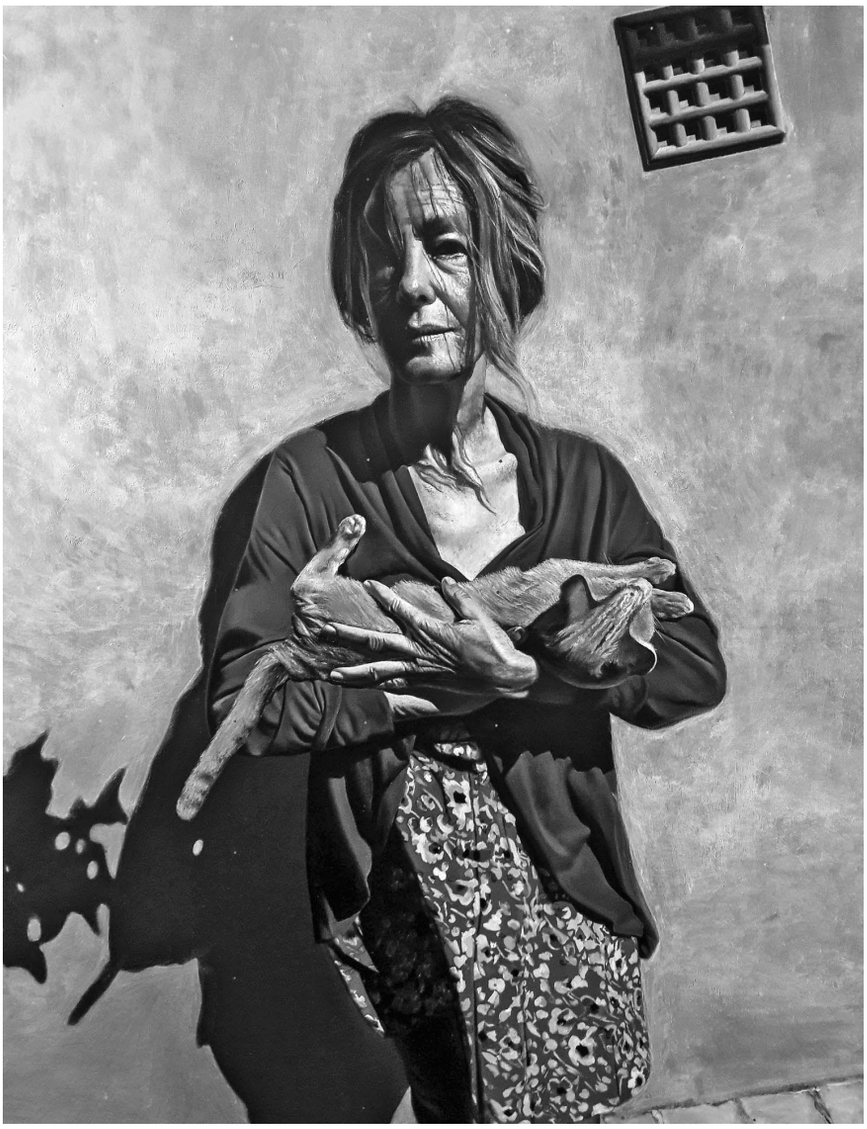

Hölgy kék macskával (olaj, vászon, 130 × 110 cm, 2018)

tam végig. Skálázni kellett, minden nap legalább egy órát, de inkább többet, érzem most is az ujjaimban. Skálázz, és ne a darabot játszd. Skálázz, még, még, ne hagyd abba, attól fogsz majd könnyedén játszani. Mintha körmöst mértek volna ujjaimra, vagy szűk kesztyűt húztak volna a kezemre.

A körúton nem mertem megérinteni a zongorát, a fekete-fehér billentyűket. Egyetlen idegszála, vagyis hangszála se maradt, és ezt a virágszálak sem pótolhatják, ha mégis kihajtanak. Hangtalanná tették, csak billentyűi épek. Kisgyerekként hallottam, hogy Lujza nénémnek baj van a billentyűivel, meg kellene műteni. Vizsgálgattam, amikor meglátogatott minket, szerettem volna látni, milyenek, de jól elrejtette őket a ruhája alatt, egyszer megkérdeztem, nem mutatná meg? Kaptam egy nagy pofont Vali nagynénémtől. Azt is akkor hallottam, hogy Lujza nénémnek zongoralábai vannak, de azon egyáltalán nem csodálkoztam, hanem örültem, hogy otthon hagyta a zongoráját, és nem hozta el vaskos lábain, még a végén skáláznom kellett volna azon is, amit a legjobban utáltam a világon. Nekünk akkor már nem volt zongoránk, nekem kellett minden nap elmennem hozzájuk gyakorolni.

Megöntözhettem volna a zongora hátán a kókadozó növényeket, de továbbmentem, hagytam őket szomjazni. Látom újból nagymamámat, ahogy étlenszomjan, órákon át, a sötétben zongorázik. Bécsben. Kíséri a némafilmek történeteit. Némán. Skálázás az is az ócska pianínón. Fiatalkorában versenyzongorán játszott, ami valószínű, ma is szól, azt nem földelték el. Látom, ahogy a sötét moziban ül, a villódzó mozivászon előtt, üti a billentyűket, és ott fű se nő. Csak ütni lehet, illetve kell a zongorát, mintha önmagát korbácsolná minden leütéssel. Hol van Mozart és Chopin? Van? Ki kell verni a fejből.

Keresem otthon a fényképet a zongoráról a körúton. Nem találom a felvételt a telefonomban, hiába kattintgatok. Egyujjast játszok a készülékemen. Nem skálázás, csak pötyögtetés. Lehet, hogy álmodtam az elnémított, elföldelt zenét? Csak a fejemben keringőznek a gondolatok. Csendben. A másik szobából hangok szűrődnek be, és mintha zongorajátékot is hallanék. A fiam megint nem kapcsolta ki a tévét. Belépek a sötét szobába, csak a képernyő világít, a *Casablanca* megy, fekete-fehér. Leveszem a hangot, leülök és fejben, némán játszom. Most én vagyok a bécsi nő.

Murányi Zita

bennem örökre…

bennem örökre itt maradt
nem suhant nesztelen a nyár után
bennem az ősz rozsdái tizedelnek
akár a kiserdő mámoros lombzuhatagán

bennem így kezd vetkőzni a lélek
a szívdobogásból reccsenések
míg odasimul a tél szivárványköpenyéhez
a földből takarózik ki a gyökérzet

a néma és mozdulatlan törzset szeretem
eres karján még fölzokog a holttér
amikor ősi magányához ér
s finoman megpaskolja a szél

nincs nesz nincsenek rőzse-dalok
élni akarok egy krisztusivá magasodó
falomb amikor tetszhalott
a csöndből font altatók

majd ha évgyűrűkön is sebet ejt
végtelenné tágul minden nullás
áhítva az ellipszis hiátusát konok fákkal
hazudnám évszázadosnak az elmúlást.

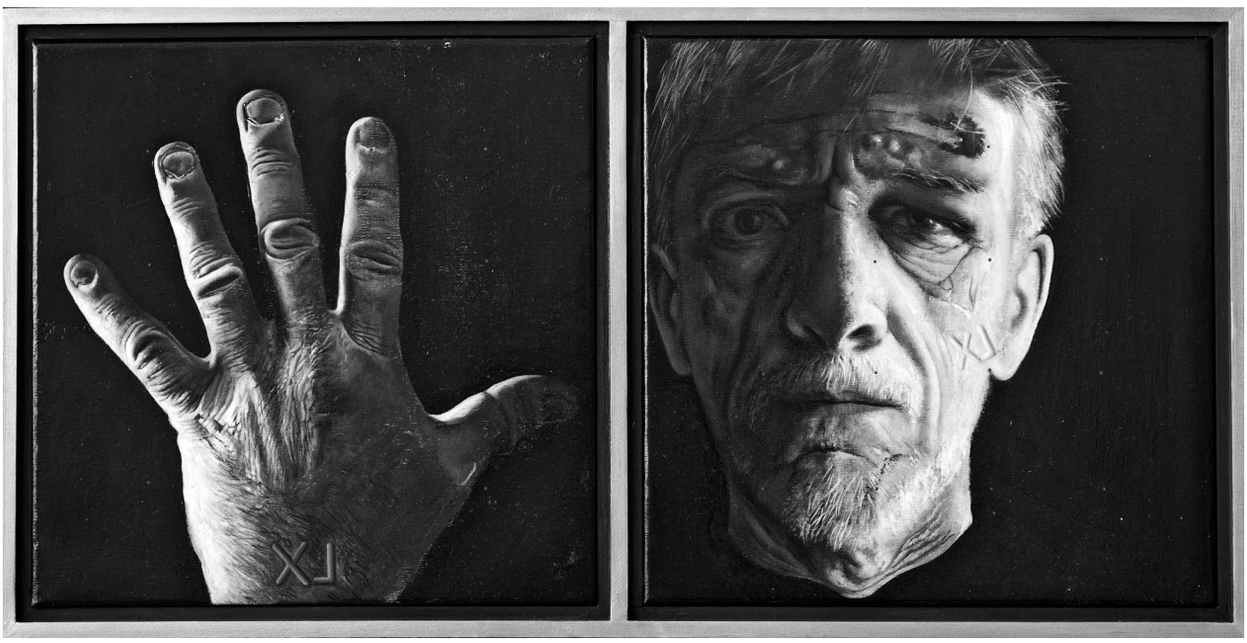

Önarckép LX (olaj, vászon, 2 × 40 × 40cm, 2011)

Bertha Zoltán

Nőregény – és mágikus realizmus I. rész

Kodolányi János: *Szép Zsuzska*

A grandiózus Kodolányi-életmű szociografikus, etnografikus, pszichologikus, historikus, mitologikus vonatkozásszféráinak s forma- és jelentéstartományainak nemhogy az átfogó értelmezése, hanem még a puszta nagyságrendi felbecsülése is csak keveseknek adatik meg. Hiteles értékeléséhez olyan kongeniális lángelmék járultak hozzá alapvetően – egy Illyés Gyula-, egy Németh László-, egy Várkonyi Nándor-, egy Vatai László-fenomén –, akik fogékonyak lehettek egyúttal a magyarság archaikus népi kultúrájának mélyrétegeire és metafizikai ultrahangjaira is. Jókai Anna szerint (amint azt *A mítosz mint realitás – Kodolányi világképe* című tanulmányában leszögezi) „Kodolányi János prózájából, amelyet Várkonyi Nándor végkifejletében ‚mágikus realizmusnak' nevez, világosan kitetszik: az írói út összefügg az emberi úttal, a tudat részben kegyelem általi tágulásával"; s „ezen a spirálszerűen táguló-emelkedő úton minden állomás fontos volt: a moralitással áthatott társadalmi ítélkezés a jelen felett, a felelősséggel megidézett történelmi múlt, de mindennél fontosabbá vált az ős-idő és ős-terek mítosza – s az ezekből elősugárzó jövő. A szellemi üzenet, amely sem el nem avulhat, sem el nem évülhet"[1]

Kodolányi első regénye, a *Szép Zsuzska* (1923) azonban máris, a pálya első szakaszában (mondhatni legelején) végtelenül kitágítja az autochton őstudások és genuin őshagyományok mitikus világa felé a köznapiságot megragadó deskriptív realizmus határait, az író által olyannyira nagyra becsült Tamási Áron első, mágikus, pogány–keresztény szinkretizmussal töltekező regényét, a *Szűzmáriás királyfi*t (1928) is fél évtizeddel megelőzve. (1934-ben így méltatja Tamásit: „még a legnapsugarasabb írásai közben is megnyílik itt-ott a lelkek sötét, titkos mélysége, mint régi várromok feneketlen kútja, s megdöbbenti a beletekintőt"[2]; „népinek lenni s egyben európainak, korszerűnek lenni s egyben korokon felül állónak is – ezt Tamási Áron valósította meg bűbájos művészetében."[3]) Az első világégés utáni írói generációból – az úgynevezett „elveszett nemzedékből" – a bartóki szintézis jegyében talán Kodolányi az első, aki kivételes szuggesztivitással teremt regényműfajt a folklorisztikus ősiséget, az archaikus népi hiedelemvilágot, a keresztény misztikát s az egyetemes modern (huszadik századi) emberi elidegenedés egzisztenciális világkorszakának főélményét organikusan összeötvözve. S ahogyan ezzel mintegy elindítja ezt a specifikusan magyar (és tehát bartókinak nevezhető) próza- vagy regénypoétikai irányzatot: egyébként, egész életművével is a magyar és a világirodalom modern áramlatainak az élvonalába helyezkedik. Kodolányi regényművei minden egyediségükkel és különleges sajátosságukkal szervesen illeszkednek be a modern magyar faluregények, parasztregények, dzsentriregények, társadalmi, történelmi és lélektani regények, vagy a mítosz- és esszéregények hatalmas és jellegadó vonulatába.

A *Szép Zsuzska* mindamellett szervesen kapcsolódik a modern magyar nőregények fősodrásába is. Mert hiszen a magyar irodalomban a tematikus vagy műfajtani tipológia szerinti nőregénynek – akár a művész- vagy lelkészregénynek – is kiteljesedik az az áramlata, amelynek legkiemelkedőbb darabjai közé tartozik Kodolányi több alkotása is. A huszadik századi magyar nőregények történeti-poétikai jellegzetességei, meghatározó karakterjegyei közé természetszerűleg tartozik, hogy a (mély)lélektanilag rendkívül összetett női főhősök lelki vívódásai és egyáltalán összes érzékenyen ábrázolt életproblémái szorosan fűződnek a végső – s ezáltal meghaladhatatlan és megoldhatatlan – egzisztenciális létezésgondok, kataklizmák, dichotómiák szférájához. A lélek legmélyére (tudattalan, tudatalatti övezeteibe, „szubkortikális" tartományaiba) világító[4] és a diszharmonikus metafizikai összefüggések érzékeltetéséig táguló epikai elbeszélés- és megjelenítésmód a szorongató evilági kettősségek, ellentétek, apóriák végtelenül bo-

1 Jókai Anna: *A mítosz mint realitás (Kodolányi világképe).* In: *A mítosz mint realitás (Tanulmányok Kodolányi Jánosról).* Szerk. Bakonyi István. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, 1999. (Kodolányi Füzetek, 4.) 43.; és In: *Kodolányi János helye és szerepe a magyar irodalomban*. Szerk. Biernaczky Szilárd. Bp. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2002. 109.

2 Kodolányi János: *Szív és pohár – Bírálatok, tanulmányok, cikkek (1924–1940).* Bp. Magvető, 1977. 107–108.

3 Uo. 110.

4 „Kosztolányitól Krúdyn vagy Kodolányin át Márai Sándorig számos regényíró emberfelfogásában bukkantak elő a freudi pszichológia adaptáló-integráló ismeretére való elemek." Fülöp László: *A lélektani regény.* In: *Stílustörténet és műtipológia.* Szerk. Bitskey István, Tamás Attila. Debrecen, *Studia Litteraria,* XXVII. 1989. 54.

nyolult jelenségeire és közegére összpontosít; s ebben a megérzékített sors- és létszerű ambiguitásban gyakran kiélezve a megelevenített főszereplők történetének tragikus drámaiságát is. Kaffka Margit több nőregénye közül a *Színek és évek*ben, a hősnő feminin lelkivilágában például a tehetetlenségre, gyámoltalanságra kárhoztató konvencionális házassági függés és alárendelődés szociális és karakterológiai meghatározottságai a talpraesettség, az önálló és jellemerős életrevalóság vonásaival ütköznek vagy keverednek. Kosztolányi *Édes Anná*jában az elviselhetetlenségig fajuló egzisztenciális kínok artikulálhatatlan gyötrelme robban az önkívületi indulatban; az értékemberség semmibe vett képviselője, a tökéletes mintacseléd gyilkossá lesz. A minőség öntudatlan és nyelvi formákban kibeszélhetetlen lázadása Németh László „kariatidáiban" szinte ellenkezőleg: a nyelvi önreflexió, az önelemző és tudattükröző kifejezésmód hallatlanul árnyalatos, átképzeléses, monologikus belső beszédében („monódiáiban") nyilatkozik meg; miközben a környezetétől eltérő, finomabb, magasabb rendű alkat és jellem nem tud elegyedni a világgal, s ez az önmagára ébredt és eszmélő autentikus méltóság a *Gyász*ban nem az autonóm életteremtés, hanem az önpusztító elidegenedés végleteiben mutatkozhat csak meg, az *Iszony*ban pedig csupán tényleges gyilkosság árán menekíthető át. A századforduló Erdélyében – Szilágyi István regényében *(Kő hull apadó kútba)* – a női főalak a miliő lebírhatatlan determinációival birkózva zuhan (ugyancsak gyilkosságon keresztül) viszont a tudathasadás és a téboly poklába, mert képtelen kitörni a bénító gödör-lét rabságából éppúgy, mint a meddő illúziók fogságából, a hiú, önámító képzelgések hínárjából. S a fojtogató történelmi helyzetekkel, a nyomorúságos környezet és életvilág hatalmával viaskodó nők, asszonyok egész serege példázza az ilyesfajta jellemtani és ontológiai paradoxonok számtalan változatát. Az első világháborús veszteségek után a külső-belső tusakodásaival magára hagyott vénlány (*A kelletlen leány* Veres Péter művében) – ahogy a regény első fejezetének címe máris megfogalmazza: a „leány kor – nehéz kor" megpróbáltatásai között vergődve – küzd egyéniségének integritásáért; a második világháború infernójában a szovjet invázió áldozatának végzetdrámához hasonló szörnyű kálváriája, parabolikus krízistörténete zajlik Nagy Zoltán Mihály lírai-balladai regénytragédiájában *(A sátán fattya)*; s a rákövetkező kommunista diktatúra későbbi bűneitől kell szenvednie a Kárpát-medence szétszaggatott vagy csonkára tépett tájain Jókai Anna *(Szegény Sudár Anna)* vagy Mezey Katalin *(Élőfilm)* hőseinek is. Csak a nőregények sora is élesen rajzolja ki régebbi és újabb történelmünk balsorsos vonatkozásait tehát, s végtelen regénytipológiai színgazdagsággal (akár Makkai Sándortól Wass Albertig és Szabó Magdától Lőrincz Györgyig és tovább tekintve végig rajtuk).

Kodolányi historikus regényremeklésében, a *Boldog Margit*ban megint szinte legyőzhetetlenül ellentmondásos, konfliktuózus alaphelyzet körvonalazódik. A paradox – különös és feloldhatatlannak tetsző – értékkollízió lényege, hogy a regényhősben megtestesülő szent élet vagy életszentség, életigazság, lelki-szellemi-morális magasrendűség éppen abban a környezetben kelt ellenérzéseket, amelyben elvileg ugyanazokat az eszméket vallják, hiszik és hirdetik. Így amikor a többiek a szemük előtt látják megszemélyesedni azokat a szakrális eszményeket, amelyeknek ők is az elkötelezettjei, akkor meghökkennek, s korholni kezdik azt, aki a legautentikusabb közös létmodellhez igazodva emelkedik ki közülük. Az egzisztenciálisan vállalt életszentség inkarnálódása, az eszme inkarnációja csaknem egyöntetű megdöbbenést vált ki, és értetlen elutasítást szül azok körében, akik elméletileg hasonlóképpen gondolkodnak, de jobbára képmutatón viselkednek. Az eszme valóságos inkarnációja tehát nehezen, sehogyan nem vagy alig fér bele a sajátnak vélt közösségbe, mert merőben más egzisztenciálisan és spirituális, hitapasztalati mélységében átélni és áldozatossággal képviselni a Krisztus-követés parancsát, mint személytelenné távolított frazeológiai dimenzióban pusztán közvetíteni azt. Az aszketikus áldozathozatal, az önfeláldozás, a sorsvállaló keresztény önátadás, átvalósulás és példamutatás révén a követni kívánt transzcendentális ideák és normák tényleges megvalósítója mintegy a hétköznapiság reális magatartásmintájából kikülönülő normaszegőként tűnik föl a többiek számára; a testet öltött idealitás, a metanoia felfoghatatlan fenomén marad a realitás szűkösebb keretei között. Margit a forró hittel teli ekszstatikus látomások és jelenések himnikusan varázsos érzékfölötti birodalmában élte meg a jó magány állapotát, míg a fokozatosan egyre taszítóbb hétköznapiságban a „teljes elhagyatottság jeges hidegét" érzékelte; hiszen szüntelenül penitenciázó „alázatát tettetésnek, önsanyargatását értelmetlen hiúságnak

tartották”[5] – vagyis éppen hipokrízisre, álszenteskedésre hajlamos társai vélték farizeusságnak rongyos ruháit és megalázkodását. Ráadásul „a királyi hatalom fénye és tekintélye átsugárzott a királylányra is, s olyan normákat írt elő számára, amelyek ellentétesek voltak saját törekvéseivel, amelyek ellen külön kellett harcolnia.”[6]

*

A *Szép Zsuzská*ban a tempós narráció, a lélekábrázolás és a környezetrajz, leírás és elbeszélés mesterien[7] kiegyensúlyozott arányrendje, a külső és belső nézőpontok árnyalatos kibontakoztatása, s a némi romantikus,[8] naturalisztikus[9] színezettel gazdagított előadásmód a legnemesebb realizmus hagyományához kötődik – a feltárt életanyag (lekerekíthetetlen zaklatottságával és sajgó kilátástalanságával) azonban már a modernitás későbbi tendenciáira (a történetmondás irreális, irracionális metafizikumára, a személyiségroncsolódás és a létrongálódás elhatalmasodásának az érzékeltetésmódozataira) is előremutat.

Szép Zsuzska pszichikumát, jellemét, életét, sorsát csupa kettősség, ellentmondás feszíti. A falu cédájának tartják – vonzónak, csáberejűnek, de viszolyognak is tőle, hiszen a közönséges emberi tulajdonságokhoz képest egészen különleges, irracionális képességekkel, vágyakkal, fölérzésekkel bír. Egyrészt szinte kivetik, kiközösítik maguk közül a többiek, másrészt szükségük van rá, mert segíteni tud, és gyakran szívesen teszi. Másmilyenségét, kétarcúságát félve csodálják; félig tisztelik, félig gyűlölik. A másféle minőség ellentmondásosan kötődik a falusiak, a parasztvilág valóságtudatához; a borzongással vegyes elismeréshez. Jól látják benne az olyan javasasszonyt, aki ártó és gyógyító hatalommal egyszerre rendelkezik. Aki bűvölő, bájoló, titokzatos, boszorkányos erőkkel tart kapcsolatot. Aki ördöngös és isteni, celesztiális vonásokat együtt hordoz magában. S aki mindezekkel felruházva mégis felőrlődik a körülmények durvaságában – fátuma és környezete miatt, mert ezek mégiscsak erősebbnek bizonyulnak nála. Első szerelmét elveszíti, elcsábítják tőle, egy életen át siratja, s aztán jóhiszeműségét, gyengeségét kihasználva – idősödvén a valahai férfi fiába lesz szerelmes – kegyetlenül kisemmizik, tönkreteszik, házát, mindenét kicsalják tőle, s ő szegényházban végzi, magányosan, árván, tébolyodottan. Valódi ősi és örök, transzcendentális értékeket hordozott és képviselt, mégis folyvást a mocsárba, a fertőbe taszították.[10]

5 Kovács Kálmán: *Eszmék és irodalom*. Bp. Szépirodalmi, 1976. 258–259.

6 Uo. 246.

7 „Csodálatos az a hiánytalan biztonság, mellyel Kodolányi mondanivalóját elrendezi; sehol egy fölösleges szó vagy hézag, mely megakasztana; a téma szuverénül uralkodik a regényen, ami teljesen kész írói egyéniségre vall.” Várkonyi Nándor: *Egy irodalmi korszak számvetése*. Bp. Széphalom Könyvműhely, 2008. 209. – „Első, s a maga nemében egyetlen mű ez, költészet és valóság megindítóan egyéni keveréke […] Szép Zsuzska a költői egyénítésnek szerencsésen szép példája, mert alakjában az író erőltetés nélkül ábrázolhatta a fajta jellemvonásait: elesettségét és önérzetét, erejét és gyöngeségét, rútságát és költészetét”; „gyöngéd, finom, árnyalatos lélek- és környezetrajz” sugárzik „a hősnő alakjából, s általában a kis regény minden lapjáról”. Rajnai László: *Kodolányi János*. Székesfehérvár, Árgus Alapítvány, Székesfehérvár M. J. V. Levéltára, Kodolányi János Főiskola, 2002. 38–39. – „E ‚rosseb’-től iszonyú, de a részvéttől gloriózus” könyv és „ilyen verista téma mellett könnyen elmenne az ember, ha Kodolányi János nem volna költő, a nyelvnek íróművésze és a lélek mélységeinek járatosa”; „gazdag a tárháza népe kincseiben, mesteri rajzokat nyújt a földetlen falusi életből, és majdnem a folklór számára buktat fel a néplélekből drága gyöngyöket.” Molter Károly: *Szellemi belháború*. Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1968. 154–155. – A mű „egy eredeti, világirodalmi horizontig villanó tehetség küzdelmének” és remeklésének dokumentuma; „Kodolányinak is, miként Eliotnak és Thomas Mann-nak, kínálkozik a mítosz. S ott van már előtte a bartóki szintézis példája.” Bata Imre: *Képek és vonulatok*. Bp. Magvető, 1973. 244–245.

8 „Az éles szemű és biztos kezű realista művészben egy nagyszívű romantikus is dolgozik még.” Rajnai László: i. m. 38.

9 A korabeli (főként konzervatív) kritika egy része (Alszeghy Zsolt, Császár Elemér, Kéky Lajos, Szinnyei Ferenc, Molter Károly) eltúlzottként, sőt ízléstelenként marasztalja el ezt a szemléleti és nyelvi (tájnyelvi) naturalizmust. A jellemfestés életességét, izgalmas, mesés, fantáziadús szenzualitását dicséri viszont Halmay Elemér, Kárpáti Aurél, Gergely Sándor. Nagy Lajos pedig (alapvető elismerése mellett) kiegyensúlyozottan bírálja a konkrétumok, a riportszerű valóságelemek megkötő realizmusának és a „túlságosan bő” lirizálás alakzatainak formai egyenetlenségeit (a Nyugatban). Lásd mindezek összefoglalását Vass Orsolya Lilla: *Élménytömbök Kodolányi János novellisztikájában – A* Szép Zsuzska *szimbólumrendszerének vizsgálata* című egyetemi szakdolgozatában (Bp. Károli Gáspár Református Egyetem, 2001. kézirat). – „A naturalizmusnak egyébként Kodolányinál éppúgy volt jogosultsága, mint a kortársi amerikai íróknál” – Czine Mihály szerint (Czine Mihály: *Magyar irodalom a huszadik században*. Bp. Kortárs Kiadó, 2001. 134.).

10 A kortárs cikkek sokféleképpen aposztrofálják e különleges aszszonyt: „afféle paraszt környezetbe helyezett nagy nő, egy öregedő Finum Rózsi”; „elesett fehérnép”; „vénülő falurosszféléje”; „varázslónő hírében álló középkorú falusi tündér”; „rossz nőszemély”; „kuruzsló és félig-meddig boszorkány hírében áll”; „ércbevésett figura”; „falu szajhája”; „nőiesített Turi Dani”; „falusi hetéra”; „falusi Magdolna”; „gyönyörű anya-állat”; „veszendő aszszony”; „papirosfigura”; „érzéki szenvedélyektől zaklatott paraszt nő”; „vénülő parasztkurtizán”; „nőstény falurossza”. Lásd: Vass Orsolya Lilla: i. m. 42. A dolgozat újszerű biblikus-folklorisztikus észrevételekkel is boncolgatja a boszorkánymotívumok részleteit. – A téma legújabb általános szakirodalmából lásd: *Boszorkányság*. Irodalmi Magazin, 2018/3.

Szép Zsuzska az evilági poklok undok mélységeit ugyanúgy átéli, mint a magasba hívó varázslatos megérzések átszellemítő spirituális szféráját. Vonzó, csáberejű „cömöndének” („szépasszonynak”) tekintik, és aszerint is bánnak vele – megvetik, megerőszakolják, mocskos vágyaikat tombolják ki rajta ezerféleképpen a csaló, részeg, mosdatlan, kéjsóvár, prédaleső férfiak, minden társadalmi rétegből. Miközben félnek is tőle, mert különös hatalmat éreznek benne (szinte reszketnek „a híres nyelvelő, babonázó, gyermekveszesztő”, bűvölő-bájoló asszony égő szemétől, „átkozott, vesébe látó, mindent ismerő fekete pillantásától”,[11] vagy hogy „bosszújától a haragosainál eldöglenek a tyúkok, véres tejet ád a tehén, a ház kigyúl, s nyavalyatörős lesz az unoka”[12]) – s e „boszorkányos” képességeinek ő maga is a teljes tudatával bír. Mágikus rontó, babonázó erőket, ugyanakkor gyógyító, orvosló energiákat egyaránt képes mozgósítani. Természeti őstörvényekkel azonosul, velejéig áthatja a természeti szépségek, a tavaszi fák, virágok sugárzó gyönyörűsége és misztériuma. Nemcsak délceg („szép szál”) termetével, sudár alakjával magaslik ki messze a többiek közül, de lelki érzékenységével is föléje emelkedik a mindennapok szűklátókörűségének; a mindenség titkos áramaira rezonál, transzcendentális dimenziók vonzásába kerül, varázsos rituálék, ősi tradíciók szerinti szertartásos cselekedetek aktora. Érezte sajátos különállóságát, különleges másságát látszólag hasonló falustársaihoz képest is; a közösséghez viszonyulás ambivalenciájának drámáját, kataklizmáját: „hogy nem tartozik közéjük, nem hozzá beszélnek, rettegnek tőle, utálják és tisztelik, a torkába marnának, s titkolják ezt, elhúzódnak tőle, s kedvesen mosolyognak. Érezte földöntúli erejét, mindenhatónak tudta magát, aki a természet vak erőin uralkodik, szellemeket nyűgöz le, szemmel ver, ráolvasással ront, a titkok kulcsát tartja kezében, s ezek itt mind gyötrelemmel kerülik a szemét, viselős tehenükre gondolnak, s istentisztelet után seprőt fektetnek az istálló küszöbére.”[13] De az alacsonyabb, alantasabb érdekvezérelt környezetéhez – a nagy háború utáni nyomorúságban fetrengő, s azt bizarr és tragikus kaparisággal, nyerészkedéssel, egykézéssel kompenzálni igyekvő dunántúli, ormánsági faluközösség „sötét” indulataihoz, durván eltorzult élniakarásához, vitalizmusához, az elhatalmasodó nyers önzés árán kényszergő megmaradásvágyához („az apró, ravasz, gyáva és rettegő piszkos kis”[14] gyűlölködések, sunyi alázkodások, ügyeskedések, kicsinyességek világához) – a megértés mellett őt is gyakran csak az utálat, a gőg fűzi. (Miközben – idősödvén már – esendő felbolydultságban kínlódik testi bajaival, undorító sebeivel, mérgező betegségeivel – és irtózva remeg meg attól, hogy gonoszul rá is gyújthatják a házát, habár miért tennék: hát „mert boszorkány!”[15]) S „abban is különbözött a parasztasszonyoktól, hogy már gyermekkora óta meglátta a természet körülötte kibomló, szüntelen alakuló és örökúj szépségét”; „új formáit és lehetőségét kereste az örök életnek.”[16] S hogy már akkor „olyan büszkén hordta a fejét, s olyan kényesen járt, mint egy fekete hajú, fekete szemű tündér”, magát „elbűvölten, lenyűgözve” nézegette a tükörben, „mintha valami földöntúli lény lenne”, s misztikus félelem szállta meg, hogy őt itt idegennek, ismeretlennek, bolondnak tekintik, nevezik és ekként hurrogják le,[17] mert világéletében megigézte őt a tavasz üde, friss levegője, az ég sötétkék tisztasága, de a nyár buja színe, az ősz szürkesége s „a tél fehér, borongó csendje”[18] is. Érzelmeiben hol a különbözőség magárautaltsága szorongatja, hol a feloldódás, a lélekemelő hangulatokkal egyesülő elragadottság sodorja. Ellentétes és keveredő, kavargó emóciók örvénylése, váltakozása, folytonos módosulása zajlik benne. Hiszen voltak még az utálatos vénasszonyok között is, akik „az ősi idők tiszta kíváncsiságával itták a színeket, az élet más- és másképp megnyilatkozó árnyalatait.”[19] És Zsuzska ezzel a kollektív atmoszférával is révületesen azonosul – amikor az istentiszteleten „az ének melegít, az Úristenhez való nagy és zengő kiáltás átfűtötte a szíveket, mindnyájan egyek voltak, s elült a gyűlölet, harag, a jóság ösztönös vágya töltött be mindenkit, s Szép Zsuzska most megint egynek érezte magát az Úristennel, megtölt annak mindenható erejétől, tudta, ha elmondaná az igéket, minden beteljesedne.”[20] Dávid zsoltárait olvasva ostromolja az Istent, hogy lenne védelmére, és szabadítaná meg az istentelen ellenségeitől,

11 Kodolányi János: *Szép Zsuzska*. In: K. J.: *Fellázadt gépek I–II.* Bp. Magvető, 1961. I. 105., 106.
12 Uo. 108.
13 Uo. 67.
14 Uo. 73.
15 Uo. 80.
16 Uo. 127.
17 Uo. 112–113.
18 Uo. 127.
19 Uo. 73.
20 Uo. 74.

s oltalomváró és segítségremélő felajzottságában úgy hiszi, hogy most akár egyetlen szavára kővé válhatna az egész falu és vérré a Feketevíz. Pogány és keresztény felindultság vegyül össze benne. Mint amikor szokása szerint húshagyó kedden méltóságteljesen bejárja a falut, „faluzik", az őskeleti eredetű ormánsági hófehér népviseletben, a lánykorában maga varrta ruhában, tetőtől talpig tiszta patyolat ünnepi fehérben, kezében a farsangoló cifra bottal (a piros, kék és fehér szalagokkal, libegő-színesen, csillogó pajkos-bokrétásan feldíszített mogyorópálcával, könnyedén és kecsesen maga előtt tartva azt: „a legszebb ormánsági asszonynak látta magát"[21]). S lélegzetelállítón suhogó, pattogó táncot jár, lángolón, büszkén, minden ízével ropva (kihevülve-kipirulva, „szívével-lelkével", valami „komor, félelmetes és emésztő szenvedéllyel, boldogan, de mégis úgy, hogy sírni szeretett volna a nóta mellé"[22]). És énekel, dalol közben („ruganyos és tüzes", „ring-leng a hófehér biklája, dagadoznak az emlői, hogy rakja, aprózza, topogatja a lépéseket, s ringatja hozzá erős csípőjét"[23]), s ezzel elvarázsolja a gyötrő nyűgeikbe süppedteket is. A kínálgatásoktól már maga is szédelegve, kábulatig megrészegülve, önkívületig megmámorosodva. Hasonló mágikus és extatikus ösztön szállja meg, amikor pedig Péter-Pál illatos éjszakáján, piros párákból fényesedő félhold világánál sarlóval aratni kezd, mint egy mezítlábas és magát fehér lepellel eltakaró izgatott földöntúli kísértet. Maga sem tudta, mi ez a késztetés; de „ahogy estébe hajlott a Nap, úgy lett belőle mindjobban, ösztönösebben, valami ősi vallás eltemetett igazságainak még mindig újra kibimbózó ösztökélésére boszorkány".[24] „Micsoda szokás volt ez? Milyen vallás emlékeképp maradt meg évezredek után? Miért csinálta ezt éppen ő? Miért az anyja, a nagyanyja, vissza a sötétbe merült ősökig?"[25] E talányos és megfejthetetlen kérdések feltevője, éppúgy, mint Móricz, Szabó Dezső, Tamási, Illyés, Németh László és mások prózájában, egyszerre és sűrítve lehet az átélt beszédhelyzetben és átképzeléses előadásmódban pozicionált főszereplő, a kollektív tudat vagy tudattalan megragadhatatlan alanya, de a szerzői elbeszélő, a kívülálló narrátor, sőt a végső transzcendentális rejtélyeket fürkésző interrogáció és intonáció általános alanya, egyetemes szubjektivitása is. A kérdező társadalmi helyzetétől függetlenül fakadhatnak fel azok az univerzális létkérdések – egy babonás parasztasszony elméjéből is –, amelyekre azért nincs a filozófia kezdete óta sem bizonyos válasz, mert ezek valódi kérdések: hiszen amire van válasz, az miért lenne kérdés? Így vetül ki egy ormánysági falu egére is a kiáltó kétely, a visszhangtalan szó is, amikor az expresszionista sikoly és a jeges egzisztencialista űr ütközőzónájában felhangzanak az örök és felülmúlhatatlan riadalmak: „Mi is hát a világ? Mi az élet? / Mik ezek a szüntelen keringő fényes csillagok, melyek egymást ragyogva, iszonyú messzeségekben körüluduarolják? / Mi az ő élete?"[26]

Bonyodalmas összetettségű, végletes válságokat, szenvedéseket, reményeket, szenvedélyeket zsúfoló, különös élet a hősnőé. Méltó és méltatlan érzéki és lelki vágyak, gerjedelmek, bűnök és bűntudatot keltő élmények összetorlódása a teljesség értéksejtelmeinek és értéktudatának közegében. A krízisek depresszióját a pszichikus látomások, emlékek, képzelgések, víziók, tájképek légköre övezi. Szép Zsuzskától fiatal korában elcsábították első szeretőjét, s ennek a traumának (mint – Aleida Assmann fogalmával – „a testbe írt emlékezetnek") a kitörölhetetlen fájdalma végig ott kísért benne. A hiányérzet enyhíthetetlenül és kínzón sajog, a gyötrelmességükben is izgató emlékek felforgató elementaritása pedig csak fokozódik, amikor a hajdani férfi fia váratlanul hazaérkezik az első világégésből, s ugyancsak Zsuzska szeretőjévé válik. Míg a korosodó asszony minden vágyképzetét a fiúba vetíti, s észveszejtő szerelemre gyullad iránta – mert mintha annak az apját ölelné, de egyszersmind mintha saját nem létező fiát –, a fiatalember azonban csak a gyarapodással, gazdagodással, harácsolással törődik, komiszul visszaél a magányos nő érzelmeivel, s megkaparintja annak a házát, hogy a vagyonát, tulajdonát növelhesse. A mindenét feláldozó asszony még reménykedik, hogy ellakhat az eladott házában, ősei, elődei, családja lakhelyén, ám a férfi brutálisan eltaszítja, elrugdalja magától Zsuzskát, gátlástalanul gázolva át rajta. Vele szemben hiába a könyörgés, a rimánkodás, de még a szerelmi varázslás esélye is. Minden veszendőbe megy, az ősi emberség maradéka is kivész, a kor kíméletlenségén, a tekintet nélküli szerzési és rablóösztön

21 Uo. 98.
22 Uo. 107.
23 Uo. 105.
24 Uo. 153.
25 Uo. 154.
26 Uo. 155.

könyörtelenségén elbukik az addig így-úgy átörökített valahai erkölcsi érzék.[27]

A regény komplex lélektaniságát gazdagon rétegezi, bővíti tovább az archaikus, ősvallási képzetformák eredendő és változó többértelműsége. Az ősi hitvilágban, hiedelemstruktúrában a boszorkányképzet eleve ambivalens jellegű és lényegű. Kettősség, kétarcúság jellemzi ezeket a természetfölötti, titkos jelenségeket ismerő, azokat mozgósítani képes lényeket. „A képzetek alapeszméjéül általában már a hitnézet szolgált az Isten és ember közötti fensőbb lények, szellemek befolyásáról, a rossz szellemek incselkedő, kísértő, káros hatalmáról, a jók segéd, őrködő hivatásáról, különösen pedig a tündéri, s kiválólag női, anyáskodó, végzethatározó lényeknek az emberi ügyekbe való elkeveredéséről, jó vagy rossz természetük vagy kedvük szerint, jót vagy rosszat eszközölve, csodás természetfeletti módon, mi, mint főlényeknek hatalmukban állott; – nevezetesen pedig amint azután az istenségi hatalom és erő részeseivé lőnek, vagy képviselőinek tartattak, azoknak szolgái s képviselői a földön, a papok s papnők, mint jósok, áldozók, orvosok, jel-, betű-, ének-tudók stb., úgy ezekre is sok tekintetben átment a hit, a természet felett hasonlón az istenség erejével és segélyével, bűv- és varázs-eszközökkel gyakorlott befolyásukról.” A jóra és rosszra való ráhatás, a jót vagy rosszat okozás egyidejűsége indokolja, hogy ezek a kísérteties lények „tündéreknek”, „szép asszonyoknak”, „cifra-asszonyoknak” is neveztetnek; így aztán „a boszorkányi ábránd homályos eszmezavarából feltűnnek óvállásunk *tündérei, boldog- és szép asszonyaink* kecses képe”; „az aljas szemfényvesztési bűvös, ördöngös mesterségben meglátszik még bölcs táltosaink tudománya s jóspapnőink ihletettsége” – állapítja meg Ipolyi Arnold.[28] Mennyire nem véletlen tehát már a regény címadása, s a címben szereplő „szép” szó és fogalom használata sem! Szép Zsuzska még ehhez az ősrégi („hitregés”, „hiedelemmondai”) kollektív tudatállapothoz és lélekstádiumhoz kötődik, azt eleveníti meg és örökíti tovább. A mítoszokból, a mitikus

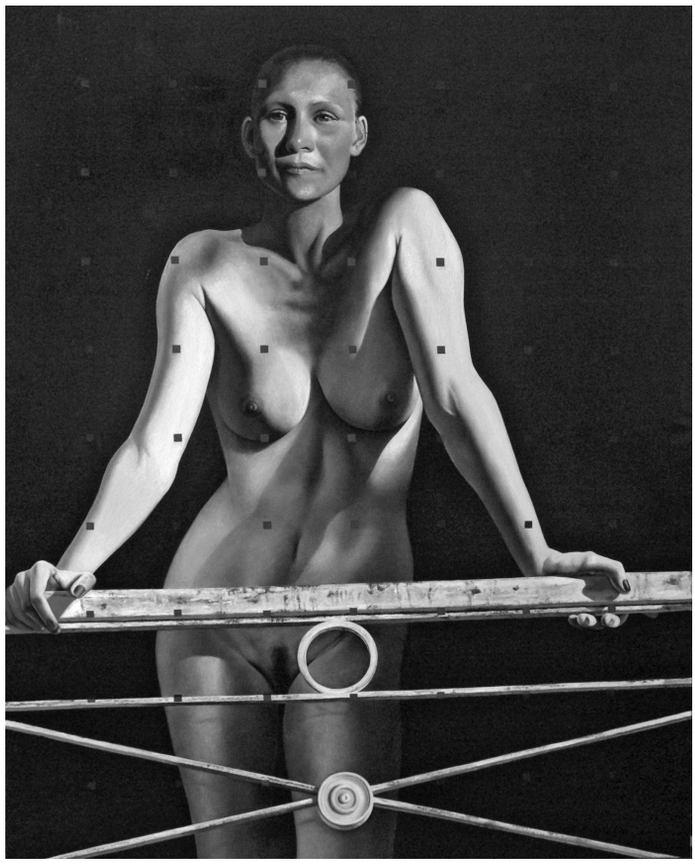

A balkon (olaj, vászon, 150 × 120 cm, 2011)

fantasztikumból kinövő, kifeljő mesék boszorkányfogalma már egy időben későbbi gondolkodásmód és folklorisztikai jelképalkotó fázis terméke, történeti-poétikai fejleménye – műfajgenetikai szempontból a mese (amelyben a boszorkány a legfőbb, féktelen, „permanens” gonoszság démoni megtestesítője – Nagy Olga koncepciójában is[29]) – későbbi képződmény, mint a hiedelmek világa vagy a hiedelemtörténet. Bő évtizeddel később Tamási Áron *Jégtörő Mátyás*ában találkozhatunk ezzel a legrégebbi típusú boszorkányossággal, amelyben tehát kifejezetten diabolikus és celesztiális vonások, alaptulajdonságok, ősprincípiumok még szétválaszthatatlanul vegyülnek össze. Így lehet, hogy a magyar boszorkány „nem azonos a nyugatival, hanem a régi sámánok női segítőinek utóda s a mai tudósasszony mása”[30] (Szendrey Ákos tétele szerint).

(folytatjuk)

27 „Nem kee nekik az Úr igéje. Pénz ett az Isten mamá” (mondják, közvélekedésszerűen az öregebbek). Uo. 130.

28 Ipolyi Arnold: *Magyar Mythologia*. Pest, Heckenast Gusztáv, 1854. 407–408., 446. – (Újabb kiadásban: Bp. Zajti Ferencz kiadása, 1929. II. 163–164., 204.)

29 Nagy Olga: *Hősök, csalókák, ördögök – Esszé a népmeséről*. Bukarest, Kriterion, 1974. 101., 103. – Vö. még: Nagy Olga: *A táltos törvénye – Népmese és esztétikum*. Bukarest, Kriterion, 1978.

30 Szendrey Ákos: *A magyar néphit boszorkánya*. Bp. Magvető, 1986. 20.

Vörös István

A jövő évtized megközelítése

Fény a fénybe, pénz a pénzre,
gép a gépre, kés a késre,
ömlik az élet vizek fölébe,
hullik az élet szemét közé, be
a semmibe, a valamibe,
nem egészbe, nem is félbe,
hullik a minden a negyedébe,
fény a fényre, év az évre,
vég a végre, halál ömlik
fekete vízbe, rálépni a fekete jégre,
ömlik a halál bele az évbe,
ömlik az óra a perc helyébe,
sok erőmű épül év az évre,
idő telik, de nemcsak az élet,
a korok múlnak, változások adódnak,
elvevődnek az állandóságok,
csinálunk létünkkel adósságot,
valami új jön, de mindig más lesz,
mint amit vár, amit rátesz
bármi jóslat a jövőre,
várakozásból is csalódás lesz,
a csalódásból előtör
az elmúlás, a leromlás, a hanyatlás,
ez a kezdet, a kezdetek vannak,
hullám az élet, a vízben megcsap,
a parton meglát, és kijön hozzád,
vágtat az élet, újabb alakot ölt,
újabb alakot vált,
elveti azt, amit eddig szolgált,
indul az új kor, új ember indul,
gépek indulnak, tudások lógnak
a plafonról, mint pókháló,
indul az élet, a jövő indul, kiszedi belőlünk,
ami rég előtűnt, átteszi őhozzá,
elveszi éned, aki voltál, nem vagy már,
csak egy kísértet, keresed másban
önmagadat, ha megtalálod, megérted:

Árkossy István

Szép kortársaim

„Szép kortársaim” – ezzel a jelzős szókapcsolattal kommentálta Jovián György méretes festményeit, amelyeket egy napfényes délelőttön Bartók Béla úti műtermében megesett találkozásunkkor bocsátott baráti szemlére olyan szándékkal, hogy íme: ez volna a kiállításra készülő anyag, ez kerülne a harminc esztendős hagyományokra visszatekintő *Erdélyi művészek Leányfalun* című kiállítás-sorozat vendégei elé. A képciklus, ahogy az ma itt megjelenik, eddig még sehol nem volt látható.

Noha ismeretes, hogy mindig a művek képesek a legteljesebb módon önmagukról vallani, ám mégsem közömbös, ha bepillantunk a műhelyvilág paravánjai mögé, ahonnan egyéb részinformációkat is kaphatunk a születő alkotások háttérvilágából felvillanó mozzanatokra. Másként szólva: teljesebb kép körvonalazódhat arról, milyen megszállottsággal nyúlt ecsetjéhez mesterünk, és az ihlet felemelő pillanatai közepette mit sugalmaztak számára a magasból alátekintő múzsák.

Ám mielőtt még a „Szép kortársaim” szókapcsolat tartalmára kitérnék, engedjék meg, hogy az alkalom jellegéhez illő módon a curriculum vitae néhány figyelemre méltó stációját idézzem fel Jovián György Munkácsy-díjas festőművész-grafikusnak, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagjának imponáló pályaívéből. Jelzem, itt csak szemezgetésre nyílik mód, mivel a méltatás lajstroma oly sok jelentős esemény említését tenné szükségessé, hogy azok csokorba szedése az itt és most rendelkezésünkre álló időt már-már teljes egészében felemésztené.

Akkor hát lássuk – sűrítve bár –, miről is szólnak a beszélő tények!

Szilágysomlyón született 1951-ben, Nagyváradon zenei és művészeti iskolában végezte tanulmányait, majd egyetemi évei kezdetén – Tóth László kiváló festőművész barátunk tanácsára – nem a konzervatívabb elveket valló kolozsvári főiskolára jelentkezett hallgatónak, hanem az akkoriban sokkal avantgárdabb, úgy is mondhatnám, francia szellemiséggel szimpatizáló bukaresti Grigorescu Képzőművészeti Főiskolára jelentkezett és jutott be, majd azt elvégezve, tanulmányait ugyanott mesterképző kurzussal koronázta, kiváló eredménnyel. Egy ideig a Nagyváradi Állami Színház díszlet- és kosztümtervezőjeként tevékenykedett, majd 1982-ben átköltözött Magyarországra, ahol eleinte a Játékszínben, utána a Merlin Színházban dolgozott, végül a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa lett. Derkovits-ösztöndíjas, a Római Magyar Akadémia tanulmányi ösztöndíjasa, a Művelődési Minisztérium madridi ösztöndíjasa, a Magyar Hitelbank ösztöndíjasa volt, mindemellett kellő nyelvtudással portugál és osztrák tanulmányutakon is részt vett. A művészeti szervezetek tagságainak hosszú listáját ezúttal mellőzném, valamint az alól is felmentést kérek, hogy a mintegy hetven egyéni kiállítása közül, a Műcsarnok és az Ernst Múzeum említésén kívül más bemutatóhelyeket is ide citáljak. Sőt, hasonló meggondolásból most ne foglalkozzunk a közös, csoportos tárlatokkal sem – mennyiségük lenyűgöző –, amelyek során Európa számos országában, fővárosában a legrangosabb kiállítóhelyeken láthatták munkáit az igényes művészetkedvelők. Személyiségéhez mindig közelálló mestereiként szívesen említi a katalán Antoni Tápies dadaista-szürrealista festő- és szobrászművész nevét, a biomorf alakjairól elhíresült angol Francis Bacont, valamint a magyarok közül a gesztusfestészet és szürrealizmus végtelen tereiben brillírozó Lakner Lászlót.

S most nézzük meg kissé közelebbről, mit takar a „Szép kortársaim” megjelölés, amit Jovián György jelen kiállításának címeként, mottójaként megnevez, mivel a szószerkezet mindkét eleme, külön-külön is némi magyarázattal szolgál a festő művészi attitűdjére vonatkoztatva.

A „szép” fogalma – és ez nem újdonság –, talán az egyik legvitatottabb minősítő jelző valamennyi kor „megítéléstörténete” során, hiszen ne számoljunk mással, csupán a nagybetűs Idő múlásával, aminek következtében az ízlés-toposzok változása mellett a szépség esztétikai fogalmának tartalma is lényeges módosulásokon ment át. És akkor az egy adott szakaszban történő értelmezés szinonimáiról még nem is beszéltünk. Jovián művészetében a „szép” az évszázadok során pontról pontra kibontakozó, magas színvonalú manualitás és szellemi kreativitás szimbiózisának beérett gyümölcse, a mesterségbeli tudás, a szakavatottság de facto művészi letéteménye, méghozzá olyan

Elhangzott Leányfalun, 2019. augusztus 19-én, a Hitel Múzeum – Galéria Jovián György festőművész tárlatát bemutató kiállításának megnyitóján.

korban, amelyben a „klasszikus szép” nemes tartalma önmaga ellentétébe fordulva – mint a saját farkát harapó kígyó – igyekszik mindenáron berekeszteni a bűvös kört. De nap mint nap érzékeljük: a művészi halandzsa egyre gyakrabban veti meg a lábát, miközben a sznob „műbarát” arra is rábólint, amit nem ért. Ám Jovián György képi varázsa nem követel tudálékos okfejtéseket, mivel a látvány, az érzékenység, a mívesség, a színkultúra, a teremtett szuggesztivitás és a festőtechnikai ismeretek elsajátításának mesterfoka együttesen önmagáért beszél. A bizonytalan sejtetés, a poétikusnak kikiáltott, ámde gyakran vitatható elmaszatolás nem az Ő kenyere, viszont a félre nem magyarázható tartalom direkt módon történő megfogalmazása annál inkább.

A „szép” jelző mellé pedig a „kortársaim” fogalmát asszociálja, ami világosan megfogalmazott hitvallás az alkotótevékenység aktualizált tartalommal felruházott elkötelezettsége mellett. Viszont mindez nem túlgondolt és torzított képi előadásban valósul meg, hanem a legméltóbb hagyományok megidézése szerint, dokumentált hitelességgel formába öntve egy olyan kultúrkör szereplőinek arcmásait, akiknek természettől elrendelt életformája az elismerésre méltó értékek megteremtése és közvetítése. Ők ezúttal: a hegedűművész, a költő, a festőművész, az énekesnő, a művészettörténész és a képzőművész. Egytől egyig a művészet felkent nagykövetei. A *Hölgy kék macskával* című ábrázolás pedig rejtélyes filozófiájával lép a fentiekkel párhuzamba, noha hordoz magában eltérőt, mégis aktuálisat, elgondolkodtatót, talán éppen felturbózott korunk távlatokra irányuló genetikai kísérleteinek kiszámíthatatlan anomáliáiról.

Jelen tárlatunkon az arcképfestés műfajának sajátos imázsa kerül látókörünkbe, ami az ábrázolástörténet legszemélyesebb jellegű válfaját testesíti meg a barlangokban fellelhető első árnyképektől kezdve napjainkig. Az arckép, amely az anyag, a festék viszonylagos tartóssága révén kemény kihívója az Időnek, a végesség-végtelenség állhatatos küzdelmének fényében számunkra mégiscsak a maradandóság emberléptékű szimbóluma lett. A klasszikus gondolat szerint: „Vita brevis, ars longa”, azaz „Az élet rövid, a művészet örök”. Története során ez a képforma igen sok stílusbéli változáson esett át az ókori görögök eszményített arányokat áhító – és ezzel személytelenné formált – képmásain keresztül a római korban egyedi jegyeket felmutató realista portrékig. Az egyéniség kultuszának színrelépésével pedig különös megbecsülés övezte a földi élet szépségeire rácsodálkozó reneszánsz ember vonásait. Azután a barokk kor már egész családfákat megörökítő képgyűjteményekkel dicsekedhetett az arisztokrácia hencegő pompájának mutatós kellékeivel. Mi más lehetne illőbb bizonyíték erre, mint a főúri paloták mélyvörös tapétával ékesített tereiből visszatekintő, ősöket idéző, látványosan pózoló alakok beláthatatlan sora, vagy konkrét példaként Firenze Uffizi Galériájának Vasari-folyosóján a világ egyedülálló művészettörténeti arcképgyűjteménye. A fotografikus képrögzítés érája, noha némileg megzavarta a dokumentumszintű, realista festészet személyleíró hegemóniáját, a kézi

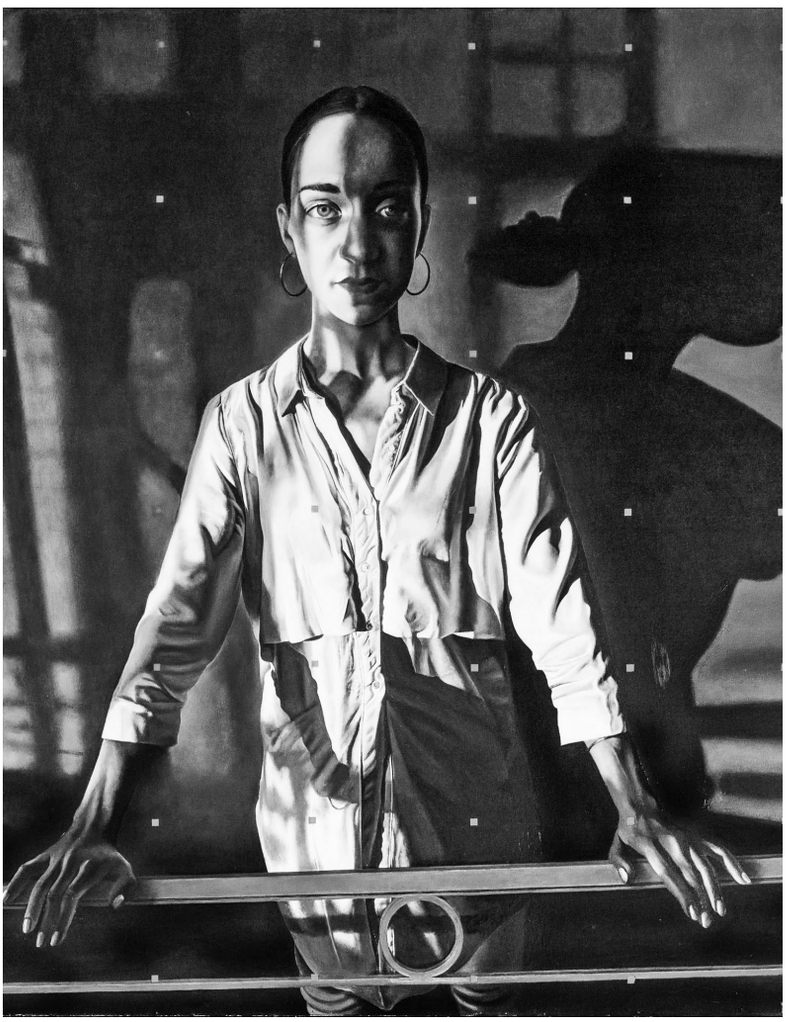

Lantos Csenge képzőművész (olaj, vászon, 130 × 110 cm, 2019)

idegszálak teremtette mívességet mégsem volt képes fölülírni, így tovább parádézhatott a festett portré, mivel az egyediség nem helyettesíthető, és a két eljárás közötti lényegi különbségek abban jelentkeznek, hogy a festő munka közben gondolkodik, a fotómasina viszont nem.

Kiállított tárgyaink az egymáshoz közelálló kompozíciók ismétlésével a sorozatjelleg szándékosságát hangsúlyozzák. A hasonló környezetben és hasonló pózban megfestett személyek látványa azonban mégsem monoton. Éppen amiatt, hogy a művek valódi tartalma mélylélektani területeken bolyong és a kromatikus impresszió képről képre látványosan eltérő. Azzal, hogy a felületek hátterében Francis Bacon-i nyugalom honol minden formaelem nélkülözésével, a festő eredményesen irányítja figyelmünket a lényegre: a személyek belső, lelki világa felé. Az alakok itt nem szembetűnő gesztusokkal válnak képelemekké, hanem visszafogott, de határozott kiállásukkal, miközben a néző felé irányított nyílt tekintetükkel teremtik meg a kontaktussal járó feszültséget.

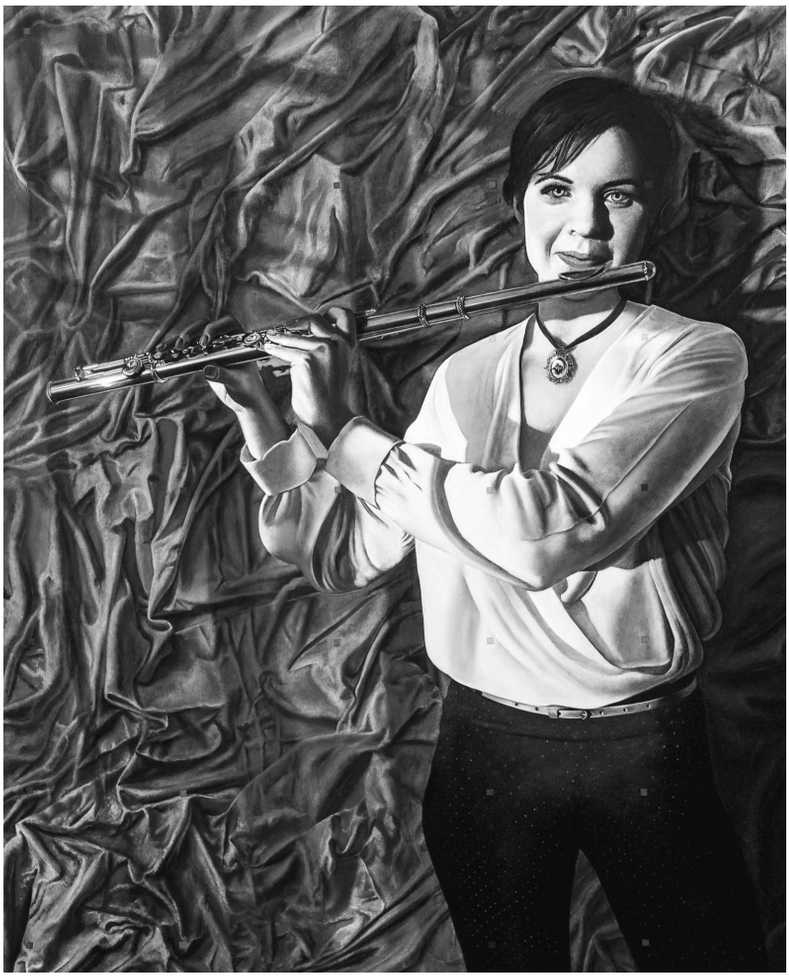

Szalay Ágnes művészettörténész (olaj, vászon, 130 × 110 cm, 2019)

Bizonyára többekben felvetődött a kérdés: vajon milyen célból jelentkeznek mértani rendszerben elhelyezett pontok a képek felületén? Nos, ne legyen ez titok! Szerkesztési folyamatai során egy mű több fázison megy át, ezek közül az egyik: az arányrendszerek meghatározása. A realista alak megrajzolása térképészeti pontossággal történik, ehhez járulnak a nagyítás során bizonyos „viszonypontok”, amelyek szerves részét képezik a munkafolyamatnak. A festő pedig ezt nem titkolja. Ellenkezőleg: megmutatja a nézőnek, vagyis bepillanthatunk a kulisszák mögé. Ezáltal az alkotó azt is jelzi, hogy nem a valóság lebeg előttünk, hanem csupán egy festékrétegekből összerakott illúzió. Ami viszont mesterien kezelve, megteremti a művek egyedi varázsát.

Ám az itt látható képeken található egy másik visszatérő főszereplő is: a vaskorlát, amely kemény struktúrájával hatásosan oldja az élő testek puhaságát, szerkeszti a felületet, ugyanakkor ismétlődő motívumként össze is köti a képsorozat egyes elemeit. A korlát, a korlátok pedig elmaradhatatlan részei mindennapi életünknek, talán azért, mert direkt módon jelzik az abszolút szabadság létezésének elérhetetlenségét. Emellett jó tudni, hogy a vaskorlátnak művészettörténeti jelzésértéke is van, hiszen például Edouard Manet 1869-ben elkészítette *A balkon* című emblematikus festményét, amelyen az arisztokrácia ismert alakjai Párizs egyik előkelő, akkoriban divatos bérházának erkélyéről hasonló jellegű korlát mögül tekintenek az időbe. Nos, ez az elem szimbolikus utalásával átjárhatatlan síkot formál a néző és a kép szereplői között. Vagyis: tudtunkra adja, hogy a párhuzamba állított két tér nem átjárható. Jovián egyik aktot ábrázoló művének – szándékosan épp Manet-ra utalva – ugyancsak *A balkon* képcímet adta. Úgy tűnik, valami különös mágiaféle lapulhat az említett francia festő művének rejtőzködő tartalma mögött, hiszen René Magritte is készített róla egy igen meglepő változatot, amelyen Manet vitális, szép alakjai helyén, azonos beállításban, frissen gyalult fakoporsók állnak. De nem újdonság ez, mivel a különböző képi elemek más

szerzők művein történő továbbélése szerves részét képezi a művészettörténet láncolatként kibomló, összefüggő folyamatának. Például Rembrandt is, hódolva Tizianónak, Londonban látható önarcképét az itáliai mester egyik azonos portrébeállításában készítette el, sőt, még annak a kornak megfelelő divatú ruhát is öltött magára, így jelezve szellemi és értékrendbeli összetartozásukat. Picasso pedig példátlan mennyiségű variációját alkotta meg Velázquez *Az udvarhölgyek* című emblematikus művének, míg a velencei Giorgione *Alvó Vénusz*a az aktfestés archetípusaként élt tovább évszázadokon át a művészetében.

Jovián Györgyről elmondható, hogy életművében kiemelt szerephez jutnak a sorozatok – miként a jelenlegi is –, ez pedig vitathatatlan bizonyítéka annak az alaposságnak, amivel a művész egy adott témakör jellegzetes világát járja körül. A sorozatban való gondolkodás mindenekelőtt az alkotói ego karizmatikus színeit emeli ki, vagyis a művészi identitást erősítve annak felismerhető jegyévé válik.

Éppen ezért nem tudom megtenni, hogy legalább az említés szintjén ne utaljak néhány szóban egy igen népszerű másik sorozatára is, amely *Bontás* összefoglaló címmel vált ismertté és kétségtelenül a mai magyar festészet egyik specifikus képcsoportját testesíti meg. A *Bontá*s sorozat tartalma határozottan szemben áll azzal a fogalommal, amellyel a szocreál időszakában évtizedeken keresztül az *Építünk* felhívás igyekezett szlogenként hódítva, erőszakoltan beférkőzni a köztudatba. Ez a ciklus példás teljesítményként igazolja, hogy a bomlás, a pusztulás, a káosz, a roncstelep, az elmúlás deprimáló tartalmának ábrázolása a hozzáértő szem, kéz és a lélekteremtő erő által milyen esztétikai rangra emelhető kellő ihletettség mellett. Ugyanakkor azt is mondhatnám, hogy ebben a sorozatában Jovián György egyszerre volt képes ülni és állni, mivel rafináltan egyesítette a realizmus és az absztrakció köztudatban végletesen ellentmondásosnak ítélt tartalmát. Utalásai tiszták: a világrend nem a francia kastélyparkok pedáns tervezettségében tükröződik, hanem sokkal inkább az őserdők liánoktól átszőtt kusza érrendszereiben; nem a polírozott új világban, hanem ahogyan azt az idő vasfoga képes ellenállhatatlanul összeroppantani. Vagyis a gigantikus energiáktól áthatott természet rendje nem egyenértékű a mi hétköznapi értelemben használt, paragrafusok által koordinált rend-fogalmainkkal. A *Bontás* sorozat minden darabja remekmű, a festői látás és a festői fogalmazás példaképe. Az alkotó akkora átéléssel járta bennük végig műről műre a materiális erjedés folyamatát, hogy végre elérkezettnek érezhette az időt pozitív eszenciák bemutatására is, mégpedig ezúttal a teremtésre, a harmonikus építkezésre ítélt, kiemelkedő tehetséggel megáldott szereplők arcmásainak képi megformálásával.

Végül még annyit, hogy életművében nem csupán az alkotások technikai kivitelezése, vagy a manír mesterfoka az, ami kivételes rangját meghatározza, hanem főként a teljesség érzékeltetésének fölényes képessége, az immár megteremtett életmű harmonikus egysége, a logikai és világnézeti tisztánlátás megnyilatkozása. Számára a festés úgy kényszer, ahogy a középkori hajós felfedezők számára távoli világok meghódítása volt, emlékezetes felkiáltásukkal kísérve: „Navigare necesse est!" „Hajózni muszáj!" Jovián György szerint az elhivatottság szépsége az ihlet megvalósításának kényszerében rejlik, ezt pedig Ő így fogalmazza meg: „Mindegy, hogy mit, csak festeni".

Zárszóként, szubjektív és személyes sugallatomat sem rejtem véka alá, amikor kimondom: Jovián György a ma környezetünkben alkotó legkiválóbb festőművész. Véleményemmel, gondolom, nem vagyok egyedül. És persze, később majd az Idő is hallatja a szavát.

„Az én jelszavam: kaland és költészet”

Beszélgetés Szegedi-Szabó Bélával

Szegedi-Szabó Béla nyolckötetes vajdasági magyar író, költő. Jelenleg Budapesten él, az Országos Széchényi Könyvtár irodalmi referense. *Hangyabefőtt* című meseregénye a Magyar Napló Kiadónál Bányay Anna illusztrációival jelent meg a 90. Ünnepi Könyvhét és a 18. Gyerekkönyv-napok alkalmából.

– Életművedet látva szembetűnő, hogy szereted minden műfajban kipróbálni magad. Mikor fogalmazódott meg benned az ötlet, hogy mesekönyvet írj?

– A művek megszületése előtt először bizonyos képek, hangulatok kísértenek. Ezek a pillanatok jelentik nálam az írás kezdetét. Valójában ekkor dől el, hogy valami létrejön-e. Vagyis sokszor nem intellektuális oldalról közelít a mű, hanem más úton, egy látomásszerű kép horizontja felől. A *Hangyabefőtt*ben a sziget volt az egyik ilyen releváns elem, a homoksziget, amelyet a történetben Porhónak neveztem el. A sziget-motívum mint markáns elem, mítosz mindenkiben benne él: az ártatlanság és érintetlenség tere, a paradicsomi állapot, az édenkert utáni sóvárgás és vágy. Egy ilyen boldog szigetlátomás a gyerekek álomvilágában is helyet követel magának. Másként fogalmazva: minden emberben mélyen ott él egy szőke vagy zöld sziget, amely csak az övé, amelyet csak ő tud megközelíteni, amelynek ő az istene, tündére, alakítója. Ezt az álmaink mélyén szunnyadó ősképet egyszer csak látni véltem magam előtt, és úgy éreztem, egy történetet lehetne ebből írni. Sokféle módon jelenik meg a sziget az irodalomban, gondoljunk csak Stevenson *Kincses szigetére*, Defoe *Robinson Crusoe*jára, Shakespeare *Vihar*jában Prospero lakóhelyére. Engem a sziget „anyaga” is megkísértett, maga a homok mint finom, selymes matéria. Antoine de Saint-Exupéry egy-egy mondata jutott eszembe, miközben Porhót elképzeltem. A francia író így fogalmaz: „Föl-fölébredtem a szőke végtelenségben, ahol hullámokat vet a szél, mint a tengeren.” Vissza akartam térni ebbe az önfeledt játékba, amely nem más, mint a gyerekkor, annak utánozhatatlan ízeivel. Porhóra odaképzeltem egy jámbor figurát, egy naiv papot, Kortót, majd a sziget lakóit. Ez utóbbiak színes hajjal, virágzó kerékpárokkal járják a dombokat. Mindezt körülveszi a tenger végtelen, idilli kéksége. Erre a bűbájos helyre érkeznek váratlanul a kalózok egy elrabolt kis hangyásszal, aki egy befőttet szorongat a kezében. A megálmodott és megvalósult idill és a külső, az addig ismeretlen, félelmes valóság konfrontálódik egymással rögtön az első fejezetben. De ez a konfliktus mindenkinek ismerős lehet az életből: ez a mindennapok állandóan ismétlődő rituáléja a meseregény kiindulópontja is.

– A gyerekek körében léteznek örökzöld témák, mint a kalózok, a dínók, a vonatok, a pónik. Könnyebb ezekre a populáris témákra építeni egy könyvet, vagy épp megnehezíti az írást, hogy már rengeteg mű született velük kapcsolatban?

– Mindaz, ami közkedvelt motívum a gyerekirodalomban, csak segíthet. Persze, az írónak meg kell tisztítani a banálissá lett témát, új köntösbe szükséges öltöztetni, más oldalról láttatni, immár nem elegendő sematikus kalózokat szerepeltetni. Igyekszem nem odafigyelni semmi olyasmire, ami korábban jött létre ezekben a népszerű témákban, inkább én magam próbálom kiásni, megteremteni azt. Jó lenne megfejteni, mitől közkedveltebb egy bizonyos motívum, miért érdektelen a másik. De szerintem a gyerekeket minden érdekli, az a kulcsa, hogyan tálalod, menyire tudod megragadni magát a jelenséget. Az én jelszavam: kaland és költészet. Ezt a kettőt érzem „célravezetőnek”, e kettő, karöltve, egymást erősítve tud fölmutatni olyan felületet és mélységet, ami megragadhatja a kíváncsi és bölcs olvasót.

– Ezzel ellentétben egy hangyászt megtenni főszereplőnek igen szokatlan, nem mindennapi elgondolás. Van személyes tapasztalatod, élményed hangyásszal?

– Nincs személyes tapasztalatom, de a hangyász esendő és egy-

ben jámbor alakja, különös formája és csetlő-botló lénye mindig is lenyűgözött. Arra gondoltam, hogy a gyerekek számára is rögtön szimpatikus lesz. A külseje egy érző szívet takar, ezt akartam megmutatni. Fontos volt, hogy legyen egzotikum a regényben, hiszen több helyszínen játszódik, amolyan National Geographic-szerű világutazásnak vagyunk a tanúi: miközben olvassuk, a hangyásszal és a többi szereplővel eljutunk Porhóból Párizsba, New Yorkba, Ekvádorba, vagyis akad bőven izgalom.

– A mesében többször megjelenik a „felsőbb erőre hagyatottság" érzése. Ez az alárendeltségi viszony több szinten mutatkozik meg: Lojola sorsa Kortó kezében van, Kortóé pedig a Tenger Szellemében – akit a pap egyszer „Istenkém"-ként aposztrofál. Biblikus jellegre utal az is, hogy Kortó ad nevet a hangyásznak, tehát „birtokba veszi", akárcsak a Bibliában*, ahol az emberek feladata nevet adni az élőlényeknek, ezzel jelezve hatalmukat. Szándékosan ötvözted a kaland- és utaztató meseregényt ezekkel az itt-ott megjelenő szakrális mintákkal?*

– Igen, ez az egymásrautaltság meghatározó, hiszen éppen az ezzel kapcsolatos ősi tudásunkat veszítettük el. Porhó szigete, mint már említettem, valamikor a középkor időszakában népesült be, és a bibliai motívumok már csak nyomokban lelhetők fel, noha a szellemiség mégis fennmaradt, gondoljunk Kortó gondoskodó, szeretetteljes lényére. Kortó nyakában egy fakanál lóg, amely a legenda szerint valaha egy kereszt volt, még az első pap hozhatta a lakatlan szigetre. A névadásban is akad szakrális motívum: amikor Kortó az emlékezet ősi rétegeiből mintegy „előrántja" a jól ismert szent egyik nevét, így lesz a hangyászból Lojola. Aztán ott a tenger is, a Nagy Mesemondó, az örök kékség szent birodalma, amely számomra nem más, mint folyékony azúr, az egyik legnagyobb varázslat, amelybe mindannyian beavatást nyerünk. Én a Vajdaságban nőttem fel, a családommal minden nyáron az Adrián nyaraltunk, ezért bennem múlhatatlan a tengerrel való találkozás élménye. De hogy a kérdésedre válaszoljak, tudatosan ötvöztem az utazós regényt és a szakrális elemeket. Az állatok – mint meseszereplők – amúgy mindig hordoznak különféle bibliai jelentéseket, utalásokat, innen már csak egy lépés az izgalmas történet megalkotása. Itt köszönetet mondanék az illusztrátornak, Bányay Annának, aki elképesztő munkát végzett, bámulatosan álmodta meg a meseregényt, együtt élt, lélegzett a szereplőkkel.

– A szöveg éles ellentétbe állítja a modern városok nyüzsgő életformáját a békés, elszigetelt, természetközeli életmóddal. Priglic (aki Párizsból vidékre, Kortó szigetére költözött) egyértelműen utóbbi mellett teszi le a voksát. Te hogy vagy ezzel, tudsz a bölcs mesterrel azonosulni?

– Igen aggasztó, ahogy a világ a vesztébe rohan a saját maga okozta klímakatasztrófa által. Ezért most vissza kell térni a gondoskodó együttélés állapotába. Ez egy koncentrált odafigyelést, gyöngédséget feltételez az ember részéről, tekintve, hogy muszáj lesz megmentenie a kihalás szélére sodródott állatfajokat, növényeket és erdőket, hiszen mindannyian egyetlen nagy szövet részei vagyunk. Azok az emberek, akik tudnak a veszélyről, talán máshogy is próbálnak élni. Vidékre költöznek, a természet közelébe, keresik saját gyökereiket, a régi tudás forrását. A művészeknek különben sem kedveznek a mai körülmények, hiszen a modern nagyváros nem hagy teret az időből való kilépésre, vagyis az időtlenség, a tiszta költészet megélésére. Ezt a weöresi attitűdöt, transzcendens szemléletet lenne jó valahogy visszacsempészni az irodalomba, különben elsekélyesedik, kimosódnak belőle a szakralitás utolsó nyomai is. Talán úgy tűnhet, hogy a *Hangya befőtt* pozitív szereplői mind a természet közelségét választják, ahogy a gyerekek is biztosan azt választanák, ha megkérdeznék őket. Az írónak is sokkal több csendre, alkotói térre lenne szüksége ahhoz, hogy meghallja a fejében zümmögő, egészséges gondolatokat, amelyekből, ha jól fülel, megszületik a mű.

– Milyen visszajelzéseket kaptál a kötetről?

– A gyerekek részéről sok visszajelzés érkezett. Eddig csak pozitív véleményeket hallottam; a meseregény folyamatos izgalomban tartotta őket. Ősztől majd számos könyvbemutatót tervezek Magyarországon és határon túl is. Egy kiváló zeneszerző barátom dalokat, áriákat is ír a versbetétek alapján. Remélem, év végéig elkészül a meseregény zenés változata is, amihez majd színházat keresünk. Mindez a törekvés nem légből kapott, ugyanis a mű dramatizált változata is készül, mindenképpen szeretném színházi formában is bemutatni, de ez még a jövő zenéje.

Bolla Eszter

Mirtse Zsuzsa

Fekete napraforgómagok

Vannak olyan fiúk, akik könnyen lobbannak lángra, ami aztán letarolja őket, mint az erdőt a tűz, és vannak, akiknek ez nehezebben megy, vagy sehogy sem.

Ez a mese egy fiúról szól, aki nem boldogult a földi lányokkal. Olyan lány után vágyakozott, akiről a meséket írják, akiről azt tartják, hogy érte támad fel reggelente a nap. Az ő arcát faragják képzeletben a kapukra, hogy a rosszat elűzze a házaktól, festik pajzsokra, hogy távoltartsa a sötétség erőit, az ő képével indulnak a férfiak csatába – de csupán tökéletlen másaival találkozott mindenhol, akik nem perzselték meg semennyire sem. Csendes lánggal pislákolt csak az élete. A szíve is ritkán volt könnyű, sőt, inkább lehúzta a testét: mintha valami súlyos, tömör vasdarab lett volna benne, ami nem hagyta felemelkedni őt. Pedig szeretett volna igazán nagy dolgokat véghezvinni, égi csatákat megharcolni, de mindez valahogy nem ment neki.

Azt gondolta, biztos azért van ez így, mert hiányzik belőle a tűz, hiszen tűz mindenhez kell: a kardok kovácsolásához, a hús megsütéséhez, a földi vágyak fellobbanásához, hiszen, ha tűz van, minden van, így tanulta. Ha pedig az nincs is benne, legalább könnyű szívvel viselje a hiányát. Elhatározta, hogy megkeresi azt a helyet, ahol a könnyű szívet osztogatják, ha pedig önként nem adnak neki, akkor szerez egyet magának: elmegy a csillagok kovácsához, hogy kovácsoljon neki egy üres, könnyű darabot ahelyett, ami benne lakik. Valamint a vaskardjára is szüksége lenne, hogy harcolni tudjon a rossz ellen. Megterített kétkedésből és szorongásokból, még egyszer utoljára belakmározott, és elindult.

Rendezett tájakon keresztül vezetett az útja. A földeket nem hagyták úgy, ahogy a Jóisten teremtette: mindenfelé szőlőskertek, gondozott szántók kísérték – csupa olyan dolog nyomát látta, amihez ő nem értett.

– Mire vagyok hát jó? És jó vagyok-e egyáltalán igazán valamire? – nézett körül, de a föld, a tőkéken roskadozó szőlőfürtök nem válaszoltak. Sokszor feltette ezt a kérdést magának, mert azt érezte, hogy valami nagy, komoly dologra kellene fordítania az életét, de hogy mi az, arról fogalma sem volt. Adósa volt magának valamivel – csak azt nem tudta, hogy mivel.

Útjába kerülő gyümölcsökön élt, szőlőn, amelyet más ültetett, almán, amely más munkájától kerekedett az ágakon. Húst is evett volna, de hús nem nőtt a fákon, pedig már igencsak korgott a gyomra. Gondolta, jó lenne valahová elérkeznie, ahol ehet végre rendesen. Irigyelt mindenkit, aki nem ő. Mert ő csak a nincset látta, az apadó forrást, a kiszáradó kutat magában.

Harmadik napja tartott az útja. Esteledett már, amikor egy városhoz ért. A várost magas fal vette körül, a kapuját két vasba öltözött katona őrizte. Nem hallott soha erről a helyről, pedig járásnyira volt attól, ahol eddig élt. Megkopogtatta páncélját az egyik katonának, az felemelte sisakja rostélyát, és figyelmesen a szemébe nézett.

– Engedjetek be! – kérlelte a fiú őket, de a dárdák nem nyíltak szét előtte. – Nem halljátok? Mire vártok? Engedjetek beljebb!

A katonák rá sem hederítettek, csak álltak mozdulatlanul, rezzenéstelen arccal, szemükben nem volt világ.

– Mit kell tennem, hogy beengedjetek? Énekelni és táncolni nem tudok, de szívesen mesélek nektek.

Erre a katonák mintha megmozdultak volna.

– Jó, akkor mesélni fogok – folytatta a fiú. – Mesélek nektek a csillagok kovácsáról, aki olyan kardot tud készíteni, hogy aki a kezében tartja, az minden ellenséggel könnyedén megmérkőzik. Hozzá készülök. Ha eljutok hozzá, ha megszerzem azt a kardot, nektek is kölcsönadom, csak engedjetek be, mert éhes vagyok.

A katonák egyre nagyobbakat bólogattak, de az ajtó zárva maradt.

– Olyan lóra lesz szükségem, aki a legmagasabb hegy oldalához is hozzá tudja verni a patáját, és éjszakára a felhőkhöz kell kötöznöm, hogy meg ne szökjön. Az tud csak elvinni hozzá. – A katonák tovább bólogattak, de nem nyitották ki a kaput. – Miért nem engedtek be?

– Azért, mert ebbe a városba csak olyanok mehetnek be, akik nem akarják megváltoztatni az életüket. Te változtatni akarsz, így azt javaslom, kerüld el ezt a várost – mondta az egyik.

– Ezt hadd döntsem el én! Férfiak csak vannak a falakon belül, hátha szövetségeseim lesznek!

Részlet a szerző *Tizenhárom bűvös tükör* című, mesenovellákat tartalmazó kötetéből, amely ősszel jelenik meg kiadónk gondozásában.

– A mi városunk férfinépei fiúkák inkább, akárhány évesek is. Nem tudnak férfivá felnőni, nem is akarnak.

– Ők sem? De ők miért nem?

– Mert férfinak lenni felelősség, ami sok tennivalóval is jár. Ahhoz pedig itt nincsen senkinek sem kedve. Férfinak lenni küzdelmes és soha véget nem érő út.

– Akkor harcolni sem tudnak? Mert a férfiak harcosok is, eddig úgy tudtam.

– Ők bizony nem tudnak.

– És ki védi meg őket?

– Nem kell őket megvédeni: ezt a várost nem akarja elfoglalni senki sem.

– És a nők hogyan nevelik fel a gyerekeiket?

– Itt nem nevelnek gyerekeket, hiszen maguk is gyereknek vélik magukat. Így halnak meg az életük végén: nem élik meg a felnőttkorukat. Aztán van, aki ki akar törni ebből, és felnőttként akar majd egyszer meghalni. Ennek az okát a többiek nem értik – mégis, néhányukkal megtörténik ez. Ők elmennek más birodalomba innen egy idő után, ahol a férfiak harcosok is. Ám a többségük itt marad egész életében.

– S vajon szeretnek így élni?

– Ezt csak ők tudják. Nem kell osztozniuk semmin. Talán ezt örömként élik meg.

– Akkor irigyek és rossz szívűek?

– Nem feltétlenül. Sokan közülük nagyon is sokat tesznek ezért a városért, a benne lakókért. A maguknál gyengébbeket felkarolják, segítgetik. Csapatokba verődnek, úgy könnyebb nekik. Különös, hogy majdnem mindegyik nehéz batyut hurcol magával, de erről nem beszélnek egymásnak sem.

– És akkor te honnan tudod mindezt?

– Én engedem be őket, nekem tudnom kell, hogy honnan és miért jöttek ide.

– Én sem keresek senkit magamnak, és fogalmam sincs, hogy mit akarok az életemtől. Akkor közéjük való vagyok! Ha jól érzem közöttük magam, lehet, hogy nem is megyek tovább.

– Rendben, kinyitjuk neked a kaput. Remélem, nem sokáig szeretnél itt maradni – mondta a katona, és néhány pillanat múlva a kapu valóban kinyílott előtte.

Tetszett a fiúnak, amit a várfalakon belül látott. Hamar talált magának játszótársakat, akik szívesen vették, hogy hozzájuk csapódik. Lett hol laknia, lett miből megélnie, segítettek neki berendezkedni a városban. Mindig volt, aki éppen ráért, sosem kellett egyedül lennie, amikor nem akart. Munkát neki is kellett végeznie, mint mindenkinek, aki itt élt, gondozták az erdőt, az utakat, a házakat, megtermelték az ennivalót, de ezen felül nem követeltek meg tőle semmit. Nem voltak ott a szülei, akiknek el kellett volna számolnia a napjairól, nem kellett gondoskodnia senkiről magán kívül. Egyedül aludt, egyedül ébredt, ahogy mindig is szerette. Este azt csinált, amit akart, és addig, amíg el nem álmosodott. Senki nem nyavalygott mellette, hogy foglalkozzék vele, beszélgessen vele, amikor ő csak hallgatni szeretne. Éveket töltött el ebben a városban. Vagy ha éveket nem is, mindenesetre nem három napot. Egy ideig valóban élvezte, hogy felhők nélkül él.

Aztán egy napon arra ébredt, hogy ez mégsem az igazi így. Hogy felhők nélkül az égbolt is unalmas egy idő után. Nem történik vele semmi emlékezetes dolog – bár a másik világban sem történt, az is igaz, de itt nincs is mire várnia. És tilos is bármire várnia. És hogy a saját jegén csúszkál.

Csak fel kellene jutni a hegy csúcsára, akkor is, ha onnan leeshet! – így gondolkozott.

Ha nincs ló, megy majd gyalog. Mindenképpen tovább kell mennie, hiszen ebben a lapos világban nem fogja elérni a csillagok kovácsát soha. Arra a kardra és fémszívre pedig mégiscsak szüksége van.

– Engedjetek ki, vissza akarok menni! – állt meg egy napon újra a kapunál a fiú.

– Senki nem tart fogva, magad jöttél ide. Ez a te választásod, akaratod volt. De… Itthagynád a barátaidat? Nézd csak, mennyien várnak rád! Mennyi emlék köt már hozzájuk! Ők a te fajtád, ők lettek a családod! Vagy mégsem így gondolod? – így az őr.

A fiú hirtelen elbizonytalanodott, aztán mégis megrázta a fejét.

– Nem, nem, és végleges a döntésem. Meg akarom érezni az igazi élet szagát, ahogy a kutyák érzik meg a szagot, akár a hó alatt is. Igen, ezt akarom.

– A csillagok kovácsához azon az úton kell menned – bökött egy magas hegyre vezető útra az őr. – Ám el fogsz pusztulni az út során, ha nincsenek segítőid.

A fiú elgondolkozott azon, hogy kire is számíthatna. Hirtelen nem jutott eszébe senki, de azért elindult.

Erre már nem látott gondozott szántókat, lédús gyümölcsöket kínáló fákat. Mardosta is az éhség rendesen, mert az erdők csak apró bogyókat kínáltak,

az pedig éhes embernek csekély vigasz. Leginkább forrásvízzel töltötte meg a hasát. A harmadik napon egy kis galamb került az útjába.

Én téged most megeszlek – gondolta a fiú, de mintha a galamb olvasott volna a gondolataiban.

– Ne egyél meg, fiú, hanem inkább segíts rajtam.

– Mivel tudnék segíteni rajtad én, aki világéletemben féltem a madaraktól? Már attól is iszonyodnék, ha meg kellene érintenem a tolladat…

– Olyan félelmetes lennék?

– Ha már meg vagy sütve, akkor nem. De a szemed elég nyomasztó, és az, hogy repülni tudsz, igazságtalan előny. Nem szeretem a madarakat, ne haragudj rám ezért.

– Barátkozz meg velem. Ha megismersz, nem fogsz többé viszolyogni tőlem. Szabadíts ki a kelepcéből, nézd, beleszorult a lábam!

A fiú azt látta, hogy a madár lába egy csapdába szorult – holott esküdni mert volna, hogy néhány pillanattal azelőtt még semmilyen csapda nem volt ott. Ám a galamb olyan szegényen nézett rá, hogy legyőzte az irtózását: megfogta a vékony kis lábat, óvatosan kiszabadította a kelepcéből, aztán az ingéből letépett egy darabot, és a sebzett lábat bekötözte vele.

– Menj csak, legalább te érd el a célodat – mondta. – Én a csillagok kovácsához megyek kardért és egy könnyebb szívért, de aligha hiszem, hogy elérem, mert azt mondták, azt segítők nélkül nem lehet.

– Majd én segítek neked, amikor bajba szorulsz, itt egy síp, fújj bele, amikor szükséged van rám.

A fiú átvette a madártól a sípot, amely nem volt más, mint egy parányi darab szalmaszál.

No hiszen, átvert engem ez a madár, ezzel a szalmaszállal akar majd rajtam segíteni? – gondolta, de azért a zsebébe rejtette a sípot.

Elköszöntek egymástól: a galamb repülve ment tovább, a fiú gyalog, hegynek felfelé immár. A levegő egyre hidegebb lett körülötte, a növények is kifagytak arra már, amikor egyszer csak egy hatalmas, fekete, vasból készült palotát látott a szeme előtt magasodni. Megpróbált benyitni a súlyos vaskapun, és láss csodát, a kapu ellenállás nélkül nyílt ki előtte. A vasfolyosók közül elindult a legszélesebben, amely egyenesen a kovács műhelyéhez vezette. Ott bezzeg égett a tűz: egy hatalmas, fújtatóval felszerelt tűzhelyen olvasztotta a csillagok kovácsa a vasat. A terem hátsó falán egy kard lógott, de olyan szépen megmunkált kard, amilyet még álmában sem tudott elképzelni.

– Jó napot, csillagok kovácsa! – köszönt illendően a fiú.

– Nekem az van, legyen neked is! – így a kovács. – Mondd, miért jöttél, mert ide csak úgy nem vetődnek emberek.

– Azért a kardért jöttem, ni! – mutatott a fiú a kovács mögött lógó hatalmas kardra. – És egy könnyebb szívre is szükségem lenne, amit te tudsz elkészíteni nekem.

– Bármit szívesen készítek, ha van éppen időm, de a kard a lányomé, azt nem adhatom neked. Azt meg kell szolgálnod – mondta a kovács, és újra betartotta a kezében lévő vasrudat a tűzbe.

– Mit kell tennem érte? – kérdezte a fiú, abban a reményben, hogy hátha valami könnyű feladattal megússza.

– Három éven keresztül szolgálnod kell őt. Itt, ebben a birodalomban egy év egy nap. Ez idő alatt minden kívánságát valóra kell váltanod, minden parancsát teljesítened. Ha ő elégedett lesz, akkor tiéd a kard – és a keze is.

– Jaj, nekem elég a kard! – hátrált meg a fiú, mert nem gondolta, hogy egy lány is jár a varázskard mellé. És meg is ijedt ettől rögvest.

– Márpedig csak együtt adom őket – jelentette ki a kovács. – De nézz csak körbe: a várfokokon azok a koponyák királyfiak fejei: ők nem állták ki a próbát. Ha közéjük akarsz kerülni, vágj bele nyugodtan, te tudod. Ha nem ért semmit eleddig az életed, megértem, hogy úgy érzed, nincs mit veszítened. Ám neked sem fog sikerülni, ahogy a többiek is elbukták. Azért lóg még mindig itt ez a kard – kacsintott a kovács, megpaskolta a fiú vállát, majd intett, hogy elmehet.

A kézmozdulatára szolgák hada jelent meg. Elvezették a fiút a lakosztályába. Megmutatták neki a vaságyat, ahol aludni fog, a vaskupát, amelyből ihat. Egy kerek vasasztalkára két vastálat hoztak be: az egyiken pecsenye volt, a másikon gyümölcs. A pohárba bort töltöttek.

Biztos, ami biztos, megtömöm a hasamat – gondolta a fiú, és az utolsó falatig megette, az utolsó kortyig megitta mindazt, amit felkínáltak neki.

Másnap reggel a szolgák elvezették a kovácshoz megint. A kovács egy vastrónon ült, mellette, egy kisebben a lánya. Na, olyan szép lányt még sosem látott a fiú életében. Hosszú dróthaja volt, finom metszésű szeme, de nem mosolygott, nem tűnt úgy, mintha jókedve lenne, hanem összeszorított szájjal, morcosan üldögélt apja mellett.

– Magatokra hagylak benneteket – mondta a kovács. – Lányom, íme, a következő kérőd. Három évig fog szolgálni téged. Ha jól teljesíti a dolgát, akkor az övé lesz a kezed, ha nem vagy vele elégedett, megy a nyaka a kardom alá – tárta szét sajnálkozva a kezét, és kisétált a teremből.

A lány és a fiú egyedül maradt.

– Adjon Isten, szép leány! – köszöntötte illendően a fiú. – Ne haragudj, hogy kellemetlen helyzetbe hoztalak: én igazából nem szeretnék feleséget magamnak. Egy könnyebb szívet szeretnék, amivel könnyebb élnem, és azt a kardot, amelyik a kovácsműhelyben lóg. De édesapád azt mondta, hogy csak a kezeddel együtt adja. Most bajban vagyok, mert erre nem számítottam.

A lány szeme kikerekedett a csodálkozástól.

– Te nem akarsz innen elvinni engem?

– Ez fel sem merült bennem. Én csak azt szeretném, hogy harcolni tudjak az ellen, amit odabent érzek. Ezért kell a kard – de veled nem tudnék mit kezdeni.

– Ez marha jó! – nevette el magát váratlanul a lány. A fiú annyira meghökkent ezen a mondaton, hogy benne is szétterült egy kis vidámság, bármekkora bajban is érezte magát. – Te vagy az első, aki nem az elrablásomon, megszerzésemen töri a fejét. Sokszor azt gondoltam: nem is én kellek nekik, hiszen engem nem is ismernek, csak apám vagyona, vára, fegyverei és kincsei. Így egyikőjük szolgálatával sem voltam elégedett, ezért sajnos mind a várfokon végezték. Nos, én egy olyan sípra vágyom, amelybe ha belefújok, itt teremnek az ég madarai, de főleg a galambok. Mert ide nem jön semmilyen madár, én pedig úgy szeretnék galambot etetni!

Vakargatta a feje búbját a fiú: honnan szerezhetne varázssípot a lánynak? Milyen kicsi vágyai vannak… Segíteni szeretne neki. Kért egy éjszaka gondolkodási időt. A lány bólintott.

– Rendben, gondolkozz nyugodtan, úgyis csak holnap reggel kezdődik a szolgálatod. Most elmehetsz, aludd ki magad!

A fiút a szolgák visszavezették a hálószobájába, megint telerakták az asztalát mindenféle jóval, amit ő az utolsó morzsáig felevett, utolsó kortyig felivott, aztán hatalmasat aludt reggelig. Éjszaka, álmában eszébe jutott, hogy van neki egy szalmasípja, hátha jó lesz tényleg valamire, ahogy annak idején a galamb ígérte.

Reggel a lány a nagyteremben várta őt.

– Nos, sikerült varázssípot szerezned?

– Azt nem tudom, hogy varázssíp-e, de van egy kicsi sípom, amit, ha szeretnél, szívesen neked adok.

– Jaj, az nagyon jó lesz! De vajon, ha belefújok, idesereglik-e majd az összes madár? Vagy legalább egyetlen kis galamb, akit etethetek?

– Próbáld ki! Tessék, ez az! – mondta a fiú, és előhúzta a zsebéből a szalmasípocskát.

A lány arca kipirosodott az izgalomtól. Forgatta, nézegette a sípot, ám nem mert belefújni.

– Gyerünk, próbáld meg! – így a fiú, mire a lány óvatosan belefújt…

Semmi. Nem történt semmi.

– Próbáld talán erősebben! – bátorította a fiú, és a lány másodszor erősebben fújt a sípba.

Ugyanúgy nem történt semmi sem.

A lány elkeseredve nézett maga elé.

– Tudtam, hogy te is becsapsz… – biggyesztette le a száját. A fiúnak akkor már erősen izzadt a tenyere, mert látta a saját fejét is a vár fokára kitűzve, és ez elég lelombozó gondolat volt.

– Nem értem… Ezt a sípot egy kis galambtól kaptam, akit megmentettem, amikor csapdába szorult a lába. Azt mondta, ha bajba kerülök, nyugodtan fújjam meg, ő azonnal itt terem, és segít. Így ni! – emelte a szája elé a sípot, és lesz, ami lesz, ő is belefújt.

És akkor, lássatok csodát, az ablakba egy szép, szürke galamb szállt, majd csőrével megkopogtatta az üveget. A lány odafutott, kinyitotta az ablaktáblákat, és örömében ugrándozni kezdett. Sosem látott még ilyen szép madarat: a nyaktollai zöldesen fénylettek, az evezőtollai hófehérek voltak, kicsi, kerek cipőgombszeme vidáman csillogott.

– Hozok neked enni, várj csak! – szólt hozzá a lány, és elfutott fekete napraforgómagért, kukoricáért, kendermagért, búzaszemekért. A madár barátságosan üldögélt az ablakban, és várta, hogy a lány visszatérjen.

A csillagok kovácsának lánya kicsi tálba szórta a magokat, a tálat rátette az ablak előtt álló, kerek vasasztalkára. Örömmel nézte, ahogy a madár a szélére száll, majd csipegetni kezd belőlük. Úgy látta, a fekete napraforgómagot szereti a legjobban. A nyitott ablakon közben berepültek a társai is: hol az egyik, hol a másik csipegetett a magokból, a többi pedig a lány kezére, a fiú vállára szállt.

– Nahát, ez tényleg varázssíp, éppen erre vágytam! – ujjongott a lány. A fiú ettől a mondattól már

szinte érezte is a testében az új szívet, kezében a varázskardot. Mindkettő megnyugtató közelségbe került most hozzá. – Nem is kívánok mást, csak azt, hogy holnap és holnapután is hozd el a sípot nekem.

– Ennyi lenne az összes feladatom?

– Igen, nem vágyom semmi másra. Őket szeretem nézegetni, ahogy újra és újra felém repülnek, és ilyenkor azt gondolom, hogy helyettem is repülnek, ha már én nem tudok. Ha már nem lehet. Nekem itt kell vesztegelnem, pedig úgy mennék abba a másik világba, a földibe, tudod, ahol minden olyan izgalmas… Még az is, ami nem. Csak az a baj – folytatta a lány –, hogy nélküled ez a síp nem működik. Én hiába fújok bele, hozzám nem jön a galamb, csakis neked engedelmeskedik.

Ő is máshová vágyódik… – gondolta, és amikor ezt érezte, mintha valamivel könnyebb lett volna lélegeznie.

– Akkor, ha letelt a szolgálatom, gyere velem haza, hozzám!

– Megbeszéltük! – felelt a lány, és a tenyerébe csapott. Igaz, leginkább még csak arra tudott gondolni, hogy innentől kezdve bármikor etetheti a madarait, és ha ehhez a fiún keresztül vezet az út, üsse kavics, jöhet a fiú is. – De honnan tudod, hogy ez jó ötlet? – kérdezte aztán óvatosan.

– Megérzi azt az ember.

– Hát, jó, de én nem vihetem le hozzád a kincseimet innen, apám palotájából, ezek csak akkor maradhatnak az enyémek, pontosabban a mieink, ha te költöznél ide fel, hozzám.

– Nem kell a kincsed, meglesz nekünk odalent mindenünk. Nekem elég a kard, de már csak azért, hogy megvédhesselek téged, ha valaki bántani akar. Szerintem én érted jöttem erre a világra.

– Milyen érdekes, én is valami hasonlót érzek…

A csillagok kovácsa mindezt kihallgatta a folyosóról, az ajtó másik oldaláról. Leakasztotta a kardot a falról, és amire a vacsorát tálalták hármójuknak, még egy páncélt is készített a fiúnak, csak úgy.

– Tessék, ez a kard innentől kezdve a tiéd! – mondta a kovács, és átadta neki a súlyos, díszes tárgyat. – Tűzben kovácsoltam, ám ha benned nincs elszántság, tűz, akkor mit sem ér majd a kezedben. És a forgatását is akkor lehet igazán megtanulni, ha nem csak egy üres várudvarban hadonászik vele az ember. Amúgy csupán dísz a falon.

– Igazad van. A karomat pedig erősíteni kell, hogy elbírjam. De… Nem bánnám, ha soha nem kellene használnom…

Másnap este elbúcsúztak a csillagok kovácsától, aki egy kicsit hüppögött, hogy a lánya elhagyja őt, de aztán arra gondolt, hogy ez a rend, ellene tenni vétek, ezért inkább felajánlotta, hogy bármikor szívesen látja őket, ha igazítani kellene a páncélon az idők során, vagy amikor a lánya szeretné, hogy megszorongassa őt.

A vár előtt egy vashintó várta őket, galambcsapat volt elé fogva: befészkelődtek, a lány a fiú vállgödrébe hajtotta a fejét, és mert késő este volt, a szemüket is becsukták. Mire felébredtek, éppen haza is értek.

Onnantól kezdve nem érdekelte a fiút, hogy mire is alkalmas valójában, hogy milyen is lehet az igazi élet, hiszen benne élt a kellős közepében. Toldozgatták-foltozgatták a házikójukat, palántákat nevelgettek, télire madáretetőt készítettek, lett szőlőjük, kertjük, boruk. Hol összevesztek, hol kibékültek, mert a bennük lakó rossz és jó időnként bizony összecsapott, de valahogy mindig megtalálták a varázssípot még időben – és a síp újra és újra elvezette őket egymáshoz. A kert legnaposabb részébe pedig minden évben ültettek néhány sárga tányérú, fény felé forduló virágot, hogy emlékeztesse őket arra, hogy merre érdemes – valamint azért is, hogy legyen a kis galambok táljában mindig elég fekete napraforgómag.

Kalász Márton

Itt élhetek

Itt lehetek eztán bezárva,
ahogy néha kívántad is,
szemtől szívig jellem kívánna,
ne taszíthasson semerre, hamis
tárhatja épp magát, a hit
magunkban. Bármiképp ha késhet,
erőt homályként fontoltan, ne itt
vissza – igaz, még úgy idézhet,
gondunk gondolat híján bontanod,
de a gond, s épp munkád, ha ígérted,
kint vár egy évszak, akár javítod,
bízz még abban, ami mellől kitérhet
a pillanatnyi szándék – mit te érsz,
arra majd támaszkodsz – nemhogy kitérsz.

Vigasz

Mindenki szíves akár tüsténт segíteni –
ki magányos, engedettel most ébredtem: enyhítheti,
pillantás, jó itt, zár szűnő éjfélre, erkélyfal úgy tapad,
ezáltal nem persze, búcsújel, dallam-fesz se mindre akad.
De – ha szellő épp, csak hűsén kiválva, ránk akadt.
Már szinte szundítsunk – a telep odalent még fönnfakad,
elvonagló percek, egy vers elvonulása benne él,
vagy ott keltjük: a szép szó, fakasztója jót remél.
Reggeltől e kis hiúság, létkegy: juttathatom –
az erkély int, már húzódjunk, lélek, test, s ha esik
kis idő, ránk, majd ez a nyár lesz – igék olyanná testesítik,
öröm, lapozva, néha ott, ahol, ha gondolat vélve segít,
nos, összegezzük szerényen – nem csak ki hitet, kik
hisszük, s ha nem is a világ, vigasz olykor – egy szavunk lehet.

Jánosi Zoltán

„Rendet magunkban!”

A 85 éves Kalász Márton köszöntése

„Egyszerre német is vagyok és magyar is vagyok… van egy anyanyelvem, a német, és van egy szellemi anyanyelvem és habitusom, amely összeköt engem a magyar kultúrával” – nyilatkozta hosszú évekkel ezelőtt Kalász Márton, aki 1934. szeptember 8-án sombereki sváb családban született, s magyarul az iskolában tanult meg igazán. Az egykori népművelési előadó, művelődési ház igazgató, majd falurádió riporter, könyv- és folyóirat-szerkesztő (Európa Könyvkiadó, Új Írás, Vigilia, Jelenkor s más fórumok), az aberlini Magyar Kultúra Házának munkatársa, a stuttgarti Magyar Kulturális és Tájékoztatási Központ igazgatója, azután a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója s a Vörösmarty Társaság elnöke, a Kossuth-díjas költő és író, a Magyar Művészeti Akadémia tagja – a Magyar Írószövetség elnöki tisztségét 2001–2007 között töltötte be. E munkájának értéke és jelentősége igazán a Magyar Írószövetség jelenlegi elnöke, Szentmártoni János értelmezése alapján idézhető fel. Irányításának hat esztendejében – mondta Kalász Márton vezetői szerepéről a mostani elnök – „a szervezet […] történetének talán a legviharosabb időszaka jutott neki. Olyan nemtelen támadások érték őt és az Írószövetséget, melyek még az egészségét is kikezdték, de ő rendíthetetlenül állt a vártán a nyílzáporban, és végül győzött az igazság és a humánum erejével.”

Kalász Márton életművének erejét és a magyar irodalomért tett erőfeszítéseinek példaszerűségét az ország miniszterelnöke is méltatta. 80. születésnapján, köszöntő mondatai között ezeket a szavakat intézte az íróhoz: „Ön olyan közösségben nőtt fel, melyet különböző kultúrákból érkező és különböző nyelven beszélő emberek alkottak, költeményei megalkotásához mégis a magyar nyelvet választotta – írta Orbán Viktor. – Köszönöm, hogy a szülőfalujában tapasztalt kulturális sokszínűséget megtartva művészetével a magyar irodalmat gazdagítja, s hogy személyes élményei mellett a svábság történetét is megörökíti, hiszen a szemtanúk elbeszéléseiből tanulhatunk legtöbbet közös történelmünkről.”

A prózaíró, a költő, a műfordító és az esszéíró munkássága egyaránt erős nyomokat hagyott a kortársak – az írók, az irodalomtörténészek és az olvasók – emlékezetében. Költeményeit, prózáját, emlékezéseit, szerkesztői és egyéb kulturális tevékenységeit számosan elemezték az elmúlt évtizedek során. Mezey Katalin a korával mindig „megalkuvás nélkül és bátran szembenéző” író alkotásai közül a *Téli bárány*t (1986) és a *Tizedelőcédulák*at (1999) kiemelve „a kortárs regények legkeserűbb” műveinek nevezte e komplex forrású írásokat. A szerzőnek azt a dokumentatív erejét hangsúlyozta, amivel „a huszonnegyedik órában papírra vetette maga és sorstársai hiteles beszámolóját, amikor már félni kellett, hogy a korszak évtizedeken át némaságra ítélt tanúi meghalnak, visszavonhatatlanul magukkal viszik szégyenük, megaláztatásuk és elűzetésük emlékezetét.” Kalász Márton poézisét számos irányból: így a természetfelfogás, a panteizmus, az istenkép, a belső érzékenység, a világirodalmi műveltség fogalmi körei felől közelítették meg értelmezői. „Kalász Márton szavai (gyakran használt kifejezésével élve) a rög, a föld illatát, a természet megfejtett hangzatait, az állatok jelenlétét (»Megjön az igazság, akár reggelre a ló«), a növények tulajdonságait viszik be lírájába” – hangsúlyozta Kelemen Lajos. „Nála nem lehet figyelmen kívül hagyni Istent, ám nem lehetséges figyelmen kívül hagyni Isten apró teremtményeit; egy szem diót, egy fej hagymát, mert ezek is a vers nyersanyagául szolgálnak. Egyforma biztonsággal lép Isten elé […] és az életerő földi próbáiba.” Éles vonásokkal emeli ki Kalász Márton világirodalmi tájékozottságának ihletadó erejét s európai arányait is: „Kalász újabb írásai, sokszor a verset véve témául, derekasan szertenéznek: Brodszkijtól Venclováig, a kortárs német líra egy-egy jelesétől a svéd Tranströmerig, az alkat vagy a mondandó okán eminens belső unióban él a világköltészet számos mesterével. Ez is egy szimbólum, hisz végre a verselés sem egyéb, mint unió, összeszövés; az egybefoglalt érzések és gondolatok, ellentétek és párhuzamok izgalmas játéka a nyelvben.” A művekbe foglalt értéktartomány és a kortársi figyelem eredményezte, hogy 2017-ben a Magyar Művészeti Akadémia felkérésére Bartusz-Dobosi László tollából az íróról a régóta várt és megérdemelt, kiváló életmű-monográfia is megszületett.

A monográfia szerzője mellett – csupán az alkotó lírai munkáira tekintve – Halmai Tamás is a pálya legfontosabb jellemzői között emeli ki a sokirányú és mélyre tekintő műveltséget. „Többrétegű, többszólamú ez a líra: középkori jelenetezést váltanak mai

helyzetképek; hatalmas műveltséganyagot hoznak játékba a klasszikusok s kortárs klasszikusok előtt tisztelgő darabok; a költészet, a festészet, a zene fölmagasztalása a barátság és a szerelem dicséretét is magában foglalja.” Halmai különös érzékenységgel festi le – a történeti és társadalmi horizontokon túl – Kalász Márton műveinek istenképét és a transzcendens világgal kapcsolatot tartó vonásait is. „A versek lírai énje egyszersmind filozófiai és teológiai ’én’ – állítja –, ennyiben pedig személytelen, azaz egyetemesen közös szubjektuma a nyelvnek, a költészetnek, a létezésnek. A motivikus rend köteteken átívelő szigora is erre figyelmeztet; a vissza-visszatérő képek-képzetek közül nem véletlenül emelkedik ki például a *hó* és a *tenger* motívuma […]: a transzcendencia, az utazás, az idegenség, a végtelen – összefoglalóan pedig a reménykeltő kiismerhetetlenség toposza.”

Az író nemrégiben eltávozott nagy kortársa, Rónay László az alábbi mondatba sűríti a költő-író alkotói küldetésének legcsillogóbb értelmét. Kalász Márton „írói alapgondolata – mondja –: tegyünk rendet önmagunkban, figyeljük a világot, próbáljuk meghallani, megérteni halk bánatát…” Új verseinek közlésével és az életművére szegeződő értő tekintetek felidézésével a Magyar Napló folyóirat és a Magyar Írószövetség nevében tisztelettel köszöntjük az életének 85. évét betöltő alkotót!

Hölgy csellóval (olaj, vászon, 90 × 100 cm, 2012)

Szalai Attila

Egy igazi lengyel úr, aki magyar

Konrad Sutarskit köszöntjük 85. születésnapján

„Senkid, barátod” – írja Csoóri Sándor megrendülésében magáról, de váteszként, a nemzet lelkiismeretét képviselve, országa sorsáért felelős, politikai értelemben hazafi költőként is, amikor 1981 tavaszán, épp Krakkóban tartózkodva részt vett egy tüntetésként is felfogható nagygyűlésen, ahol a fő szónok Lech Wałęsa, az akkor már többmilliós tagságú „Szolidaritás” vezetője volt. Wałęsa felszólalását követően cédulákon kérdéseket lehetett feltenni írásban, amelyeket hangosbemondón felolvastak. Az egyik kérdés így kezdődött: „Vannak itt veletek magyarok is…” A felolvasó nem tudta befejezni a mondatot, mert „Ma-gya-rok, ma-gya-rok” hangvihar és taps szakította félbe. A cédulát a Csoóri társaságában levő történész és polonista költő, Kovács István írta, és juttatta fel a tribünre. Az az időszak volt ez, amikor a társadalom követelései a szabadság vonatkozásában hasonlóak voltak, mint 1956-ban, Lengyelországban és Magyarországon, és felcsillant a remény a teljes függetlenség elérésére.

Csoóriban ösztönösen felidéződik a két nemzet ezeréves, vagy talán még régebbről datálódó barátságának szelleme és múltja, amit csak a költészet képes olyan tömören összefoglalni, ahogyan ő tette emlékezetes versében, amelyet hamarosan a poézisban méltó társa, Tadeusz Nowak fordított lengyelre. „Lehetnék Rákóczi kis úrfid, lovatlanul, / templomaid falát támasztó diák, / hársfaillatú katona, aki most ér csak haza / egy hosszúra nyúló háborúból, / halottai a földben, ruha nélkül, / s fölötte fecskék, bódult bogarak és romvárosok égre vágódó füst-kalapja, / de hát kid vagyok, nagyhitű, sápadt ország? / Senkid, barátod, csalános magyar, / ki címeres utcáidon lődörög áfonya ízű délben”. Majd így folytatja: „mert érinteni akar, / mert szorítani, / tombolni veled levél- és sugár-zenére, /…/ tűrni a tűrhetetlent, a legvadabb reményért sorban állva.”

És a sokezres tömeggel megtöltött téren – anélkül, hogy tudnának egymásról – ott van Konrad Sutarski is, aki, mint Csoóri lengyel kapcsolatairól szóló későbbi esszéjében írja, elcsodálkozott: milyen magyarok? Csak Budapestre történt visszaérkezése után tudta meg, kiknek volt köszönhető az említett esemény. Jól ismerte mindkettőjüket. Csoóri volt az, aki már 1973-ban azt írta *Egy lengyel költő Magyarországon* című tanulmányában, hogy „ízig-vérig lengyel, de homlokráncaiba a mi Alföldünk s Dunántúlunk pora rakódik le”. Konrad Sutarski akkor már közel tíz éve hazánkban élt. Magyar költők verseit fordította lengyelre, ők viszonzásul az ő költeményeit ültették át magyarra, de önálló kötete magyar nyelven csak 1976-ban jelent meg Csoóri és Weöres Sándor támogatásának köszönhetően. „Hadd érezze, hogy itt, köztünk, Magyarországon is idehaza van” – indokolta a kezdeményezést Csoóri Sándor.

1965-től él Magyarországon az 1934. szeptember 21-én született, s más munkái mellett előbb a Lengyel Kulturális Központ programjainak szervezőjeként, majd igazgatójaként, később a Lengyel Múzeum élén dolgozó, ma is fiatalosan aktív író, költő, műfordító – és mérnök – Konrad Sutarski, aki ebben a hónapban ünnepelheti 85. születésnapját. A magyar–lengyel barátságot és kultúrát mindkét országban több mint fél évszázada szolgáló író hosszú ideje szerzője folyóiratunknak. A Magyar Napló Kiadó eddig összesen öt könyvét adta ki: A *Na podwójnej ziemi / Kettős hazában* (lengyel–magyar nyelvű versválogatás) 2005-ben; a *Jak blisko / Mily közel* (határon túli magyar költészet. Lengyel–magyar nyelvű kötet Szczepan Woronowicczal és Bohdan Zadurával) 2007-ben; a *Ha úgy tudnánk…* (versválogatás magyar fordításban) 2014-ben; a *Powiększanie ojczyzny / A haza kiterjesztése* (esszéisztikus elbeszélés) lengyelül és magyarul a Wschodnia Fundacja Kultury „Akcent”, Lublin és a Magyar Napló közös kiadásában 2016-ban; a *Stacje ludzkiego sprzeciwu / Az emberi ellenállás stációi* (esszék és versek) 2018-ban látott napvilágot. A *Lengyelország és Magyarország Európa védelmében* című tanulmánygyűjteménye jelenleg áll kiadás alatt. Konrad Sutarski életműve a történelemformáló ember etikai arcának és az emberiség iránti felelősségének a kérdéseit a jelenkori Európa, különösen Közép-Európa horizontjából értelmezi. Műveinek egyik alapkérdése, hogy az irodalmat alkotó embernek miért kell újra és újra kiállnia a társadalmi ügyek analízise és megválaszolása terepén a történelem elé. Munkásságának számos izgalmas kérdéséről 2019. szeptember 24-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban az írót köszöntő konferencia ad számot a Lengyel Köztársaság Magyarországi Nagykövetsége, a Magyar Írószövetség, a Magyar PEN Club, a Magyar Napló, a Hitel szerkesztősége, a Magyar Országgyűlés Lengyel Nemzetiségi Szószólója, az Országos Lengyel Önkormányzat, valamint a Lengyel Kutatóintézet és Múzeum szervezésében. Szerzőnknek az alábbi összeállításunkkal kívánunk boldog születésnapot!

A fiatal lengyel mérnök és költő 1965-től érezhette ezt igazán. Öt évvel korábban, amikor poznańi munkahelyén autóbuszos tanulmányi kirándulást szerveztek Csehszlovákiába és Magyarországra, még nem tudta, hogy további sorsát illetően egy életre elvettetik a kocka. Budapesten, miután meglátogatták a ma már nem létező mezőgazdasági gép- és traktorgyárat, sikerült másik szenvedélyére, a kultúra világával való ismerkedésre is időt szakítania. Múzeumok és képtárak után a Gellért-hegy aljában kóborolva, a szemébe ötlött egy neoromán stílusú épület a hegy oldalában. Arra gondolt, hátha az is egy múzeum, ezért felkaptatott oda. Az ajtóban állva már látta, hogy tévedett, de kíváncsi volt, vajon az épület belülről is olyan különleges-e, mint kívülről. Kopogtatott, próbálta lenyomni a kilincset, de az nem engedett. Megnyomta a csengőt. Kinyílt az ajtó, és fiatal lányokkal találta magát szemben. Németül próbálta magyarázni, mit keres itt, de azok csak rázták a fejüket, hogy nem értik a szavát. Hátraszóltak, s odahívtak egy távolabb álló lányt, akivel már sikerült megértetnie magát. Ezzel a német nyelvű beszélgetéssel indult ismeretsége jövendő feleségével, Györgyivel, aki akkor a Zeneakadémia zongora szakos hallgatója volt, és ott lakott az intézmény kollégiumában, amivé a kommunisták által befalazott Sziklatemplomhoz tartozó pálos kolostort alakították. A jóképű és elegáns lengyel fiatalembernek sikerült a csinos magyar lányt rávennie, hogy a továbbiakban ő mutassa meg neki a várost. Két évvel később összeházasodtak. A polgári esküvőt a közép-európai reneszánsz egyik gyöngyszemének számító poznańi városházán tartották, az egyházit pedig a Mátyás-templomban. Akkor még nem tudták, hogy harminckét évvel később az egyik szomszédos utcában fognak lakni. Györgyi két és fél év erejéig kipróbálta, milyen Lengyelországban lakni, ám végül Konradnak kellett tartósan hazát váltania, ha – Csoórival szólva – „érinteni akart, szorítani, tombolni levél- és sugár-zenére”.

Kezdetben, 1965-ben kalandnak fogta fel a magyarországi letelepedést, amelyből azonban hamarosan életfogytig szóló küldetés lett. Sutarski költőként aktív szereplőjévé vált a hazai és a lengyelországi irodalmi életnek, jelentős szerepet vállalt és vállal rendületlenül a két nemzet közötti barátság és kulturális kapcsolatok erősítésében. Két esszékötetében – a *Kettős hazában* (Magyar Napló, 2005) és *A haza kiterjesztése* (Magyar Napló, 2016) címűekben – vall arról, hogy új hazába költözése óta hogyan alakult és egyesült benne a két haza fogalma, miként fest egy ember megsokszorozott élete, akit a sors szülőhazájából egy másik földre vitt. Lengyel és magyar kitüntetései mellett olyan elismeréseket tarthat számon, amelyek – ismét Csoóri Sándor szavait idézve – sorsában tükröződnek: „Magyarországot viszi Lengyelországba, de saját hazáját is a hátán cipeli el hozzánk. Különleges, igen szép sors ez.”

Konrad Sutarski 1934. szeptember 21-én született Poznańban egy minisztériumi hivatalnok és egy tanárnő gyermekeként. Édesapját 1939-ben mozgósították, tartalékos tisztként esett szovjet hadifogságba, miután a Molotov–Ribbentrop paktum titkos záradéka értelmében a németek után a Szovjetunió is megtámadta Lengyelországot. Ő is egyike lett annak a 25 ezer lengyel tisztnek, hivatalnoknak, rendőrnek, akiket Sztálin pribékjei tarkólövéssel végeztek ki 1940 tavaszán Katyńban, Sztarobelszkben, Kalinyinban és Harkovban. A német megszállás alatt édesanyjával együtt kitelepítették a III. Birodalomhoz csatolt Poznańból a lengyelek számára elkülönített Főkormányzóságba: 1945-ig a Częstochowa melletti Widzówban, illetve Jackówban, falun lakott. A háború után visszatérhettek Poznańba, ott végezte a középiskolát, és a város műszaki egyetemén szerzett mezőgazdasági gépészmérnöki diplomát.

Sutarski élete szinte kezdettől fogva két fő ágon futott. Az egyik a műszaki tudományok világa volt, a másik az irodalomé. Poznańban a helyi mezőgazdasági gépgyárban dolgozott mint fejlesztőmérnök, majd egy mezőgép-kereskedelmi vállalat műszaki szervizének vezetője lett. 1964–65-ben Varsóba költözött, és a főváros agrártudományi egyetemének mezőgazdasági gépesítés tanszékén kapott tanársegédi státust. A hatvanas években, már magyarországi lakosként, a Mezőgépfejlesztő Intézetben dolgozott. Szakmájából 1969-ben, a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen doktorált. A Budapesti Nemzetközi Vásáron 1973-ban bemutatott zöldbab- és fűszerpaprika-betakarítógépe „világszámmá” vált, nyugat-európai és amerikai cégek is megvásárolták a licenszét, ő pedig a Kiváló Feltaláló Díj arany fokozatát kapta meg.

A másik ágon első szárnypróbálgatása 1956-ra tehető. Arra a városra és arra az évre, ahol és amikor Lengyelországban az ellenállási küzdelem elkezdődött, s Magyarországon egy kétségbeesett szabadságharcban teljesedett ki. Sutarski számára, mint vallja, az az időszak nagyon termékeny volt. A lengyel témájú, a szerelmes s a társadalmi és politikai, fiata-

lon megírt költeményei mellett az év vége felé három, a magyar felkelés leverésének fájdalmából született verset is írt. Ezek közül a cenzúra csak a *Katalin* címűt engedte át, amely 1956. december elején a poznańi kulturális sajtóban és utána az első verseskötetében is megjelent. A nyomdát annak köszönhette, hogy nem szerepel benne sem Magyarország, sem Budapest neve, csak egy leányé, és a cenzor valószínűleg nem tudta, hogy ez egy máshol a világon ebben a formában sehol nem használt magyar név. A vers mottóját akkor nem lehetett odaírni. Ez az ajánlás – „Az 1956-os magyar tragédia emlékének" – csak 1986-ban, a forradalom 30-ik évfordulóján, Londonban, a Gömöri György szerkesztésében kiadott *Lengyel költők a magyar 56-ról* című antológiában szerepelhetett a verscím alatt. A másik két magyar vonatkozású verse feledésbe merült; csak évekkel később, már Magyarországon találta meg őket a kéziratai között. Akkor magyar fordításuk is elkészült. Mindhárom vers 2014-ben a Magyar Napló Könyvkiadónak köszönhetően a *Ha úgy tudnánk...* című válogatott verseskötetében jelent meg, így az alábbi mű is:

Szenteste
(Wigilijny wieczór)
– az 1956-os magyar tragédia emlékének –

a szentestét bebugyolálja a hó
mily jó valaki szemébe nézni
felfedni bennük a fenyőgyertyák fényét
csodásan elrendezni a szavakat
úgy hogy boldogság kerekedjék belőlük
a szentestét bebugyolálja a hó
fagyöngy díszítgeti
a szentestét bebugyolálja a hó és az ének
csak ott
délen, Budapesten
szól másként az ének
másként rendeződnek a szavak
a kötéseken még átüt a vér
ott szenteste
a megolvadt viasz is könnyé válik
(1956. december)*

Sutarski és számos társa számára egész életre meghatározó nemzedéki élményt jelentettek az akkori események, amelyek közös történelmünkben ismét kiemelten irányították egymásra a lengyelek és a magyarok figyelmét. Fiatal, debütáló költőként egyik alapítója volt a Wierzbak irodalmi csoportnak, kezdeményezője és egyik szervezője a lengyel irodalom történetében először megjelenő országos költészeti fesztiválnak (1957–1961). Írói teljesítménye több mint harminc kötetet ölel fel, ebből nyolc saját verseskötete (költeményeinek egy része magyar fordításban is megjelent), s magyar költőket fordított lengyel nyelvre, költészeti antológiákat állított össze. A kilencvenes évektől irodalomkritikával és esszéírással is foglalkozik, a kétezres években pedig több historiográfiai munkával jelentkezett, amelyekben a lengyel–magyar kapcsolatokat dolgozza fel izgalmas, egyéni megközelítésben. A rendszerváltozás után rövid ideig diplomáciai szolgálatot vállalt, 1990–1992 között a budapesti lengyel nagykövetség kulturális tanácsosa és a Lengyel Intézet igazgatója volt. A későbbiekben televíziós szerkesztőként is bemutatkozott, több, lengyel témájú dokumentum- és művészettel foglalkozó filmet forgatott. A magyarországi lengyelség életének aktív résztvevője: 1995–1999, illetve 2001–2007 között az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat elnöke, 1998-ban az ezeréves lengyel–magyar történelmi összefüggéseit is kutató Magyarországi Lengyelség Múzeumának és Levéltárának (mai nevén Lengyel Kutatóintézet és Múzeum) létrehozója, 1998–1999, illetve 2001–2007 között vezetője, ezt követően 2014-ig pedig igazgatója volt.

„Úgy érzek, mint egy lengyel, de úgy is, mint egy magyar – nyilatkozta 2017 februárjában a Magyar Időknek. – Ez a két ország nemcsak szereti egymást, de a keresztény Európa védelmében évszázadokon keresztül cselekedett, és most is ezt teszi." Úgy tartja, nagyon fontos, hogy ez a tézis a köztudatba egyre inkább bevonuljon, mert a két nemzet büszkeségei közé tartozik. S az újból veszélyben levő világban a költőknek – mert a jó költészet összesűrített jelentőségű szavaiban iránymutató energia rejlik –, de egyáltalán minden lelkiismeretes tollforgatónak kötelessége megéreztetni, mi a fontos a saját társadalmának s a nemzeteknek.

2018-ban jelent meg – egyszerre magyarul és lengyelül – a Méry-Ratio Kiadó gondozásában eddig legnagyobb lélegzetű, a *Lengyelország történelme magyar vonatkozásokkal* című könyve, amelynek megírásához a nem hivatásos történész köntösét öltötte fel. Salamon Konrád történész véleménye szerint ez az első olyan munka, amely úgy tekinti át röviden

* Kovács István fordítása.

Lengyelország történetét, hogy ahhoz a találkozási pontokon hozzácsatolja a magyar história vonatkozó elemeit, ami mintegy természetes, hiszen az egymással ezer esztendőn keresztül szomszédos két ország sorsa számos tekintetben összefonódott. Méghozzá nem egyszer olyan szorosan, hogy igazolható hatással voltak egymás történelmére, kultúrájára. Mindkét nemzet évszázadokon át a keresztény Európa védelmezője volt, s bizonyos értelemben az is maradt mind a mai napig, noha Európa ezt soha nem értékelte. Az érdek- és sorsközösség tartós helyzete folytán az elmúlt ezredévben lelki tekintetben is közel kerültek egymáshoz nemzeteink, olyan szoros kötelékbe fonódva, amely egyedülállónak számít. Hasonló szemmel nézzük a világot, a kölcsönös jó szándék és becsület vezérel bennünket, a segítségnyújtás ösztöne a bajban – mindezek nem egyszer felülírták és felülírják az egoista reflexeket, a politika által alkalmanként ránk kényszeríteni kívánt viselkedésformákat. Sutarski, mint mondja, azért írta meg könyvét, hogy a lengyel nép történelme számunkra és az eljövendő nemzedékek számára útmutatóként szolgáljon. Hogy élesebben látszódjék, a társadalom és a nemzet érdekében mi számít erkölcsösnek és előrevivőnek, illetve mit kellene elkerülni, ami veszteséghez, pusztuláshoz vezet. A magyar vonatkozások szervesen kapcsolódnak mindehhez. Józef Piłsudski – a 20. század első lengyel állami vezetője – kihangsúlyozta: „Aki nem becsüli és nem értékeli nagyra saját múltját, az nem képes tisztelettel viseltetni a jelenvalóság iránt, sem pedig jogot formálni a jövőre." Az aforizma kiválóan érzékelteti, hogy az emberi élet alapjait nem szabad elveszíteni, sem pedig tétlenül nézni a lerombolását, esetleg automatikusan helyettesíteni valamiféle messziről ránk zúdított, idegen szellemű „áltudással". Helytelen dolog sekélyessé tenni a létezés minőségét, és korlátozni a gondolkodás önállóságát. Az ilyen jelenségek a totalitárius rendszerek kezére játszanak – az elmúlt évszázadban a nácizmuséra és a kommunizmuséra –, és jelenleg a nemzetek (s velük együtt a történelem és a hagyományok) felszámolására törekvő amorf globalizmuséra. Ez utóbbi is igyekszik maga alá gyűrni a világ társadalmait – mindenekelőtt Európa népeit, köztük a lengyelt és a magyart is. Ennek érdekében alaktalan masszává törekszik egységesíteni őket: gazdasági nyomásgyakorlással él velük szemben, népszerű kultúrapótlékokat zúdít rájuk, viszonylagosként tünteti fel vagy egyenesen elveti a tradicionális vallási és erkölcsi értékeket, támogatja, hogy a hagyományos értelemben vett Európát idegen hitű és kultúrájú embertömegek áraszthassák el.

Az Európára és két hazájára egyszerre figyelő szerző mostanában szerkesztett egy hármas tagolású – a természetet féltő, a kommunista múlttal foglalkozó, valamint a globalizmus ellen megszólaló – válogatást is a verseiből *Az emberi ellenállás stációi* (Magyar Napló, 2018) címmel, amelyet két esszéje kísér. Ez utóbbiakban a három totalitarizmus – a kommunizmus, a nácizmus és a globalizmus – veszélyeiről ír, verseiben pedig a maga költői eszközeivel tart ellenük pajzsot. Víziója több mint megrázó: „Hová rohansz Európa ebben az iszonyatos zűrzavarban / milyen bika rabolt el és környékez manapság is / téged legszebb nőjét a világnak / téged aki Dantét és Schillert nemzetted / az Akropoliszt a Louvre-t és a Capri szigetet teremtetted / téged, aki a keresztet napjainkig lelked fölött őrizted / hogy azt manapság leszaggassák az idegenek emlékműveinkről is /…/ Már nem vagy oly vonzó / és annyira szép se / már bőrödön a szoclib prostitúció jelei / pár év múlva csak hamu / és tűzvész bűze fog rád emlékeztetni / fölöttük keringő bánatos sasok / megsemmisült fészküket keresve"*

A vereség az eddigi, keresztény gyökerű Európa és civilizációja végét jelentené, viszont a győzelem az erkölcsi megújulás lehetőségét hozná magával – hangsúlyozza. Ennek érdekében az íróknak, a költőknek is cselekedniük kell, hasonlóképpen, mint az előző két évszázadban. Igaz ügyben a költő szavának ma is van mágikus ereje.

Amíg a történelemre reflektálásnak és a költészetnek olyan erőteljes képviselői dolgoznak és alkotnak, mint a most 85 esztendős Konrad Sutarski, van remény – az unokák számára is. Nem kell őt személyesen ismerni ahhoz, hogy lássuk: műveiben, de a hétköznapi életben is mindig kifogástalanul elegáns, vélhetnénk, ő az, akiről ama bölcsesség született, hogy egy úr a pokolban is úr.

„Igazi uraság az, ha egy magyar úr egy lengyelt tart magának" – írja Jókai *A mi lengyelünk* című regényében. Nos, ha igazi magyar urak akarunk lenni, kövessük e mintát, kívánjuk, hogy továbbra is érezze otthon magát nálunk, és köszönjük meg Konrad Sutarskinak mindazt, amit dolgos életében értünk, magyarokért és lengyelekért, s ezáltal az egyetemes kultúráért tett.

* Bágyoni Szabó István fordítása

Konrad Sutarski

Most, amikor közeledik 85. születésnapom, belenéztem az első magyarországi verseskötetembe, amelyet az Európa Könyvkiadó 1975-ben jelentetett meg *Konrad Sutarski versei* címmel (a költészet ifjabb nemzedékeit világviszonylatban bemutató sorozat keretében). Kiválasztottam belőle három – hozzávetőleg fél évszázaddal ezelőtt keletkezett – verset, amelyeket Weöres Sándor, Csoóri Sándor és Tandori Dezső fordított magyar nyelvre. Egyúttal szeretném köszönetem nyilvánítani a többi nagy költő műfordítónak (Lator Lászlónak, Marsall Lászlónak, Somlyó Györgynek, Tornai Józsefnek) is, akiknek részük volt e kötetem fordításában. Az a korszak a szabad gondolkodás ellensége volt, ugyanakkor szinte az összes jelentős költő kiváló műfordítóként tevékenykedhetett.

(K. S.)

sürgős táviratok nyomán

sürgős táviratok nyomán körém gyülekeznek
rücskös-nagy sziklák
ősz fenyők
kemények légzésük mind zihálóbb
lökdösődnek mint mi szoktunk a megállókban
a viharok hangja is egyre rekedtebb
szelek oktatják őket közös felvonulásra
égbolt-kivilágításra forradalmi jelszavakkal

lassan gyülekeznek mégis
sejtik-e átmenet idején hívom őket
nem végeztem még kellő tisztogatást a sejtek közt
a kéreg körüli tárcák mennyi rutintól szürkék
mégis az egyik négy gyerek anyja
másikuk anti-tanári-gerillavezér volt a gimnáziumban
a közös lógáson az erdőn
közelednek s érzik e képzelettársulás bizonytalan még
prémiumot fizetésemelést hogy biztosítsak
hogy védjem meg őket – e tájképeket – az inflációtól

szabad téren csoportosulnak
mint a darvak készülődve visszatérve
sátrat vernek elemi-csapás-sújtottak
nincs lakás odú-bérletet keresnek mókusoknál

sokáig tart még egyesíteni őket
szorgalmazni átalakulásuk szaporaságát
felvillanva velük együtt öregedni
vándorolni

1971

Tandori Dezső fordítása

A fák megnőttek az erdőn

A fák megnőttek az erdőn
akkor szóltak nekem
vállaljak egyet magamnak
s vigyem

hogy bizonyosan tudjam
melyik fa enyém
utat mutattak
a törzsek között

mikor a legszebbet kidöntöttem
és vittem
bizonyítékot követeltek
mi célom vele

1965

Weöres Sándor fordítása

búcsúzások

az életem csupa búcsúzkodás
csontjaimat is az ölelések tördelték össze
s bár nincsenek még mögöttem fejfák
és lábnyomomat se mossák el szigorú esők –
nem térek vissza

ki esküszik meg hogy a meglobogtatott kendő fehér
ki igazolja hogy a fölágaskodó fény
határtalanságom irányát mutatja

leülök a lejtőre hogy a régi utakat elfelejtsem
idevezetem a folyót amely már itt folyik
fölépítem a várost amely már évszázadok óta itt áll
s visszatérésem kedvét e halálos munkába zsúfolom

1966

Csoóri Sándor fordítása

Mezey Katalin

A szóvivő köszöntése

Nem tudtam, hogy Wittgenstein szóvivője, de azt első perctől tudtam az immár 70 éves Tóth Lászlóról, hogy szóvivő. Csaknem három évtizede annak, hogy megismertetett egy három kötetből álló antológiatervvel. Az első szöveggyűjtemény címe az volt, hogy *Szélén az országútnak,* és versekből állt, a másodiké: *Mint fészkéből kizavart madár,* és tanulmányokat foglalt magában, a harmadiké pedig: *Tudósítás egy ország elvesztéséről,* ez prózakötetterv volt. Mind a három gyűjtemény a csehszlovákiai magyar irodalom válogatott remekeit volt hivatott magában foglalni.

Az idő tájt sem volt szalonképes olyasmiről beszélni és írni, amikről ezek a kötetek szóltak. De akkoriban, a rendszerváltás óráiban, még azt hittük, hogy eljön az idő, amikor az igazság nem lesz többé zugáru, nem fogják üldözni, de még leszólni, megbélyegezni sem azokat, akik emlékezni mernek rá. A szöveggyűjtemények szerkesztői: Tóth László és Molnár Imre, no meg a kiadó, én magam is, ezekkel a kötetekkel is szerettük volna megerősíteni az igazmondás pozícióját a szépirodalomban, egyáltalán, egész világunkban. Ne fintorítsák el az orrukat azok a szakemberek, akik valami olyasmit látnak viszont a versekben, próza- és tanulmánykötetekben, aminek köze van a valósághoz, köze van például a közelmúlt magyar történelmének valós tényeihez. Ne csak a művészi hadoválás rejtvényeire csettintsenek ínyenc módra az ítészek, hanem viseljék el akkor is a remekművet, ha annak „kontinentális talapzata" felfogásuk szerint esetleg „politikailag nem korrekt", de szilárdan hordozza azt, amit megéltünk.

A három antológia kisebb-nagyobb nehézségek árán, de 1990 és 1992 között megjelent az Írók Szakszervezete által akkoriban alapított Széphalom Könyvműhely kiadásában. Megjelent, és 1000–1000 példányban elkelt, ami az idő tájt nem volt ritkaság, mert még árusították az új, kicsiny, szépirodalmi kiadók könyveit is a változásoktól megszeppent szocialista könyvterjesztők. (Nem tartott sokáig ez a helyzet, mára az uralkodó könyvesbolthálózatok polcain nyomuk sincs az ilyen kiadványoknak.)

Tóth László egy rövid ideig a Széphalom Könyvműhely vezetője is volt, és így munkatársak lettünk. Azért csak rövid ideig, mert a kiadó hamarosan zátonyra futott, igaz, később sikerült levontatni róla, és az is igaz, hogy sorsa máig a zátonyok közötti hajókázás. Ehhez is kell valami, lehet, hogy hit, lehet, hogy csak makacsság. Az utóbbi mindenképpen. Később költőnk is megalapította a maga könyvkiadóját, az Istert. Vérbő humorral emlékezik meg az ezzel járó létformáról *A Költészet Napja* című, 2002-ben született versében: „számlákat, szállítóleveleket írsz, / könyvcsomagokat állítasz össze, / könyvcsomagokkal cipekedsz, / a postán sorakozol egy órát, / már második hónapja nem tudtál telefonszámlát / s közüzemi díjat fizetni…" és így tovább.

Tóth László korábbi köteteiről is, *Wittgenstein szóvivője* című új gyűjteményéről is megírták kritikusai, hogy verseinek sok a kapcsolódási pontjuk a kortárs filozófiákkal, költészetének szövete ezen az alapon is felfejthető. Én erős képiséggel és humorral versbe foglalt létállapot-líráját is nagy kedvteléssel olvasom. Nem valamiféle zsánerköltészetről van itt szó, a sorok közül mindig előbukkanak a gondolatiság traverzei. Számos verse ad önironikus, fájdalmas rajzot az öregedés tüneteiről, szinte élvezve a minél intimebb, általában kínosnak tekintett tünetek felsorakoztatását. De ugyanígy megtaláljuk szerencsére a testi örömök életteli rajzait is verseiben, amelyek nem egyszer epikus íven haladva, finom megfigyelésekkel emelkednek ki a párkapcsolatokról, társaskapcsolatokról szóló lírai megszólalások átlagából. Jellemzően sok az önarckép-vers – különböző hátterekkel, amelyek jól egyénítik, gazdagítják e műfaj lehetőségeit. Ezek közül választottam egy emlékezetes idézetet köszöntőm végére, amely segít érzékeltetni Tóth László fantáziagazdag képiségének és szeretetre méltó öniróniájának csak rá jellemző, költői hozadékát: „Idegen kabátként vetném le magamról néhanap életem / Napjaim gombját átbujtatnám a velem történtek gomblyukán / Kihúznám kezem mozdulataim kabátujjából / Átcsapnám vállam fölött elnehezült életem felöltőjét /… (Szférák zenéjétől hangos a pokol / Két füle közt Ádám elszántan gyalogol) *(Két füle közt Ádám).*

Gyalogoljon még sokáig fájdalmasan őszinte és vérbő humorral teli versei sokaságát cipelve, éltesse őt még sokáig az Úristen!

Mezey Katalin és Gróh Gáspár írásaival köszöntjük a 70 éves Tóth Lászlót.

Gróh Gáspár

Szemben a világsorssal, avagy otthon a hazátlanságban

Tóth László költői estje elé

Ifjúkorában az ember nagy tervek megvalósításán töri a fejét. Szerencsésnek mondhatja magát az a halandó, aki egyáltalán hozzákezd ezekből valamelyikhez, kivételezettnek, aki be is tudja fejezni… Évtizedekkel később, amikor – ha még nem is érzi, de tudnia kell, hogy – a pálya vége közelebb van, mint a startvonal, már nem tervez. Legfeljebb tervezget. Azt, hogy miként törleszt valamit élete adósságából.

Törlesztés az is, ha egy kivételes értékű költői életműről beszél. Mondjuk így, annak máig érő korszakairól, mert ezek a folytatást ígérik. És Tóth László költészetének természetében van a szerves növekedés, ami kíváncsivá tesz arra is, ami következik – de erről majd tíz év múlva beszéljünk.

A valamirevaló költészet lényege mindig rejtve marad – de azért (valamennyire) átélhető. Ez a helyzet Tóth László verseivel is. Amit én olvastam ki belőle, és amit maga is vall, hogy kivételes kegyelem, ha valaki legalább a saját világát érvényesen képes megélni. Hát még a másét! Nemcsak a költő feladata ez, hanem, hivatásos olvasóként, a kritikusé is. Még nagyobb dolog, ha más közelítésben tudnak is életről, művel és műről mondani valamit. Hiszen az írás lényege, az igazi szellemi lét ott kezdődik, amikor lehetetlenné kezd válni tartalmának nyelvi jelek rendszerébe való kényszerítése. Igazi költő mégis csak abból lehet, aki megpróbálkozik ezzel a lehetetlenséggel, és azt megkísértve jut is valamire. Merthogy, amint azt Platón (akinek ismert szoborportréjára olykor Tóth László arca is emlékeztet) már elbeszélte az emberiségnek, a magunk barlangjában csak a valóság árnyait látva alkothatunk fogalmat a külső valóságról. Amiből, azt hiszem, az is következik, hogy kintről még annyi sem látszik barlanglakó létünk világából, mint amennyit mi tudunk a külső világosságról. Azt azonban biztosan tudni véljük, hogy ha a teljességet nem is ismerhetjük, de az ettől függetlenül *van*.

Többek közt azért vagyok adósa Tóth Lászlónak, mert alkalmat adott arra, hogy ilyesmin gondolkodjam. Pontosabban, hogy ilyesmit sejtsek végig. Van tehát mit törlesztenem, de nemcsak a költőnek, hanem a szerkesztőnek, kritikusnak, művelődéstörténésznek, könyvkiadónak, irodalomszervezőnek, a magyar irodalom utazó nagykövetének is. Aki nemcsak verseket írt, hanem – ahogy egyre világosabban látszik – hiányzó intézményeket pótolva adott példát írói, emberi és nemzeti felelősségvállalásra. De maradjunk ezúttal a költőnél, akkor is, ha Tóth László költői világától elválaszthatatlan a nem költői munkássága, esszék, interjúk, színháztörténet, író- és költőportrék, áldozatos kutatómunkát, végeérhetetlen olvasást követelő kötetek sora – mindez önmagában, tehát költészete nélkül is teljes értékű életmű lenne. Ami mögött egy hangyaszorgalmú, hivatalnoki pontosságú munkáséletet élő kutatót sejthet olvasója, és egy nem kozmikus figyelmű költőt. Akiről – bár a valóság feltárása és bemutatása kétségkívül megkövetel bizonyos lírai hevületet – a legmerészebb álmában sem gondolná az ember, hogy par excellence költő, akinek, akár tetszik neki, akár nem, mégiscsak a saját élete művének legfontosabb tárgya és anyaga. Hogy aztán az ezen túli, esetünkben kutatói természetű másik világából mi és hogyan kerül át költészetébe – az a vers születésének a vers természetét alig érintő titka. Nem kell feltétlenül arra törekednünk, hogy megértsük, de tudnunk kell róla, mert különben semmit sem értenénk.

Amikor a kora hetvenes években az Irodalmi Szemlében először találkoztam Tóth László verseivel, szembeszökően mások voltak, mint a kor, a szövegkörnyezet hivatalos irodalmát meghatározó szokványos és jobbára érdektelen zöngemények. Amihez tudni kell, hogy az akkori csehszlovákiai magyar költészet nagyjából tucatnyi-féltucatnyi tehetsége mögött az érdekességet és a tehetséget nélkülöző hátország szürkéllett.

Eközben Budapesten példátlanul el voltunk kényeztetve. Virágzott a régi nagyok, Illyés, Weöres, Vas István költészete, mögöttük ott volt Juhász Ferenc, Nagy László, Pilinszky, Nemes Nagy, Jékely Zoltán, valamivel utánuk Csoóri, Orbán Ottó, Tandori, és, hogy korosztályunkhoz jussak, nagy ugrásukra készülve a startvonalnál már ott toporogtak a Kilencek, a határon túlnézve pedig Kányádira, Lászlóffy Aladárra, Szilágyi Domokosra, egy házzal arrébb Domonkos Istvánra és Tolnai Ottóra figyelhettünk. (És ki mindenkit, a legnagyobbakkal mérhető költőtársaikat nem említettem!) Megannyi szín,

irány, világkép, „paradigma”, személyiség – követhetetlen gazdagság. Ilyen mezőnyben pályára lépni, saját hangot találni nem volt könnyű. Különösen olyan közvetlen háttérrel, mint a husáki Csehszlovákiában élő Tóth Lászlóé volt. Bár időközben az „ötágú síp” felvidéki, vagy, ahogy családunkban is mondták, szlovenszkói ága egyre több figyelmet követelően szólalt meg, figyelni kellett Dobos László és Duba Gyula után Grendel Lajosra, és az egyetemes magyar irodalomban is fontos értéket teremtő költőkre, Tőzsér Árpádra és a többiekre – de most maradjunk Tóth Lászlónál.

Ne felejtsük el azt sem, hogy ekkoriban az irodalom tétje nem csak irodalmi tét volt. A demokráciát, és így a valóságos politikát nélkülöző világban a versek-költők mindenkori művészi szabadságharca közéleti jelentést kapott, amit az elszakított nemzetrészek alkotói esetében az irodalmi nemzetegyesítés tétje tett még fontosabbá. Amit fokozott, hogy nemcsak az írás, még az olvasás is szabadságharcnak számított. Ma már nehéz elképzelni, hogy a hatalom szempontjából gyanús, sőt, egyenesen rendszerellenes gesztusnak minősülhetett átnézni a határokon, és észrevenni a szomszédos országok magyarjainak szellemi sorsát, figyelni íróikra, költőikre: a *mi* íróinkra és költőinkre. Akik állampolgári és nemzeti jogaik mellett művészi-esztétikai jogaikat tekintve is valamiféle üldöztetést szenvedtek. Így aztán puszta létük is egy jogokat nem tisztelő rendszer illegitim voltára utalt. Tóth Lászlónak Pozsonyban egy ilyen világban kellett képesnek lennie arra, hogy költőien lakozzon benne, és költőként felhívja magára, költészetére a figyelmet. Ezt tette, ma úgy mondanám (ő is jellemezte így), egy *pre-posztmodern* hanggal.

Mit jelentett ez? Akkoriban a szovjet érdekszféra (béketábor, a *szocilista* fejlődés útjára lépett népek, stb.) irodalmiságát egy kifejezetten ásatag irodalompolitikai elvárás, a szocialista realizmus határozta meg. Merthogy a szocializmusban elvárás és gyakorlat volt a klasszikus fogalmak elé odabiggyeszteni a „szocialista” szót. Volt szocialista humanizmus, szocialista erkölcs, szocialista nemzet, szocialista együttélés, szocialista demokrácia. Ebben az értelemben a „szocialista” jelzőből fosztóképző lett. Nem csoda, hogy Hofi Géza egyik szilveszteri műsorában borosüveget bontogatva azt mondta: „Na, lássuk

Budapest barikád (olaj, vászon, 150 × 200 cm, 2016)

milyen dugó van benne: szocialista vagy rendes?" Így nem meglepő, hogy botrányosnak számított Tóth László és néhány társa költői gyakorlata, amely kétségbe vonta az irodalom szocialista eszményének mindenhatóságát.

Ez a lázadás valójában roppant visszafogott volt. Nem is lehetett más. Nem hirdettek programot, nem bontottak zászlót. Egyszerűen más hangon szólaltak meg, mint amit a funkcionáriusok megszoktak, és akik egyébként a maguk szempontjából okkal szimatoltak veszélyt: minden olyasmi, ami „másként" volt, mint amit a hatalom gondolt, potenciális fenyegetést jelentett a rendszerre nézve.

Ezt tanulta a hatalom Budapest utcáin 1956-ban, prágai és pozsonyi elvtársaik 1968-ban. Ezért – ismét egy hajdani fogalmat idézek – a „másként gondolkodó" kifejezés sem jelentett mást, mint azt, hogy a rendszer ellensége. Mert, ahol gondolkodni csak egyféleképpen (vagyis egyáltalán nem) szabad, ott a másként gondolkodás virtuális ellenforradalom. Azt pedig a rendszer irodalmi bürokratái nyelvfilozófiai képzettség nélkül is tudták, hogy másként megszólalni másként gondolkodást jelent. Ez pedig a husáki Csehszlovákiában maga után vonta az ellehetetlenítést. Tóth Lászlónak mennie kellett, előbb Pozsonyból, aztán Csehszlovákiából. Történelmi abszurd a javából: a szülőföldjére száműzték.

A keresztény tanítás szerint annak, aki nem veszíti el a hitét, minden a javára szolgál. Tóth László a költészetbe vetett hitét nem veszítette el, így élete mérlegét tekintve ez a kiűzetés a javára szolgált. Lehet, hogy hányattatásai, életkörülményei miatt kevesebb verset írt. Igaz az is, hogy az a posztmodern fordulatát éppen végrehajtó magyar irodalomban kevesebb figyelmet kapott idehaza, mint amíg otthon élt. (Nem csoda, távoli szövetségesből versenytárs lett.) Ráadásul, ahol az irodalmi életben való részvétel, kapcsolatrendszer bizonyos mértékig fontosabb, mint maga a mű, a kívülről és később érkezettnek hatalmas hátrányt kellett nemcsak ledolgoznia, hanem kibírnia is.

A versek szokásosnál nagyobb része így csak a költő fejében született meg, a mindennapokban az új körülmények közötti létfeltételek biztosítása lett a meghatározó. A magyar irodalom történetében talán egyetlen költő sem akad, aki verseiből meg tudott volna élni. Tóth László mindennapjait a szerkesztői munka töltötte ki és be, cserébe ez a munka a megélhetésen túl rengeteg olvasást, intellektuális kiteljesedést, új szellemi kapcsolatokat, egyúttal önmaga, sorsa, történelme mélyebb megismerését kínálta. Olyan élményeket és ismereteket is adtak neki ezek az évek, amelyek az időközben végbement társadalmi átalakulással párhuzamosan változásokat hoztak poétikáját illetően is. Így nemhogy nem úszott a súlyos pártpolitikai felhangokat kapott posztmodern árral, hanem visszalépett a klasszikus modernség felé. Ami azzal magyarázható, hogy egyfelől fölismerte a paradigmaváltás jelszavával irodalompolitikai uralomra törők diktatórikus hajlamait, másfelől azt is, hogy a magukat (mellesleg tévesen…) posztmodernnek nevezők poétikája művészileg egyre alkalmatlanabb azoknak a tudattartalmaknak feltárására, kifejezésére, képviseletére, amelyek az ő számára fontosak. Tóth László világképében ugyanis – megtapasztalva a pozsonyi-komáromi és a budapesti kisebbségi sorsot – nem állt szemben a lesajnálva emlegetett népben-nemzetben gondolkodás az alanyban-állítmányban gondolkodással. Amit e (hamis!) dichotómiában mutatkozó kettős egyoldalúság jelentett, benne kiegészítették egymást: *a nyelvében és sorsában sűrűsödött gondolkodásban gondolkodott*.

Nem lett hűtlen az indulásának lírai szabadságharcát segítő neoavantgárd, avagy a posztmodernizmus hatásához, de sokkal elkötelezettebben költő maradt annál, hogy beérje a valamely irály szerinti versírással. Mi sem jellemzőbb, mint ahogyan az 1980-as *Innen és túl* című versében már eleve elvágta azt az utat, amely ezt kérdésessé tehette: „Hősöm harminc-éves, közép-európai művészértelmiségi" – mondta. Vagyis korával, helyzetével jellemezhetően költészetének hőse ő maga, nem pedig egy alkotójától függetlenített, légüres térben tündöklő *szöveg*.

Ady alapvető, ezért agyonidézett tételének („minden Egész eltörött") parafrázisaként Tóth László úgy gondolja, hogy már „MINDEN RÉSZ ELTÖRÖTT", de azt is érzi, amit Weöres Sándor halálára írt soraiban szinte ki is mond, és amit költészetével sugall, hogy *minden rész Egész*. Ami azonban nem vigasz a töredezettségre, arra, hogy a modern ember már sohasem láthatja a világot hibátlan épségében. Ez a modern ember azonban nem a 20. század szüleménye, hanem a tudás fájáról szakító Ádámban teremtette meg magát. Nem véletlen tehát, hogy Tóth László az alteregóját szólongató ciklusának hősét Ádámnak nevezi, aki akkor válik végzetesen emberré, amikor a létezés szomorúságával is szembesül. Ami aztán Tóth László költészetének is vezető tónu-

sa lesz. De ne felejtsük el: a szomorúság nemcsak az öröm, hanem a kétségbeesés hiánya is. Amit egy olyan ember érez, akinek lelki békéjéhez előbb a lelki békétlenségét kell megtalálnia.

Lehetne persze történelemmel, politikával, kisebbségi léttel és más efféle esetlegességekkel és körülményekkel magyarázni szomorúságát. Ezek nélkül biztosan derűsebb is lenne költészete. De érdemben nem változna. Olyan egzisztenciális szomorúság ez, ami egyéni és közösségi sorsánál mélyebbről tör fel. Istenarcú sár létünk éppen elég ok akár a tragikus világlátásra, de Tóth László, legalábbis, ha hagyja, hogy ilyesfajta hangoltsága keressen magának verset költészetében, megáll az elégiánál. Vagy még korábban: akár erre is gondolhatott, amikor megírt versei mellett a megíratlanok fontosságára hívta fel olvasói figyelmét.

Tóth László verseinek legfőbb ihletője az élete. Amikor kifejezetten elvont költészetet művel: intellektusa mögött jól érzékelhető *pre-racionális* indíttatása. Ez fordul elmélyült gondolatiságba: élete esetlegességében a törvényt keresi („csak a törvény a tiszta beszéd” – írta József Attila.) A véglegesség igénye viszont szembekerül a végesség behatárolta lehetőségekkel. Ezért megíratlan versek hada hitelesíti a megírtakat. Tóth László verseinek tárgyi elemei úgy hatnak hitelesnek, mint a véletlen fotók, amelyeket nemhogy nem komponált meg készítőjük, de még azt sem tudta, mikor nyomta meg akaratlanul az exponáló gombot. Tóth László expozíciói azonban csak látszólag véletlenek, valójában kifinomult tudatosság van mögöttük: számtalan el nem készült felvétel után sosem véletlen az a finom kis ujjmozdulat, amit a megtalált kép rögzítése jelent.

Ezekben ott van az idő is. Rendre fölbukkannak bennük évszámok, jelezve, hogy a költő harminc, aztán negyven, majd negyvenöt, utóbb akárhány éves. Az ifjúságot visszavonhatatlanul lezáró korban, negyvenévesen azt írja, hogy „lassan több bennem a halál, // mint amennyi élet volt”. De ezek a kor-megjelölések végső soron csak számok. Az idő csak tartam, az élet pedig tartalom. És Tóth László költői világának gazdagsága az élet végtelen tartalmasságát bizonyítja: mindannyiunk életének gazdagságát.

Lehet, hogy ez az élet a mindennapok ismétlődésében nem látszik különlegesnek, sokszínűnek, gazdagnak – pedig az. Ha ma még rendszeresen írnánk egymásnak leveleket, akkor azt láthatnánk, amit valahai levelezéseket olvasva oly irigykedve nézünk: milyen mozgalmas, tartalmas mindennapokat éltek elődeink. Pedig a mi életünk sem feltétlenül üresebb. Inkább csak az élményeket és mozgalmasságot hajszoló türelmetlenségünk teszi szegényebbé. A ma embere elfelejti, hogy az élet gazdagságát nem az adja, hogy mennyi inger éri, hanem az, hogy ezekből mennyire tud figyelni, és mennyit tud magába építeni.

Tóth László egyebek közt azért ír verseket, mert élete *történéseiben* képes meglátni azok *esemény* voltát. Azt, amiért azoknak meg kellett történniük. Mulandóságukban fölfedezi a maradandóságot. Amihez az kell, amivel egy önmegszólító versében jellemzi magát: „Egész lényeddel szólítgattad az ismeretlent” – írja. Ehhez pedig – túl filozófiai és esztétikai megfontolásokon – arra van szükség, hogy hagyja, amint: „Magát mondja a mondat”.

Az utóbbi idézetek már legutóbbi kötetéből, a *Wittgenstein szóvivő*jéből valók. Úgy összegező mű ez, hogy ismét új nézetből mutatja meg a költőt, aki évtizedek sokat változó, de sokféleségükben is rokon poétikáin át jutott vissza a kiindulópontot jelentő, már említett klasszikus modernséghez. (Következetességét mutatja nyelvkritikai-nyelvfilozófiai vonulata is, amely a kezdetektől fontos eleme volt gondolkodásának.) E kötet meghatározó motívuma a híres Wittgenstein-tétel: „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell”, ami már a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján is föltűnt egy versében. Akkor rögtön felelt is rá: „Amiről nem lehet beszélni, arról beszélni kell”. Ezt teszi ma is, amikor a hallgatásról ír. Valahai megíratlan verseket folytat, amikor azt mondja: legszívesebben fehéren hagyott lapokból állítaná össze verskötetét – de aztán nem teszi. Ahogy a megírt verseknek a megíratlanok, azoknak viszont a megírtak adják a fedezetét.

E költészet nagyon sok fontos vonásáról nem ejtettem még szót – nem is fogok. De valamire még ki kell térnem. Arra, ami egy kisebbségi sorsát többségi világába is áthurcoló, anyanyelvén író magyar költő számára minden hűségnyilatkozatnál, minden hangzatos deklarációnál fontosabb és természetesebb: magyarságáról. Mintha úgy lenne ezzel, mint valaha az egészen más lelki hangoltságú Dsida Jenő, aki minden idegsejtjével ahhoz a közösséghez tartozott, annak életét élte, azt szólította meg, amelyikben élt. Mégis tudatosan kerülte ennek a kötődésnek hangoztatását. Sőt, ki is mondta: „Kerülöm a neved: Erdély”. (De

aztán élete úgy hozta, hogy meg kellett írnia a *Psalmus Hungaricust*...)

Tóth László verseiben szinte sohasem szól a Felvidékről, Felföldről, magyarságról, de egész költészetét átszövi a metafizikai honvágy. *Azért fontos számára a haza, mert hontalan – de azért hontalan, mert fontos számára haza.* „Mert mit nevezzen hazájának az ember? / Az egyik országban születtem, / a másikban élek; az egyik nyelvet, múltat ad, / a másik kenyeret: / melyiket nevezzem / hazámnak?" – kérdezte valaha. A választ megkapta a kenyéradó ország hatalmától. De a „a nyelvet, múltat" adó ország sem volt hozzá túlságosan barátságos. Ebből kellett megtanulnia, hogy mi a különbség nemzet, állam, nemzetállam, vagy haza és ország között, s hogy a hovatartozás nem attól függ, hogy függetlenül akaratától melyik országba/államba születik valaki.

Az idegek kötése, a nyelvé, a szellemé, az emberléte mindenkit bizonyos helyszínekhez kapcsol. Ezek lehetnek ridegek vagy otthonosak. De mindannyian csak futóvendégek vagyunk a világon vagy a világban. A legtöbb, ahogyan írja, ha elmondhatjuk, hogy megfizettük az árát annak, amit „megtartottunk s ami elmaradt mögöttünk". A Felföldről Budapestre „menekült" Tóth László az Erdélyből Budapestre szorult Csiki Lászlónak ajánlott, vele közös töprengésüket rögzítő versét kérdéssel zárja: „hazajöttünk hát… / hazajöttünk?" A kérdésre nincs, nem is lehet válasz. Én, a Budapesten maradt budapesti ugyancsak Csiki Lászlóval tanultam azt a leckét, hogy sem otthon itthon, sem itthon otthon lenni nem könnyű. Hont lelni a hazában olyan feladat, amit nem békekötések, önkényesen kijelölt államhatárok, politikai rendszerek és funkcionáriusok adnak, hanem, aki vállalja, magának…

Tóth Lászlót egy barátja valamikor egzisztencialista költőként mutatta be társaságának. De hát a *Halotti beszéd* óta minden magyar, ha gondolkodni kezd, rögvest költővé és egzisztencialistává válik, mintha megérezné, hogy hontalanok bolygója a Föld, és talán nemcsak a lakói tették azzá, mert többről van szó, mint magyarságról. Hogy ez mit jelent? Arról, amit Heidegger „világba vetettség"-nek nevezett, és ugyancsak ő vetette föl azt a kérdést, hogy világsors lesz-e a hazátlanság? Amikor erre keresett választ, aligha gondolt rá, hogy korábban már megtalálta. Amikor azt mondta: költőien lakozik az ember.

Így aztán zárásként csak azt mondhatom: Tóth László versei a kezdetektől sokat ígértek, és költészete ezt az ígéretet valóra is váltotta. Érdekes és fontos költőből jelentős költő lett, hogy mára az legyen, aki. Minden jelzős szerkezetnél többet mondóan: *költő.* Akivel van reményünk otthonosabban lakozni a heideggeri értelemben fölfogott hazátlanságban is.

Tóth László

Zónaidő

A hasonlóság és a másság élménye Nagy Gáspár gondolkodásában

Nagy Gáspár, ahogy egyik dedikációjában nevezte magát: évjáratos nemzedéktársam. Mindketten 1949-ben születtünk, ám születésünk évén, nemzedéki kötelékeinken és barátságunkon kívül valami más is összekötött bennünket: 1968. 1968 korszakteremtő és -jelző eseményei, s ezen belül azoknak az impulzusoknak az eszméltető, szellem- és személyiségformáló élménye, amelyeket a csehszlovákiai események forrongása, illetve az 1960-as évek cseh irodalma, film-, színház- és képzőművészete jelentett mindkettőnk számára – neki Szombathelyen, nekem Pozsonyban. „Ez volt az az időszak – nyilatkozta egyszer Szakolczay Lajosnak –, amikor a fiatalok autóstoppal indultak északnak, délnek, keletnek, hogy megismerkedjenek az addig jobbára elzárt szomszéd népek életével, művészetével. […] Hirtelen kitágult a világ: *eufórikus kétségbeesésben* voltunk [kiemelés tőlem – T. L.], éreztük, bármi megtörténhet velünk." Később, másutt arról beszélt, milyen sokat jelentettek számára a „'67-es, '68-as európai diáklázadások", míg „a '68-as – testvéri – csehszlovákiai bevonulást" a „szégyen szégyeneként" élte meg. Mi több, ahogy Nagy Gáspárról írt monográfiájában Görömbei András utal rá, Csehszlovákia 1968-as lerohanása egyúttal a „kelet-európai összefüggéseket" is világossá tette számára, „a magyar ötvenhat eszméjét és törté-

Elhangzott a 2019. május 7-én, a Petőfi Irodalmi Múzeumban megrendezett Nagy Gáspár-konferencián, Budapesten.

nelmét" is felerősítve, illetve a „történelem tisztázásának igényét" híva elő benne. 1956 eszmélésében, fejlődésében és gondolkodásában betöltött szerepének kiemelése mellett azonban mostanában mintha kissé elsikkadna költőnk Közép-Európa-élményének jelentősége, s mintha nem mindig szentelnénk kellő figyelmet közép-európai kötődéseinek. Hisz jelképes is lehetne a tény, ahogy egymásba kapaszkodott a magyar 1956 tragikus öröksége és a csehszlovák 1968 szellemisége a fiatal Nagy Gáspár indulásában. S mindkettő, 1956 is, 1968 is olyan eszméltető közép-európai tapasztalat volt, amely egyre nagyobb súllyal nyomatékosította a keleti blokk országaiban, azok szellemi-művészeti életében az ön- és világszemlélet megújításának, illetve az annak kifejtésére, kifejezésére alkalmas nyelv és poétika újragondolásának igényét is.

Ezzel kapcsolatban azonban azt is meg kell említenem itt, hogy a Nagy Gáspár nevéhez kötődő/tapadó gyakori toposzok némelyike – mintha afféle stigmaként – az úgynevezett konzervatív-nemzeti oldalon, afféle nép-nemzeti elkötelezettségű, a „képviseleti" beszédmódot, a „»rendeltetettség«-gondolattól" el nem választottan felvállaló közlésre felesküdött, az irodalmi (poszt)modernitástól úgymond elzárkózó, „újnépies élménykörű", bár a „közvetlen vallomásosság poétikáját" megújítani igyekvő írók-költők között jelöli ki a helyét. E dehonesztálónak szánt állítások jórészt annak a magyar költészetben a rendszerváltozás körül zajló „paradigmaváltásnak", „nyelvi fordulatnak" a híveihez kötődnek, amelynek „a költői személyiség integritásába és a nyelvi kifejezés valóságvonatkozásaiba vetett kétely" a legfőbb jellemzője, s az ennek nyomán feltűnt eljárások sorra megkérdőjelezték és depoetizálták az addigi költői beszédmódo(ka)t. Másfelől viszont, mellettük, a hagyományt átalakító, azt megújítva továbbvivő költők jelentősége is tagadhatatlan, közéjük sorolva Nagy Gáspárt is. Akivel kapcsolatban monográfusa mindenekelőtt azt tartja kiemelendőnek, hogy alkata szerint „sokféle klasszikus költői hagyományt és kortárs-ösztönzést fogad be és formál a sajátjává", bizonyságául annak, hogy „a mai világ kihívásával szembenézve is építhető organikus költői életmű". S aláhúzza, többek között Nagy Gáspár kor- és létanalízisének posztmodern elemeit, „egyéni karakterű, távoli világokat ironikusan, leleplezően társító szóösszetételeit", gazdag jelentésű intertextuális játékait, „tömör imperatívuszait és axiómáit", amelyek azonban „történelmi és etikai érzékenységének, világképének, költői nyelvének sokrétű gazdagságával" párosulva nem nélkülözik „a személyiségmegtartó szellemi-erkölcsi erőt" sem.

És pontosan költőnk verseinek ez a figyelemreméltóan sokféle ihletése, sokfelé nyitottsága, sokfelőlről építkezése, önépítésének ez a *kielégíthetetlen* heroizmusa az, ami számos kortársa közül kiemeli őt: mintha az egész világot akarná magáénak tudni, mintha mindent, az egész emberi kultúrát arra *használná,* hogy *kivegye* belőle, ami *ő.* Út- és lehetőségkeresésében soha egy pillanatra nem áll meg, nem hagyja magát belemerevedni valamely formába és elkényelmesedni a mondandóinak megfelelő kifejezési lehetőségek keresését illetően. Kötetei sorra bizonyítják, hogy olyan sokhangú, sokszólamú, a lírai én-váltásokat és költői szerepjátékokat, a mímesi alakváltásokat is kedvelő, de a műnem-szintetizáló, műfajvegyítő kísérletektől, az idézetek, ajánlások, mottók, nem egy esetben a saját versei alapköveivé tett idegen textusok – posztmodern – versképző, szövegformáló helyzetbe hozásától sem idegenkedő, széles látókörű és változatos eszköztárú költő, amit negyedik verseskötete, kötetkaleidoszkópja, az 1987-es *Kibiztosított beszéd* is meggyőzően bizonyít. A könyv megjelenését, nevemre szóló ajánlása szerint, a hatóságok „túl sokáig jegeltették". A kötetből a cenzúra tiltására végül kimaradt két, korábban országos botrányt keltett verse, *A fiú naplójából* és az *Öröknyár, elmúltam 9 éves,* s Orosz István annak címlapjára szánt, *Radírgerinc* című grafikája miatt a borítóját is másikra cserélték ki. Költőnk, barátunk, dedikációjában, főleg kötete *Zónaidő* ciklusát ajánlotta figyelmembe, különös tekintettel az 57. oldalon található versre. Ez a *Figyelem őt/most figyelem,* amely egyértelműen 1968-as cseh vonatkozásaival tüntetett (felbukkan benne a „nyelvéből" emigrálni kénytelen Milan Kundera, a nevezett esztendő augusztusában „bevert szájú város", Prága, továbbá a bebörtönzött Václav Havel is, aki már „oly rég nem írhatott csöpp szobájában").

A 'zónaidő' tudvalevőleg földrajzi, geopolitikai fogalom, esetünkben a közép-európai időzónára, a közép-(kelet-)európai országok akkori jelenére és közelmúltjára vonatkozó konnotációkkal. Azaz tagadhatatlanul van politikai olvasata is, a kommunista diktatúráktól sújtott közép-(kelet-)európai kisállamokra kényszerített karámlét festése mellett ezek sorsközösségét, egybetartozását, egymásra utaltságát is tematizálja. A kiemelt ciklus az *Augusztusban*

Ludvík Jahn nyomában című, Kundera betiltott *Tréfá*ja köré kanyarintott prózával, egy, Vekeredi László jellemzésével: „Krúdy–Švejk–Bulgakov–Menzel-ízeket ötvöző” „mágikus szatírával” indul, s prózával – Csűrös Miklóssal mondva: „a tébolyba torkolló érzékenység prózaversével” – zár: a ragyogó *Zöld-Ervin – Tübingenből* című, vérbő humorú, tragikus végbe csúszó látomásos-lírai parabolájával. Ugyanekkor a kettő közötti versekben a térséget megjelenítő komor és egyértelmű díszletek, neves és névtelen fő- és mellékalakok sora bontakozik ki – bár még korántsem abban a diabolikus *karneváli* tarkaságban, mint a közel évtizeddel később, 1995-ben önálló kötetként is közreadott, alaposan kibővített *Zónaidő* „közép-európai naplójában”. Mert a ciklus ekkorra teljes kötetté bővült-önállósult. Ha pedig értelmezésemben a *Zónaidő*-kötet a poklot fogja össze, a *Zónaidő*-ciklus ennek a *tornáca,* más szóval: az előjáték ehhez, amelyben azért mintegy felvezetésként már (f)elvonulnak előttünk az infernó megkerülhetetlen figurái – a megfigyeltjeik őrangyalának önfeláldozó szerepében tetszelgő besúgók és titkosügynökök; a „hatástalanított csengettyűre elszántan nyomást gyakorló” vers-, víz-, villany- és gázleolvasók; a „verset vétkező” és „tiltott szavakkal háló” költő; a *Doktor Faustus* rólunk mindent szorgalmasan lejegyző Serenus Zeitblomjának köztünk élt mása; s itt is a „nyelvéből is emigrált” Kundera a börtönnapjait töltő Havellel, valamint a már az 1960-as évektől „áthúzott verseit” író, és később el is hallgatott, Svédországba „elhúzott” „newvidéki” „gitár- és teniszművész”, Domonkos István – és a megidézetteknek (megfigyelteknek?) a „nem tudod elmondani” és a „nem lehet elmondani” kettőssége körüli szürreális kavargása, hogy aztán az egész a „múlik a jövőnk” döbbenetébe csapjon át.

De a *Zónaidő*t egy rendhagyó, afféle egyszemélyes közép-európai irodalmi antológiaként is olvashatjuk, amelyben a cseh Kundera és Havel mellett természetes módon került egymás társaságába a román Dan Verona, Dorin Tudoran, Marin Sorescu, Stefan A. Doinaş és Nichita Stănescu, a lengyel Czeslaw Miłosz, Zbigniew Herbert, Marek Nowakovski és Bohdan Zadura, a német Volker Braun és a szülőföldjéről száműzött litván Tomas Venclova, a szlovén Veno Taufer, Edward Kocbek és Drago Jančar, a tudtommal román eredetű szerb Vasko Popa és a Svédországban élő jugoszláviai magyar Domonkos István a magyarországi Hajnóczy Péterrel, Kormos Istvánnal és Nagy Lászlóval, s természetesen Nagy Gáspár idevágó verseivel, tűnődéseivel, megemlékezéseivel és Filep Tamás Gusztáv vele készített, s a tárggyal kapcsolatos 1988-as interjújával. Azt is bizonyítva egyúttal, hogy Európa, illetve Közép-Európa nem csak, s talán nem is elsősorban ott volt, ahol azt ma tudjuk, s többen hinni és elhitetni akarják, megfeledkezve például költőnkről is. Akinek értelmezésében Közép-Európa elsősorban közös sorsot, az itt élő nemzetek és népek közös sorsát jelentette, azt a tudatformát, amelyet a személyiség háttérbe szorítottsága, a beszűkített mozgástér és a jövőtlenség egyfajta képzete alakított ki. De a közös élménykörön és valóságreferencialitáson kívül van itt valami más is, amit kevésbé szoktunk emlegetni Nagy Gáspárral kapcsolatban: az a poétikák, irodalomszemléletek, írói nyelvek sokfélesége, változatossága – befogadói ízlésének példaszerűen differenciált volta. Hiszen, teszem azt, Miłoszt és Popát, Havelt, Herbertet és Kormost – poétikájukat, nyelveszményüket – akarva sem lehet egymás mellett említeni, annyira elütnek egymástól, illetve, ha lehet így mondani, egyedül Nagy Gáspárban *lelték meg találkozási pontjukat*. A nagy élménykört a román irodalom mellett a csehek jelentették a számára, mindenekelőtt Vladimír Holan „sajátosan egzisztencialista költészete”, akiben a „végső dolgokkal” küzdő „lecsupaszított nyelve” nyomán Pilinszkyvel való rokonságát fedezte fel, és Milan Kundera mindenekelőtt, aki, tudjuk, a közös közép-európai sorsra való rádöbbenés nagy élményét jelentette számára. S meghatározó volt találkozása Bohumil Hrabal novelláival, Ludvík Vaculík regényeivel, esszéivel, illetve Vladimír Páral *Gyilkosok és szeretők* című „korszakos” regényével, amelyek nyomán sokáig érzett késztetést arra, hogy „valami hasonló prózát írjon” ő is. A kortárs szlovák költők közül Ľubomír Feldek tett rá mély benyomást, különösen a groteszk iránti fogékonyságával, „történelmi iróniájával” – és ezt emelte ki a román Nichita Stanescu verseiben is, akit az irónia „európai nagymesterének” nevezett –, amely szerinte a magyar költészetben ritkaságszámba megy. Ez a történelmi irónia és groteszk vonzotta a lengyelekhez is, mindenekelőtt Zbigniew Herberthez, ehhez az „ízig-vérig európai gondolkodóhoz”, akinek *Barbár a kertben* című, szinte „szentírásként” olvasott esszékötetéből is azt szűrte le, hogy ezek az írók „európaiságukat deklaratíve jobban tudják hangsúlyozni, mint mi”. Nagy Gáspár különösen a lengyel poéta Cogito-

verseinek „méltóságteljes iróniájában, szarkazmusában” látta azt a versmintát, amelyből nem annyira az egyes sorok, képek ütnek ki, hanem verseinek „levegője, atmoszférája fogja meg” az olvasót, aki, ha azok „légzési technikáját” elsajátítja, maga is „nagyobb levegőt tud venni”. Ezért is fontos tudnunk – hangsúlyozta –, „mit írnak a szomszédban és Közép-Európában”, s a költők-írók „eszekereke” miért mozog „másként vagy hasonlóan”, hiszen, „ha egy kis nép költője csak a saját nemzete költészetére figyel, óhatatlanul bezárkózik”. Mert, legalábbis számára – mondta –, saját költészetének értelmezése szempontjából is: „a hasonló jegyek megtalálása is ugyanolyan élmény, mint a tüntető másság.” Idézetei, mottói, hivatkozásai, ahogy Csűrös Miklós is utalt rá, „előd- és szövetségkeresését”, kapcsolatteremetési szándékát húzzák alá, s elsősorban azokra a külföldi poétákra figyelt, akik az „itthoni magyar költészetnél” jobban s közelebbről rajta tudták tartani kezüket a „világköltészet ütőerén”. Vagyis nemcsak a térségi történelem megélésének közös, illetve egymásétól elütő jegyei foglalkoztatták, hanem az élő szövetet, élő szervezetet is kereste a külföldi irodalmakban, inspirációért, ihletésért – mondjam így: tanulni – is járt hozzájuk, saját poétikai és nyelvi lehetőségei és eszközei, költészetszemlélete és -érzékelése tágításának szándékával. A költészetnek párbeszédképző jelentést tulajdonított, és meggyőződése volt, hogy az egyes (nemzeti) költészetek, irodalmak interaktív kapcsolatba léphetnek egymással (a költészetet ő maga „egy mély emberi találkozásnak, *heves* párbeszédnek” gondolta, vallotta egyik esszéjében). (Ezzel összefüggésben egy halk megjegyzés: gondolt-e, utalt-e már valaki arra, hogy az *Öröknyár*... Nagy Imre monogramját idéző főnévi igeneveit esetleg Domonkos Istvánnak az idegenséget, idegenben-létet megjeleníteni, megidézni kívánó infinitivusaira épülő *Kormányeltörésben*-je is sugallhatta a számára, mely gyanúnkat már a *Földi pörök*ben is helyet kapott verse, az újvidéki költőnek ajánlott *Infinitivusok lányom olvasókönyvébe* is megerősítheti.) E *találkozáshoz,* ezekhez a *találkozásokhoz* pedig nemcsak kintről befelé, hanem „belülről kifelé” is nyílhat az ajtó. S ezt vallotta nemcsak költőként, hanem lapszerkesztőként, illetve – a Magyar Írószövetség vagy a Bethlen Alapítvány titkáraként, még az 1980–1990-es években – irodalom- és művelődésszervezőként is. S csak mellékesen jegyzem meg, hogy – nem utolsósorban az ő elképzeléseivel egyezően – kapta az első Bethlen Gábor-díjakat Zbigniew Herbert (a legelsőt, 1987-ben), Bohumil Hrabal, a szlovén Veno Taufer, az ukrán Jurij Skrobinecz, a szlovák Ľubomír Feldek és a horvát Nedjeljko Fabrio. Meggyőződése volt ugyanis, ha van is olyan irodalom – mert szerinte van –, amelyik „teljesen el van foglalva magával és nem nagyon érdekli, hogy mi van a határain kívül”, a magyar „nem kerülhet ilyen helyzetbe”, mert szerinte önismeretünk szempontjából is „kiemelten fontos”, hogy ismerjük térségünk irodalmait. Ami, megjegyezem, nem csak a múltra, nem csak Nagy Gáspár hajdani alkotói és közéleti küzdelmeire vonatkoztatva volt igaz. Hiszen láthatjuk, napjaink legégetőbb problémái is megközelíthetők ebből a nézőpontból, s a körülöttünk zajló események is igazolják, mennyire időszerűek lehetnek Nagy Gáspár barátunk három évtizeddel ezelőtti – még diktatúrabeli – kérdései: ismerjük-e szomszédaink irodalmát, fontos-e számunkra, hogy ösztönzésekért azokhoz is forduljunk, mint ő tette annak idején, amikor még számos akadálya volt ennek, és nem egy tiltással kellett szembenéznie? Azaz fontos-e még, van-e még, jelent-e még számunkra valamit Közép-Európa, ismerjük-e íróit, költőit, s azok egymás nyelvén is beszélnek-e, illetve tudunk-e egymás nyelvén beszélni még? Van-e még, lehet-e még, létezhet-e még olyan *irodalmi* Közép-Európa, amely annak idején oly erőteljesen nyilvánult meg a magyar irodalmi és közbeszédben is, s amely döntő élményt, biztos kapaszkodót jelentett Nagy Gáspárnak, és poétikai távlato(ka)t is nyithatott a számára?

„Formában nekem nincsenek kötöttségeim” – mondta egyszer, szintén egy interjúban, s figyelő tekintete határtalan térségeken kószált, eltérően azokétól, akik csak egyetlen valamire képesek ügyelni, akik csak egy nyelven és egy hangon tudnak beszélni, vagy ahogyan ő fogalmazott: akik „a szájukat egyféle *beszédmódra* csücsörítik”. Igazi befogadó alkat volt: közismert mozgékonysága, legendás nyugtalansága poétikai érelemben is átüt versein. Ám e sokalakúság, illetve sokféle maszk mögött mindig ugyanazt az arcot, ugyanaz a karaktert látni. Ahogy Görömbei András írta róla: mindent „organikusan épített és szigorú erkölcsi rendű világképébe emelt be”, s „annak érdekei szerint működtetett”. Nagy Gáspár Eliot-tal mondta, vallotta, magára is vonatkoztatva: „A költészet örökös emlékeztető mindazokra a dolgokra, amelyek csak egyetlen nyelven mondhatók és lefordíthatatlanok.” Egyetlen nyelven – a költészet megannyi nyelvjárásával.

Polák István

Nagy Gáspár tréfája?

Fikció és valóság a költő regényében

Milyen tréfáról lesz szó – adódhat a kérdés –, ha már a cím is kérdőjeles? Különösnek tűnhet, de a kérdőjel az írás végéig, sőt azon túl is meg fog maradni.

Nagy Gáspár, a Kossuth-díjas költő idén lenne hetvenéves, de már tizenkét éve a nagytilaji temetőben nyugszik. 2019 kettős évforduló is lehetne, mert az első nyomtatásban megjelent verse, a *Pontok* a szombathelyi főiskola diákantológiája, a Jelentkezünk 1969. májusi számában található.[1]

Sőt, ugyancsak 1969 tavaszán jelent meg az akkor folyóirattá vált nyugat-dunántúli irodalmi lapban, a máig élő Életünkben a *Stációk* című vers. 2019 ennek megfelelően a költői indulás ötvenedik évfordulója is. (Nagy Gáspár később is adott verseket az Alma Mater diáklapjának, például annak 50. számában több verse együtt jelent meg nagybátyjának, Nagy Gyulának Nagytilaj történetéről szóló írásával.)

2019-et a barátai tehát a reá való emlékezésnek szentelik, a feledés elleni küzdelem jegyében idézik fel személyiségét és munkásságát. Az irodalomtörténészek konferenciák, megemlékezések keretében, az egykori iskolatársak találkozókkal, versmondó versenyekkel, túrával és kispályás focibajnoksággal. Írásomat a Nagy Gáspár Alapítvány által a Petőfi Irodalmi Múzeumban május 7-én rendezett konferencia egyik előadása motiválta. Kiss Gy. Csaba *Ludvik Jahn és Kundera nyomában* című előadásában Kundera Nagy Gáspár prózai műveire gyakorolt hatását elemezte. Egyik megállapítását gondolom tovább a költő regényével kapcsolatban.

Nagy Gáspár két prózai műve ugyanabban az időben játszódik. Megírását és megjelenését tekintve a novella a korábbi (erre is utalt Kiss Gy. Csaba előadásában), a címe: *Augusztusban, Ludvik Jahn nyomában*. 1981-ben jelent meg a Kortársban, majd kötetben 1995-ben. A kötet a novella címét viseli, de első, hosszabb része a *(legény-részlet)* című kisregény. Ennek születését a költő 1991–1993-ra datálja. A kötetben ezt négy novella követi, amelyek közül a harmadik a fentebb említett. A kisregény még egyszer megjelent, önállóan, 1999-ben, *Kanizsa-vár(vissza)* címmel, amelyhez a szerző egy bevezető és egy záró fejezetet írt. Ezek az egyes szám harmadik személyben fogalmazott részek távolságtartó keretbe foglalják a történetet. De mivel a szöveg nagy része azonos, ezt tekinthetjük akár második kiadásnak is, s a továbbiakban egy műként fogjuk értelmezni. Látszólag megegyezik a novella és a regény főszereplője, (akit azonosíthatunk a szerzővel is), annak ellenére, hogy a két írás ugyanabban az időben, de két különböző helyszínen játszódik, s más eltérések is tapasztalhatók, éppen Kunderához köthetően. Erre a hasonlóságra utal az is, hogy mindkettőben egyes szám első személyű az elbeszélő, az „epikus én". Az azonosság azonban látszólagos, hiszen valószínűtlen, hogy egy ember egyszerre két különböző helyen legyen.

A két mű közös pontja tehát Kundera. A regényben csak a cseh íróra találhatók utalások, a novellában már a különös sorsú regényére, a *Tréfá*ra is. A könyv sorsáról 2018 augusztusában Beck András esztéta, irodalomkritikus kiállítást rendezett a Víg utca 2. szám alatt található ISBN könyv+galériában. Kundera regénye ugyanis előbb 1968 közepén jelent meg magyarul, kettős kiadásban, Pozsonyban és Budapesten, majd néhány hét múlva bevonták a még el nem adott és a könyvtári példányokat, s kétezer példány húsz éven át hevert az Európa Kiadó pincéjében. Feltételezések szerint Csehszlovákia lerohanása volt a betiltás oka. 1988-ban átragasztották a korábbi 27 Ft-os árat 57-re, és ez a „maradék" a könyvesboltokba került, de egy évvel később újra kiadták. Azonban előtte megjelent szamizdatban is, 1987-ben, a Demszky Gábor nevével fémjelzett AB Független Kiadó gondozásában. A kiállítás központi helyén volt látható a Kortárs 1981-es száma, benne Nagy Gáspár novellája. Máig rejtély, hogyan jelenhetett meg egy olyan könyvről szóló történet,[2] amely nem volt elérhető akkor egyetlen könyvtárban sem.

A novella önéletrajzi hitelességét megerősíthetik azok, akik valamelyest ismerik Nagy Gáspár életét, elsősorban ifjúságát. 1967-ben érettségizett Pannonhalmán, s emiatt nem vették fel abban az évben Szombathelyre népművelés–könyvtár szakra, holott maximális pontszámot ért el a felvételi vizsgán. Egy évig dolgozott tehát ugyanott, hogy vezekeljen. Triciklis áruhordó volt a helyi Nagyker Vállaltnál, ahogyan ez a novellában olvasható. Tehát a történet augusztus

1 https://savaria.elte.hu/konyvtar/ekonyvtar/pdf/jelentkezunk/jelentkezunk_repertorium.pdf

2 http://www.nagygaspar.hu/honlap/index.php/prozakotet/proza/1/4

elején játszódik, megjelenik benne néhány jól jellemzett szereplő, akiket sok egyéb mellett összeköt egy titkos ismeret, az utalásszerűen jelzett történet Ludvik Jahnról, akit 1949-ben egy képeslapra írt néhány mondat miatt távolítottak el az egyetemről: „Az optimizmus az emberiség ópiuma! Az egészséges lélek ostobaságtól bűzlik. Éljen Trockij!" Nagy Gáspár a novellában ezeket a mondatokat nem idézi, de idéz más mondatokat, s a novella elején és végén utal saját példányának sorsára is: sorsoláson nyerte, majd elkallódott, s könyvtárakban próbálta keresni 1981 előtt, persze hiába.

A két címen is megjelent regény[3] cselekményének ideje is 1968 augusztusa. Itt azonban a főhős augusztus elején-közepén (a történet első kétharmadában) nem a későbbi tanulmányok színhelyén jár, hanem Nagykanizsán, egyik nagynénjénél. Amikor tehát a novella hőse Szombathelyen triciklizik, akkor a regényhős Kanizsán flörtöl és strandol Klárikával, mert egy plátói szerelem hamvas napjainak felidézése képezi a cselekmény gerincét. A szerző belefűzi a történetbe az akkori olvasmányait is, többek között Kunderáról. „Reggeli után abba az interjúkötetbe mélyedtem, amelyből a strandon alig tudtam valamit olvasni, lévén ott más fontosabb teendőim. Most A. J. Liehm kérdésére – a muksó valami cseh irodalomtörténész, kritikus – az egyik nemzedéktársa felel. Itt nyílt ki a könyv, s talán nem is véletlenül, mert bár nehezen érthetően azt mondja a válaszoló: »Értelmiséginek azt az embert nevezzük, aki kételkedik. Az értelmiség semmiben sem kételkedik olyan buzgón, mint önmagában. Az értelmiségnek mint társadalmi rétegnek a válságát, gyengeségét, korlátozottságát, elszigeteltségét és így tovább csak maguk az értelmiségiek fedték fel, és mindebből a XX. század irodalmának nagy témáját fabrikálták. Az értelmiség az egyetlen olyan réteg, amely képes önmagát leleplezni, elemezni.«

Kikeresem, ki mond ilyen nekem szóló mondatokat Liehm úr kérdésére. Egy Kundera nevű költő, ha jól mondom, aki a kételkedéséről cseveg. A könyvet egy pozsonyi ismerősünk hagyta itt. Lelkes ember; és mint valami hétpecsétes államtitkot, suttogva rejtette a »virágcserepes szabadpolcra«. »Olvasgassad – nyíljon a szemed, mi készül a fejekben. A könyveket majd később lefordítjátok, ha lesz rá érkezéstek.« A Kundera név nagyon furcsa volt. Ráadásul még, Bartókot és Kodályt is emlegette, meg klassz filmeket. És én nagyon szerettem az ő filmjeiket! Azt mondja, mivel igazán a zenéhez meg az irodalomhoz vonzódott vagy értett, hogy magával önellentmondásba keveredjen, meg kételkedjen ebbeli tudásában, hát a filmművészettel kezdett csakazértis foglalkozni. Bár nem sok sikerrel. Ez aztán egyből vonzóvá tette. Egy megjelent könyvéről faggatta a kritikus. Érződött, a kritikusnak nagyon tetszett, de a szerző már túl van rajta, amíg írta érdekelte, aztán már nem. A Žert 1967-ben jelent meg. Majd biztos lefordítják magyarra is!

Tréfa, jutott eszembe a Kundera-regény cím, nem olvastam még, csak fölkeltették az érdeklődésemet azzal az interjúval. *Žert, Žert* – itt az időjárás tréfálkozik, amott a politika! (Lásd és halljad a mai fenyegető híreket.)"

Nagy Gáspár regényének fordulópontja, a két helyszín választóvonala: augusztus 20-a. S innentől feltételezhető a címben is jelzett tréfa, Kundera *Tréfá*ja nyomán Nagy Gáspár tréfája. Hiszen ezen a napon indul el a fiú a nyári vakációja végén későbbi tanulmányainak színhelyére. S ennek a napnak a leírásában és a történet harmadik harmadában már nem a valóság, hanem a fikció válik dominánssá. Az lehet a sejtésünk, hogy a szerző provokálja az olvasót, a lehetetlen és véletlen eseményrészletekkel el akarja bizonytalanítani. Nézzük ezeket vázlatosan. A fiú reggel hatkor indul vonattal, s alkonyatkor ér a másik város határába. A két város távolsága 102 km, ma két órán belüli a menetidő. A regényben néven nem nevezett Szombathely határában műszaki hibára hivatkozva megállítják a vonatot, s az utasokat buszokra szállítják át. Tán csak nem azért, hogy utána órákon át várakozzanak az előttük elvonuló katonai menetoszlop miatt? Mert a buszokat is megállítják. Az utasok lázadoznak, attól félnek, hogy nem láthatják a tévében az ünnepi tűzijátékot. Idézzük a regényt: „A nap ekkor már a dombok közé süllyedt. […] Már közvetlenül a város határában jártunk; a párhuzamosan futó vasúti sínek itt elkanyarodnak, a busz viszont egyenesen megy a centrumba, át a kispatakon, melyet nagyképűen folyónak neveznek.

Hirtelen fékcsikorgás. Állj, állj! A sofőr hevesen káromkodott. Ruszkik a … ! De itt elharapta a kikí-

3 A két szövegváltozat megtalálható a költő honlapján: http://www.nagygaspar.hu/honlap/index.php/prozakotet/proza/1/7; http://www.nagygaspar.hu/uploads/Kanizsa_var_vissza.pdf

vánkozó körítést, s mellőzte a szebb pázmányi árnyalatokat. Mivel elég elöl ültem, láttam, mi van, illetve nem sokáig. Már integettek neki, hogy vegye le a fényt. Csak lassan tett eleget a kérésnek a derék sofőr, engedte látni, *mi is van itt*. Talán láttuk is. Két orosz tiszt és két katona – az egyik magyar egyenruhás volt – zárta le az utat; két oldalt pedig egy-egy katonai dzsip. A katonák fején páncélsisak, kezükben forgalomirányító tárcsák. A sofőr csak annyit szólt hátra a zajongó, levegőtlen utastérbe: „előttünk katonák, szovjetek meg egy szegény magyar gyerek is, várnunk kell!"

Lehet, hogy kitört a világháború.

Akkor már sejtettem valamit, felidéződtek az egyre vészjóslóbb rádióhírek."

A regénybeli vonulás alkonyattól éjjel 11 utánig tartott, vagyis órákon át. Azt mondhatjuk – a ma divatos nyelvi panelt használva –, hogy ez nem életszerű, nagyon nem életszerű. Hiszen ennyi idő talán ahhoz sem kellett volna, hogy a hazánkból az 1968. augusztus 20-a éjjelén Csehszlovákiába vonuló összes jármű átérjen egy útkereszteződésen.

A következő, tréfásnak tekinthető cselekménymozzanat maga az utazás célja. Tudjuk a regény főhőséről, hogy a pannonhalmi atyáknál érettségizett, s tudjuk azt is, hogy hazánkban az elmúlt hetven évben nem kezdődött tanév egyetlen egyetemen, főiskolán sem augusztus végén. Vagyis 1968. augusztus 21-én nem kezdődött gólyatábor sem. Ezt ugyan akkor még nem így nevezték, hiszen nem terjedt ki a teljes kezdő évfolyamokra, csupán az előre kiszemelt, leendő KISZ-vezetőkre. S elképzelhető-e, hogy a bencés diákot is ilyen szerepre szánták? Vagy átnevelési céllal invitálták a tanévkezdés előtti hétre a táborba? Meglehetősen perverz szándék lett volna bármelyik.

Pécsi György így ír erről a regényrészletről a Nagyítás 2010. február 24-i számában:

„Furcsán ér véget a vakáció. A Szent István napján hazafelé tartó fiatalember autóbuszát vonuló szovjet (ruszki) tankok várakoztatják; az utasok megrettennek: háború lenne? (Tudjuk, nem volt, már alig is emlékszünk a hatvannyolcas szégyenteljes csehszlovákiai bevonulásra, meg hogy évekig leköpködték aztán a magyaroszágiakat odaát, Cseszkóban.) A könyvbéli fiatalember nem tudja még, hogy élete egyik legnagyobb élményét éli át ezekben az órákban, napokban. Még nem tudja, hogy költészetét megjelöli a megszállásra vonuló 'testvéri tankok' koronatanúsága, s hogy éppen a Prágai Tavasz leverése égeti bele: nem lehet emberarcúvá formálni a létező szocializmust, Moszkva és helytartói minden kezdeményezést könyörtelenül levernek. S hogy ne legyenek kétségei, a főiskolai előkészítőn kategorikusan a tudomására hozzák, az állam »nem tűri sem itthon, sem a testvéri országokban az ellenforradalmat«.

Nagy Gáspár személyes emlékén alapuló kisregényét 1991–1993 között írta, mely kötetben először *(legény-részlet)* címmel, az elbeszélés és az esszé kevert műfajú határán íródott más prózai írásaival együtt, 1995-ben jelent meg."

Pécsi Györgyi tehát „koronatanúságról", személyes emlékeken „alapulóságról" írt, természetesen a Nagy Gáspár-regény alapján közölt információk alapján, azokat életrajzi szempontból is hitelesnek tekintve, s ezzel hivatkozási alapot is teremtett. Azóta többször is hallhattuk, hogy Nagy Gáspárnak 1968-ban meghatározó élménye volt a Csehszlovákia „megsegítésére" vonuló sereg látványa.

(Személyesre hangolt kitérő következik. Nagy Gáspár főiskolai évfolyamtársa vagyok, de nagy sajnálatomra a két változatban megjelent regényt késve olvastam el, csak néhány évvel ezelőtt. Ebből következően nem volt módom a szerzővel beszélni róla. Így sejtelmem sincs arról, hogy vajon valóban utazott-e Nagy Gáspár augusztus 20-án bárhonnan Szombathelyre, s ha igen, akkor miért. És ha akkor utazott, akkor hol lakott szeptember elejéig, tán az albérletében? Nem tudtam eddig kideríteni, hogy ott volt-e szeptember első napjaiban a velemi gólyatáborban. Azt sem tudhatom, hogy a regény(ek) írásakor a szerző gondolt-e arra, hogy hősének utazási célja nagyon ingatag lábakon áll. Ma már azonban, épp a bevezetőben hivatkozott előadás, Kiss Gy. Csaba előadása miatt úgy gondolom, hogy jobb is így. Maradjon meg bennem, bennünk ez a bizonytalanság.)

Azt javaslom ezek nyomán, hogy az augusztus 20-i események leírását ne vegyük tisztán életrajzi ténynek, a szerző személyes tapasztalatának, inkább tekintsük a szerző tréfájának, hagyjuk, hogy ott lebegjen a valóság és a képzelet határán.

Miklya Zsolt

Elvégre

Idegeimen táncoltok, mondogatta.
Képekbe fogózva kérezkedett a nyelvbe,
nem bírta volna ki képtelenül.
Lágy őszi tájból, *nők kedveséből*
próbálom visszaállítani a halandót.
Nem találok, csak képet. Szenvedő
tájat, nők agyonhajszolt kedvét.
Teszik a dolguk, családfenntartó
szolgálat egy virtuális háborúban,
újabb köreit jelenti be a hírmondó,
csak a képet kell hozzá megtalálni.
Egy kép újrahasznosítása nemes
feladat, nyelvőreink megbízhatóan
végzik. Hogy el vagy ki, szortírozás
kérdése csupán. Ahogy a füzeteidet
szortíroztad, teendőidet, óravázlatokban
a gyöngybetűket, ahogy ismételted,
kimondva, kimondatlanul is a szóképet,
szortír, sortire, sortis, *elvégre*
ez a sors*om.*

Súrló

Végtelenített kert,
kapu nyitva az utca felé.
Légynapozás a falon,
unalomból ennyi elég.
Kinn az eperfák ág-
sora hívogat. Indulj,
föl, mit akarsz ott lenn,
tán porba pisálsz? Útifű
és cickafarok jele
véd, őrszemként jársz
köztük, hol a lent is
a fentnek üzen:
Katapultálj!

Vadrepülőraj húz
el az égfelszín tetején,
felhőtoll odafirkál
ezt-azt még, de a rajz
nem vonz, csak a mély, csak
az árokvölgy, gurulás.
Szédülsz, nem baj, lent
burkol a nagy lapuöl.
Mélyfürkész titokőr
lettél, bakanyom,
hallgatod, hogy csereg,
árad, *súrló hang,* ércnél
maradandóbb.

Ilmar Taska

A Pobjeda

A fiúnak megint csöndben kellett maradnia. – Ne beszélj olyan hangosan! – szólt rá összeráncolt homlokkal az apja.

– Ő beszélhet – szólt közbe az asszony –, te viszont jobb, ha csöndben maradsz, és nem ereszted ki azt a basszus hangodat.

De miért beszéljek magamban? – gondolta a fiú –, *ha egyszer apa nem beszélhet, anya pedig nem akar válaszolni*.

Sötét és kedélytelen volt a szoba. A fiú fölmászott az ablakpárkányra, és kilesett a függönyök mögül. Lent homályos és nyirkos volt az utca. A szomszéd ház ablakain fény szűrődött ki, és a fiú mozgó árnyékokat fedezett fel az egyik ablakban. Ott bizonyára isznak, játszanak, talán még nevetnek is.

Anyja halk, dorgáló hangon rászólt: – Húzd össze a függönyt!

A fiú szomorú volt, hogy az apja rosszkedvű, az anyja meg valamiért mindig mérges. Anya folyton tett-vett, főzött, elmosta az edényeket, kivasalta a ruhákat, fölmosta a padlót, zoknit kötött. És sohasem beszélt. Nem szerette, ha a fia nevet, ujjong vagy valamit kérdez tőle. Még kevésbé örült, ha ugyanezt az apja tette. Apa amúgy sem akart beszélni. Se odamenni az ajtóhoz vagy az ablakhoz. Valamiért rejtőzködnie kellett, mégsem akart vele soha bújócskát játszani. Ült vagy heverészett a hátsó szobában, és régi, rossz szagú könyveket olvasott. A fiú talált egyszer egy fotóalbumot, az albumba a szüleiről készült képek voltak beragasztva. Ezeken a képeken nevettek, és vidámak voltak mind a ketten.

Most egészen másképp néznek ki. – Csúnyák vagytok – jegyezte meg a fiú, mire anyja elvette tőle az albumot, és föltette egy magas polcra, hogy ne kerülhessen többé a keze közé.

– Unatkozom – közölte a fiú az apjával. De az cigarettázott, és föl sem nézett egy régi folyóiratból, amelynek már megsárgultak a lapjai.

– Akarsz páncélautós képeket nézegetni? – kérdezte apa. Ezeket azonban a fiú már ezerszer látta, a páncélosokat fölismerte a márkájuk alapján.

– Kimehetek játszani?

– Eredj! – szólt az apja, anélkül hogy fölnézett volna.

– De ne csavarogj el messzire! – tette hozzá az anyja, miközben vasalt.

Addigra azonban a fiú fölmarkolta a sapkáját, és kirohant a friss levegőre. Fölmászott az utca túloldalán álló farakás tetejére, kiült egy, a farakásból kiálló vastag pallóra, amely hintázni kezdett a súlya alatt. Visszakapaszkodott a vezetőülésbe. Beindította a motort, érezte, hogy a busz megmozdul alatta. Hintázott egy kicsit a pallón, majd elindult a hepehupás úton, és ahogy váltott, a busz hangja egyre erősödött. Miközben a kátyúkkal birkózott, két közeledő lámpát fedezett föl az út végén. Egy csodálatosan csillogó autó gurult lassan vele szemben. Vadonatúj volt, és homokszínű.

Sssz! – nyomta meg a fiú a gombot, hogy kinyíljanak az ajtók. – Végállomás! Kérem az utasokat, szíveskedjenek a járművet elhagyni!

A lassan guruló Pobjeda megállt az út másik oldalán. A kisfiú lemászott a farakásról, és dobogó szívvel, kíváncsian közelebb lépett hozzá. Már korábban is látott szép autókat, de egyik sem volt ennyire fényes és új. Egy magas növésű, szürke ballonkabátos férfi ült a volánnál, aki észrevette őt, és barátságosan mosolygott. Nem szállt ki a kocsiból, a motort sem állította le. A fiú a kocsihoz lépett, és tudálékosan méricskélte. Tett egy kört az autó körül, lehajolt, és beszippantotta a kipufogócsőből kiáramló gázt. Azt is csodálatosnak találta. A férfi letekerte az ablakot, és a fejét oldalra billentette a fiú felé: – Talán bizony autószerelő akarsz lenni?

– Dehogy, buszvezető – válaszolta a fiú.

– Tehát a személykocsik nem is érdekelnek.

A fiú az autó oldalához lapulva lábujjhegyre állt, és belesett az ablakon. Szép színes fények égtek a műszerfalon, csillogott a bőr üléshuzat.

– Nem akarsz beülni? – kérdezte a férfi, és barátságos pillantást vetett rá. A fiú tudta, hogy idegenekkel nem állhat szóba, de úgy érezte, a felajánlott lehetőség megéri, hogy megszegje a tilalmat. Hiszen ülhet ő szótlanul is. A bácsi kinyitotta az ajtót, kinyújtotta két meleg kezét, és beemelte őt az ülésre. Ravasz képet vágott, majd, hogy örömet okozzon neki, villogtatta a műszerfal lámpásait. És közben nevetett. Szépen meg volt fésülve, és nemrég borotválkozhatott, nem úgy, mint az apja. Nehezére esett szótlanul ülni, ha már ez a jókedvű bácsi beszélgetni

Megjelent a Looming 2013/10. számában, és elnyerte „Az év novellája” díjat.

akar vele. Úgyhogy váltottak is néhány szót – az autókról.

Nem sokkal később a bácsi megkérdezte: – Hogy hívnak? És hol laksz? – Erre azonban a fiúnak nem volt válasza. Anyja megtiltotta, hogy válaszoljon az effajta kérdésekre. Nem értette, hogy miért, de valamiért se anya, se apa nem engedte meg, hogy idegenekkel szóba álljon. A fiú kinyújtotta a kezét, és megtapogatta a volánt. Hideg volt, domború és sima. De jó lenne a markába fogni, sokkal jobb fogás eshet rajta, mint a busz colos fakorong-kormánykerekén. Úgy látszott, hogy a bácsi olvas a gondolataiban, mert odébb csusszant, és így szólt: – Gyere, ülj közelebb, és ragadd meg a kormánykereket, úgy, ahogy egy igazi buszvezetőhöz illik! – A fiú mindkét kezével megragadta a kormányt, és előrefelé nézett. A férfi megnyomott egy gombot, mire az ablaktörlők járni kezdtek. A fiú meglepetésében fölkacagott, és már mind a ketten nevettek. A férfi megfogta a fiú kezét, lenyomta vele a gombot, és az ablaktörlők megálltak.

– Most próbáld ki te is! Apádnak is van autója, vagy ő busszal közlekedik? – kérdezte a bácsi.

– Az én apám nem mozdul ki soha – csusszant ki a fiú száján. Először riadtan nézte a bácsit. De az csak nevetett. Mélyen a fiú szemébe nézett, és mintegy vigasztalóan mondta: – Nem minden férfi olyan autóbolond, mint mi. – *Ebben a bácsiban megbízhatok*, gondolta a fiú.

– Apámat csak a tankok és a páncélkocsik érdeklik. – A fiú fülében ekkor ismét megszólalt az anyai tilalom: – Apádról soha nem beszélhetsz senkinek.

– Talán bizony az apád tankvezető volt? – kérdezte a bácsi szórakozottan. – Mit mesélt erről neked?

A fiú szorosan összepréselte az ajkait. Ő ugyan nem mond többet.

– Szeretnél autózni egy kicsit? – kérdezte a bácsi.

– Szeretnék, de nem tehetem – válaszolt a fiú szomorúan. – Mert most haza kell mennem.

A bácsi egy darabig hallgatott. – Semmi baj, buszvezető. Talán még összefutunk valamikor.

Biztató pillantást vetett a fiúra.

– Holnap este már ide ülhetsz a volán mögé. Megtanítalak autót vezetni. Ha apádat és anyádat úgysem érdeklik az autók, akkor maradjon mindez a kettőnk titka. – Mélyen a fiú szemébe nézett: – Tudsz titkot tartani? – A fiú komoly képpel bólogatott.

A bácsi kinyújtotta lapát tenyerét, megragadta a fiú kezét, és erősen megszorította.

– Ezek amolyan sofőrök közti ügyek – mondta. – Ha holnap elengednek, megint találkozunk.

A bácsi keresztülhajolt a fiún, és kilökte az ajtót, hogy a fiú kiugorhasson.

A fiú sajnálta, hogy ott kell hagynia a meleg kocsit. Még mindig érezni vélte a párnázott bőrülést az ülepe alatt, orrában pedig a finom autóillatot. Ez számára eddig ismeretlen aroma volt, benzin, kölnivíz, a bőrülések és a műszerfal szagának elegye. Lassan ballagott hazafelé, a kapuban még egyszer megállt, és visszanézett. Látta, ahogy a Pobjeda lassan és csaknem hangtalanul továbbgördül a háta mögött.

A fiú kopogtatott a lakásuk ajtaján. Hallotta anyja papucsának csoszogását, a kulcs csikordulását, és látta, ahogy anya fürkész tekintete megjelenik az ajtónyílásban. – Nem fagytál össze? Gyere, egyél egy kis meleg levest!

A fiú nem válaszolt. Nem fázott, különben is megvoltak a bácsival a maguk sofőr-ügyei. Az ő kis titkaik.

Pallium Mariae (olaj, vászon, 170 × 200 cm, 2011)

Belépett a füstös, fülledt szobába, ahol a húsleves illatán túl érezni lehetett a nyirkos tűzifa leheletét, és hallani a meleget adó kályha pattogását. Apa résnyire nyitotta a hátsó szoba ajtaját.

– Szívesen ennék én is egy kis levest – suttogta.

A fiú nem tudta, miért nem olyan felszabadult az apja, mint az a barátságos bácsi, és miért bújik el mindig a hátsó szobában, ha jön valaki. Miért nem nevetnek soha, anya és ő?

Némán kanalazták a levesüket.

– Ideje volna lefeküdnöd – szólalt meg egyszer csak az anyja. És a fiú engedelmeskedett. Sajnálta, hogy nem mesélhet apának a bácsi autójáról.

A fiúnak nem volt türelme kivárni, míg a bácsi megérkezik. A farakáson ült, és tekintetét az utcatorkolatra szögezte. Majd végre megpillantotta az ismerős Pobjedát, amint az utcasarok felől bekanyarodott.

– Utas polgártársak! Most mindenkinek le kell szállnia – jelentette be gyorsan, és megnyomta az ajtónyitó gombként szolgáló szöget. *Sssz,* az ajtók sziszegve kinyíltak.

A fiú leugrott a farakásról, és a Pobjeda elé szaladt. Már a szélvédő üvegén át észrevette az ismerős bácsi széles mosolyát. A Pobjeda megállt, kinyílt az első ajtaja, és a férfi nyújtotta a kezét, hogy a fiú egy párducugrással az ülésen teremjen. Odabent az ismerős szag fogadta.

Odabent jó volt és meleg.

– Örülök, hogy újra látlak, buszvezető! – üdvözölte a bácsi vidáman. – Csavard meg azt ott!

Egy kerek gombra mutatott a műszerfalon. Megszólalt a rádió. Olyan hangosan szólt, hogy a hangja betöltötte az egész utasteret, nem úgy, mint az otthoni recsegő készülék.

– Most pedig népszerű melódiákat közvetítünk a Dolgozók Kultúrházából. A szólista Veera Nelune – szólt pattogó hangon a bemondó. Majd egy néni szép, magas hangon énekelni kezdett: *A munka és a dal kéz a kézben járnak*.

A fiú büszkén nézte a mosolygós bácsit. Együtt ingatták a fejüket a dal ütemére.

Ekkor egy sötét furgon előzte meg őket. A férfi oldalvást pillantott. A fiú is követte tekintetével a behemót kocsit, amely pontosan a házuk előtt állt meg. Bőrkabátos férfiak ugráltak ki belőle, és indultak futólépésben a kapu irányába.

A férfi közelebb hajolt a fiúhoz, magához húzta, és a fülébe súgta: – Most teszünk egy rövid próbautat. Tedd a kezed a volánra. Te vezetsz. – Ölbe vette a fiút, és a kezét ráfonta a kormánykerékre. A fiú erősen belekapaszkodott. Érezte, hogyan mozog a bácsi lába. Fölengedte a féket, és gázt adott. Az autó lassan mozgásba lendült. A fiú forgatta a kormánykereket, az pedig engedelmeskedett. Elhaladtak a furgon és az otthona előtt. A fiú kinézett a házuk irányába, a bácsi azonban rászólt: – Buszvezető, az úton tartsd a szemed! Mindig előre nézz! – A fiú ismét az útra figyelt. Pompás volt ezt a nagy és engedelmes kocsit vezetnie!

Elhagyták a szomszéd házakat, bekanyarodtak egy mellékutcába, és hamarosan egy palánkokkal bekerített parkoló előtt találták magukat.

– Látod, ez az autók otthona, ők itt alszanak éjjel – magyarázta a bácsi. A fiú fölsikkantott, mert a gyors fordulattól az autó a járdára futott. A bácsi fékezett, azután közös erővel a megfelelő irányba forgatták a kormánykereket, és haladtak tovább. Szólt a zene, brummogott a motor. Végül visszajutottak a házuk közelébe. Addigra üres volt az utca. A furgon eltűnt. A ház közelében a bácsi lefékezett.

– Ügyes sofőr vagy – dicsérte meg. – De mára eleget dolgoztunk.

Kezet nyújtott a fiúnak, és férfimód megszorította. A fiú boldog volt. Lám, igazi autóvezető vált belőle.

A bácsi kinyitotta az ajtót. A fiú lemászott az utasülésről, és becsapta az ajtót maga mögött. A bácsi vidáman integetett, és indult tovább. A fiú egy darabig követte tekintetével a távolodó Pobjeda piros stoplámpáit, majd hazaballagott.

A lakásuk ajtaja félig nyitva volt. Ő sarkig kitárta, és belépett. Anyja a földön ült. Ijesztően festett: a sírástól bedagadt a szeme, a haja összekócolódott. A fia felé nyújtotta a kezét, és magához ölelte. Anyja görcsös szorításában a fiú kényelmetlenül érezte magát. A hátsó szoba ajtaja is tárva-nyitva állt. Az apját nem látta sehol.

– Apád elment – nyöszörgött sírós hangon az anyja.

Jávorszky Béla fordítása

„A képzelet veszélytelenebb”

Beszélgetés Ilmar Taska észt íróval, filmproducerrel

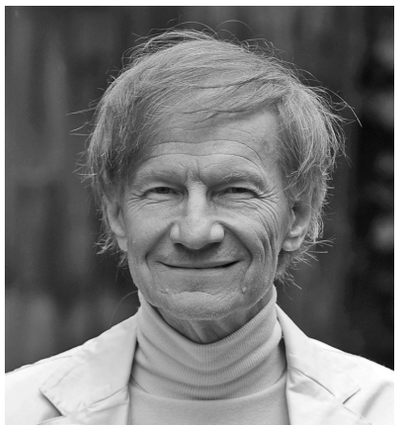

Ilmar Taska író, filmproducer, rendező és forgatókönyvíró a mai észt prózaírás új csillaga. Filmes múlt és egy kisprózai kötet után 2016-ban a *Pobjeda, 1946* című regényével robbant be az irodalomba – művét eddig tizenkét nyelvre fordították le, a kritikák pedig mint az észt közelmúlt (Szovjet-Észtország) leghatásosabb ábrázolóját ünneplik benne. Való igaz, Taska regénye a diktatúrák, jelesül a szovjet megszállás ördögi gépezetéről ad félelmetesen pontos látleletet. Dokumentarista művek, például Imbi Paju *Elfojtott emlékek* című, hátborzongatóan pontos és realista kötete után az ő regényében jelenik meg először a szépírás eszközeivel a belbiztonsági szervek mindent átszövő hálózata.

– Aki az interneten rád keres, és olvasni kezdi életrajzodat, rögtön az elején meghökkentő ténybe ütközik: 1953-ban születtél a szibériai Kirovban. Sejtem, hogy a család nem önszántából költözött oda. Jó volna, ha bevezetésképpen szólnál családi hátteredről, arról, hogy milyen környezetből jössz, mivel foglalkoztak a szüleid, és hogyan zajlott le a kitelepítés a Baltikumban az első szovjet megszállást követően?

– 1941 nyarán az első nagy észtországi deportálás nagyszüleimet családostul sodorta magával. Édesanyám Párizsban született, gyermekkorát Stockholmban és Koppenhágában töltötte. Anyai nagyapám többfelé, különféle beosztásokban szolgált diplomataként, legutóbb chargé d’affaires-ként Svédországban. Amikor az oroszok bevonultak, a követeket hazarendelték. Nagyapa akkor még nem hallott, nem is hallhatott a Molotov–Ribbentrop-paktum titkos jegyzőkönyvéről, amelyben Hitler és Sztálin megosztozott a Baltikumon és Lengyelországon. Anyám később sokat emlegette, milyen gyönyörű, napsütéses nyár volt abban az évben. Tizenhat esztendős nagylány volt akkoriban, a Francia Gimnázium tanulója, lelkes zenerajongó, aki a Zeneakadémián szerette volna folytatni tanulmányait. Bátyja tavasszal érettségizett a jónevű Westholm Gimnáziumban, a húga alig volt négyéves. Hajnalban törtek rájuk, amikor a család még aludt. Néhány óra múlva Hiiu, Tallinn zöld kertvárosa erdei fenyőivel együtt számukra már csak emlék maradt. A család mindössze két bőröndöt vihetett magával, nagyanyám gyakorlatlanul az egyikbe a cipőket, a másikba a téli ruhaneműt csomagolta. Sokszor eszembe jutott, hogy amikor különválasztották az asszonyokat és a férfiakat, vajon hogyan boldogult nagyapám a sok cipővel, télikabát nélkül, Szibériában. Mindez 1941. június 14-én történt. Ezen az egy napon több mint tízezer politikust, diplomatát, katonatisztet, kormányhivatalnokot, tanárt, művészt, azaz az észt értelmiség javát deportálták Kelet-Oroszországba.

Néhány nappal később, amikor kitört a háború, a deportáltakat az Urál-hegységbe vitték tovább. Egy Urzsum nevű település szélére kerültek, ahová már a cár idejében is előszeretettel száműztek értelmiségieket. Nagyanyám orvos volt, őt a lányaival együtt Vjatka mellé helyezték faúsztatónak, a fiút azok közé, akiket favágásra fogtak. Anyám még ma is emlegeti, milyen édesek voltak azok a cipók, amelyeket egy nagy orosz kemencében sütöttek krumplihéjból. Megígérték ugyan nekik, hogy nemsokára hazatérhetnek, de erre tizenöt évet kellett várniuk. Anyám még csak diáklány volt, mégis egy hullámtörő gát építésére osztották be, más, hasonló korú lányokkal együtt hordta a követ. Egy nap, egy, a kőfejtésből levált kődarab csúnyán megütötte a hátát, és gerincsérüléssel hozták haza. Gyógyszereik nem voltak, a görcsök és fájdalmak ellen nagymama egy leveseskanálnyi petróleumot itatott meg vele, nagyjából ennyit tehetett mint orvos, az adott körülmények között. Végül kerítettek egy lovat, és azzal juttatták be a városi kórházba. Anyám csak a háború után iratkozhatott be a kirovi zenei iskolába, és ennek köszönhetően később zenepedagógusként dolgozhatott. Két nagyapám sorsára csak a halotti bizonyítványokból derült fény. Mindketten meghaltak száműzetésük első évében, egyikük Szverdlovszkban, a másik a gorkiji kerület egyik büntetőtáborában. Apai nagyapámat, Eduard Taskát, aki nemzetközi hírű bőrműves iparművész volt, halálra ítélték, de földi pályája már azt megelőzően – 1942.

március 9-én – véget ért, még mielőtt az ítéletet végrehajthatták volna. Legalábbis ez áll azon a papíron, amit a család később kézhez kapott. Utolsó ismert címe: Unzsláger MVD, Szuhho-Bezvodnájá-i vasútállomás, Gorkij oblaszty. Szüleim, Enn és Aino Taska, Tallinnban egy iskolába jártak, de más-más marhavagonba kerültek, és csak később, már a büntetőtáborban találkoztak újra, és kötöttek házasságot. Apám először az 1940-es évek végén próbált hazajutni, épp a második, 1949. márciusi nagy deportálási hullám előtt. Ebben az etapban az ún. „kulákokra" kerítettek sort, több mint húszezer családos parasztgazdával töltötték meg a vagonokat. A Taska-családban négy gyermek nevelkedett, mind a négyet elvették tőlük, még az agyhártyagyulladásban szenvedő, beteg lányukat is. Amikor Sztálin halála után szép lassan kezdték hazaengedni őket, apám elkísérte beteg lányát Tallinnba, és ő maga is ott maradt. De csak két évet tölthetett otthon, mert ismét letartóztatták, két évet ült börtönben, ezt követően pedig visszaküldték az Urálba.

Christof Dostal osztrák színésszel az Oscar-gálán

– Sztálin halála után tehát hazatérhetett a család. Lakást és munkát senkinek sem adtak, így mindenkinek magának kellett a sorsát megoldania. Te pedig élted a gyermekek szokásos életét. Volt hátrányod abból, hogy a szüleid „a nép ellenségei" voltak? Egyáltalában, hogyan festett a '60-as, '70-es évek Tallinnja?

– Végleg csupán 1955-ben jöhettünk haza, miután a nagyszüleimet és a szüleimet rehabilitálták, kit élve, kit pedig holtan.

Miután mindenünket elkobozták, átmenetileg a Kadriorg-városrészben találtunk magunknak szállást, egy verandát, amelyet állandóan fűteni kellett, mert különben rögtön minden megfagyott. Apámnak sikerült az építőiparban elhelyezkednie, ennek köszönhetően kaptunk később lakást. Ő a deportálásukat megelőzően építésznek tanult, így tulajdonképpen hű maradt építészmérnöki hivatásához, és a munkahelye azt is lehetővé tette, hogy otthont alapítson. Negyvennyolc éves volt, amikor szélütés érte, de tíz évet ledolgozott még, míg végül egy komisz infarktus végzett vele.

Az én életem első évei Kirovban teltek. Abból az időből sok emlékem természetesen alig akad. Arra viszont emlékszem, hogy volt egy műanyagból készült papagájom, amelyet nagyon szerettem. A mai napig szeretem a papagájokat. Az a

játék már akkor kínai termék volt, Mao ajándéka Sztálin gyermekeinek. Első életéveimről írtam is *A szibériai papagáj* címmel egy rövid novellát, amely tavalyelőtt jelent meg a Loomingban. Ebben az írásomban fölidézem, hogyan feküdtem az apám által faragott bölcsőben, hogyan figyeltem a szomszéd lány tetvészkedését, és hogyan hallgattam éjszakánként a mennyezetről ránk pottyanó poloskák koppanásait.

További gyermekkoromat már Tallinnban töltöttem. Zongorázni tanultam, szerettem úszni, eljártam az Úttörőpalota szobrász foglalkozásaira. Iskolás fiúként verseket írtam. Zsengéimet elküldtem a Csillagocska szerkesztőségébe, de azt válaszolták, hogy a szovjet gyermekeknek nincs szükségük ilyen lehangoló történetekre, úgy, hogy az ifjú szerző jól tenné, ha nem ilyen komoly dolgokon törné a fejét. Bosszankodtam, de nem adtam fel, és amikor Leelo Männiksoo meghirdette az Észt Rádió fiúklubjának ötletét, lehangoló verseimet a hónom alá csapva én is elballagtam a rádióba. A gyerekadások szerkesztőségében akkoriban már ott ült Salme Reek, a legendás színésznő, aki új hangjátékokat rendezett, és a beszélgetésünk eredményeképpen távozóban már ott lapult a zsebemben egy hangjáték, a *Lenin mosolya* főszerepe, amellyel sikerült az étert meghódítanom. Ezt újabb szerepek követték, kipróbáltam magam riporterként, részt vettem a fiúklub adásaiban, és egyszer mustáros kenyér majszolása és ürömtea hörbölése közben megígérték, hogy a Háborús Veteránok Napján előadhatom lehangoló verseimet.

– *Amikor a* Pobjeda, 1946 *című regényedet kézbe veszi az ember, olyan érzése támad, mintha egy hosszú filmforgatókönyvet olvasna. A mondatok rövidek és erőteljesek, tele energiával. Az események pergő iramban követik egymást. Mi ennek az oka? Egyáltalában, hogyan kerültél kapcsolatba a filmmel?*

Felvonuláson édesapjával 1963-ban

– Hála rádiószínházi szerepléseimnek, már gyerekkoromban el-elhívogattak a filmstúdióba, ahol animációs filmeket kellett szinkronizálnunk. Hol macskát, hol kutyát, hol krokodilt, hol más állatot „alakítottam". Ez volt első találkozásom a filmírással és a filmes tevékenységgel, de igazán középiskolás koromban kezdett a dolog érdekelni. Zenei iskolába jártam, ahol hetente egyszer a tanár elmagyarázta nekünk a filmművészet alapjait, létrehozott egy ifjúsági filmklubot, és amikor fölfogtam, hogy a film összekapcsolja az irodalmat és a többi művészeti ágat, elhatároztam, hogy sokféle érdeklődésemet egy nevezőre hozom. Apám sültbolondnak tartott, én azonban elutaztam Moszkvába a Filmművészeti Főiskolára, levizsgáztam, és felvettek. Igaz, a biztonság kedvéért magammal vittem a tallinni stúdió ajánlólevelét.

Egy Brezsnyev korabeli szovjet filmiskolán tanulni persze nem volt nagy élvezet. Az iskolánk elsősorban ideológiai intézmény volt, de mégiscsak filmművészeti tanoda. Az intézetben uralkodó légkör erős öncenzúrára szoktatott, megtanított rá, hogyan kell palástolnom valódi érzéseimet, és hogyan álcázzam azt, amit gondolok. Természetesen ez nem csupán ezt az iskolát jellemezte, akkoriban az egész társadalmat hazugság itatta át, több nemzedék életét megmérgezve. Az intézmény valóságos hasznát számunkra a filmek jelentették, amelyeket megnézhettünk, emellett megtanultuk az irodalom és az alkalmazott művészetek történetét, a zeneelméletet, és úgy gondolom, hogy ez kellő általános műveltséget nyújtott mindannyiunknak. A moszkvai filmfőiskola befejezése után két évet töltöttem a Tallinnfilmnél, ahol filmforgatókönyvekkel foglalkoztam. És persze Tallinnban láttam a finn televízióban az első Bergman-filmeket – számunkra akkoriban a finn adó volt az egyetlen ablak a nyugati világra.

Nekünk, a Tallinnfilmben dolgozóknak állandó fejtörést okozott,

A Remote Control Production időszakában, Svédországban

hogyan fogadtassuk el a Moszkvában székelő össz-szövetségi filmbizottsággal, a Goszkinóval a filmjeinket. Ha sikerült, pénzhez jutottunk, és a stúdió működhetett tovább. Az, hogy meddig vetítették, és egyáltalán hozott-e bevételt, azt sokadrangú kérdésnek tekintették és keveseket érdekelt. A néző szellemi igényeinek és ízlésének semmibevétele az Unió filmiparát hamar válsághelyzetbe sodorta ugyan, ám a vörös birodalom filmipara teljes gőzzel dübörgött előre, gyakran üres nézőterek előtt. Később Svédországban, de még inkább Amerikában, ahol valóságos vadászat folyik a maximális nézőszám elérésére, ennek épp az ellenkezőjét tapasztaltam – a döntő tényező a filmgyártásban a könyv vagy a filmötlet megvásárlásától a terjesztésig, minden a nézőközönség megnyerése körül forog. Arathat sikert egy film a kritikusok körében, vetíthetik fesztiválokon, nyerhet akármilyen díjat, ha a rendező nem tudja becsalogatni a nézőt, komolyan elgondolkodnak azon, hogy megbízzák-e még valaha filmkészítéssel. Ott egy számomra új és ismeretlen jelenség öltött testet: a gazdasági cenzor, aki ugyanolyan nyomasztóan, fojtogatóan hatott rám, mint a korábbi ideológiai cenzor, jóllehet más szempontból.

– Hogyan kerülhetett abban az időben egy észt fiatalember Svédországba? Hát még a filmstúdiók világába?

– Amikor odaköltöztem az akkori feleségemhez, egy szót sem tudtam svédül. Ezért nyugdíjasoknál kerestem munkát. Egyedülálló öregeknél, akik szenvedtek a magánytól, én pedig elszórakoztattam őket, sétáltam, bevásároltam velük. És amikor már pötyögtem egy keveset svédül, körülnéztem, hol kerülhetnék közelebb a film világához. Sajnos a film- és a videóstúdiók ajtaja zárva maradt előttem, nem volt szabad hely sehol, senkit nem alkalmaztak, a szakszervezetek nagyon erősek voltak, a filmgyártás kicsi. Ahogy ők mondták: *anställningsstop* (fölvételi zárlat) volt az ágazatban. Alkalmi munkákból tartottam fenn magam, voltam fotómodell, bőrdíszműves, a munkáimat el is tudtam adni, nem is keveset. Csakhogy ezt a munkát nem vettem túlságosan komolyan, én nem ebbe a „vércsoportba" tartoztam. Annyi pénzt azonban kerestem vele, hogy vettem egy interrail-jegyet, ami olcsó volt, és beutazhattam egész Európát. Éjszaka utaztam, a vonaton aludtam, mindig más városban virradt rám a reggel. Végigjártam a nagyobb városokat és múzeumokat – a Louvre-t, a National Galleryt, az Uffizit, a Palazzo Pittit, és így tovább. Megismerkedtem az európai kultúra nagy tárházaival, mindazzal, amiről addig csak sejtésem volt reprodukciók alapján. És ezután? Hét évi svédországi tartózkodásomat az önkeresés korszakának mondhatom, kipróbáltam mindent, amire a szovjet kori Észtországban nem volt alkalmam. Izgatott az avantgárd irodalom, az avantgárd művészet, az avantgárd színház, a videóművészet, ami akkoriban meglehetősen új művészeti ágnak számított.

Aztán az első alkalmat megragadva, beálltam egy nemzetközi performance art-csoportba. A csoportot Remote Control Productions-nak hívták, divatos, strukturális színház volt, ahol filmekkel, videókkal, diapozitívokkal és más hasonlókkal operáltunk. Mindenki mindent csinált – egy kicsit producer volt, egy kicsit rendező és egy kicsit színész. Alkotói szempontból mindezt nagyon érdekesnek találtam, ám a megélhetéshez nem volt elég. Gyakran léptünk fel a Svéd Modern Művészeti Múzeumban, nemzetközi fesztiválokon vettünk részt, ám a tapsot követően gyalog caplattunk keresztül a városon, törte a lábunkat a cipő, és üres volt a zsebünk, annyi pénzünk se volt, hogy taxiba ülhettünk volna. Pedig a csoport vezetőjének, Michel Laubnak

a szülei milliárdosok voltak, ő maga folyton a magas művészetek szféráiban lebegett. Vele szemben az én anyám tisztességes szovjet asszony volt, apám akkoriban már a mennyország lakója, így senkitől sem remélhettem segítséget. Játszottam egy másik csoportban is – a d'Étoile du Nord-ban –, és lassan rájöttem, hogy előbb vagy utóbb vissza kell térnem a konvenciók világába. Először Peter R. Meyerrel tettünk ajánlatot a Svéd Televíziónak, felajánlottunk egy sorozatot a videóművészetről, ezt elfogadták, így dolgozni kezdtünk. Hat részt készítettünk el belőle. Ezek amolyan szupermodern videók voltak, amelyeket késő este vetítettek, *Éjszakai gyakorlat* címmel, a *Dallas* után. A programunk radikális volt, egyfajta ellenlábasa a kereskedelmi televíziózásnak. Majd *Szomszédunk: Észtország* címmel belevágtunk egy újabb sorozatba. Elég sok dokumentumfilmet készítettünk, mellette báb- és rajzfilmeket. Aztán fölajánlottak egy állást a Sonet Filmstúdióban, kezdetben játékfilm-szerkesztőként, később a dokumentumfilm-részleg forgatókönyvírójaként és rendezőjeként. A tulajdonosnak, Gunnar Bergströmnek hála lehetőségem nyílt egy színvonalas művészeti sorozat készítésére, amely anyagilag egyébként ráfizetést jelentett a stúdiónak. Leforgattam egy sorozatot Európa legnevesebb művészeiről, bejártuk Franciaországot, Svájcot, Németországot, saját otthonukban, műtermükben filmeztük és beszéltettük a művészeket.

Minden filmes álma, hogy egyszer eljusson Hollywoodba – sőt, ha lehet, éveket töltsön ott. Különösen, ha kedveli a Hollywood csúcskorszakából való fekete-fehér filmeket. Én pedig, jóllehet Szibériában születtem, a valóságban csak Hollywoodban találkoztam először farkasokkal.

Merthogy Hollywood egy egészen más világ. Annak bemutatása viszont szétfeszítené ennek a beszélgetésnek a kereteit.

– *Valóban, úgyhogy ideje áttérnünk az irodalomra. Mondják, a prózaírók lassan érnek, az első igazi regényét csak negyvenéves korában írja meg az ember. Te azonban 63 éves voltál, amikor a* Pobjeda, 1946 *megjelent. Ennyire későn érő típus volnál, vagy történt valami, ami utat tört magának, és kényszerített a könyv megírására?*

– Íróként valójában már 2011-ben debütáltam, akkor jelentettem meg *Parem kui elu (Jobb, mint az élet)* című „novelláskötetemet". A műfajt azért teszem idézőjelbe, mert a könyv első fele gyakorlatilag hollywoodi éveim summázata,

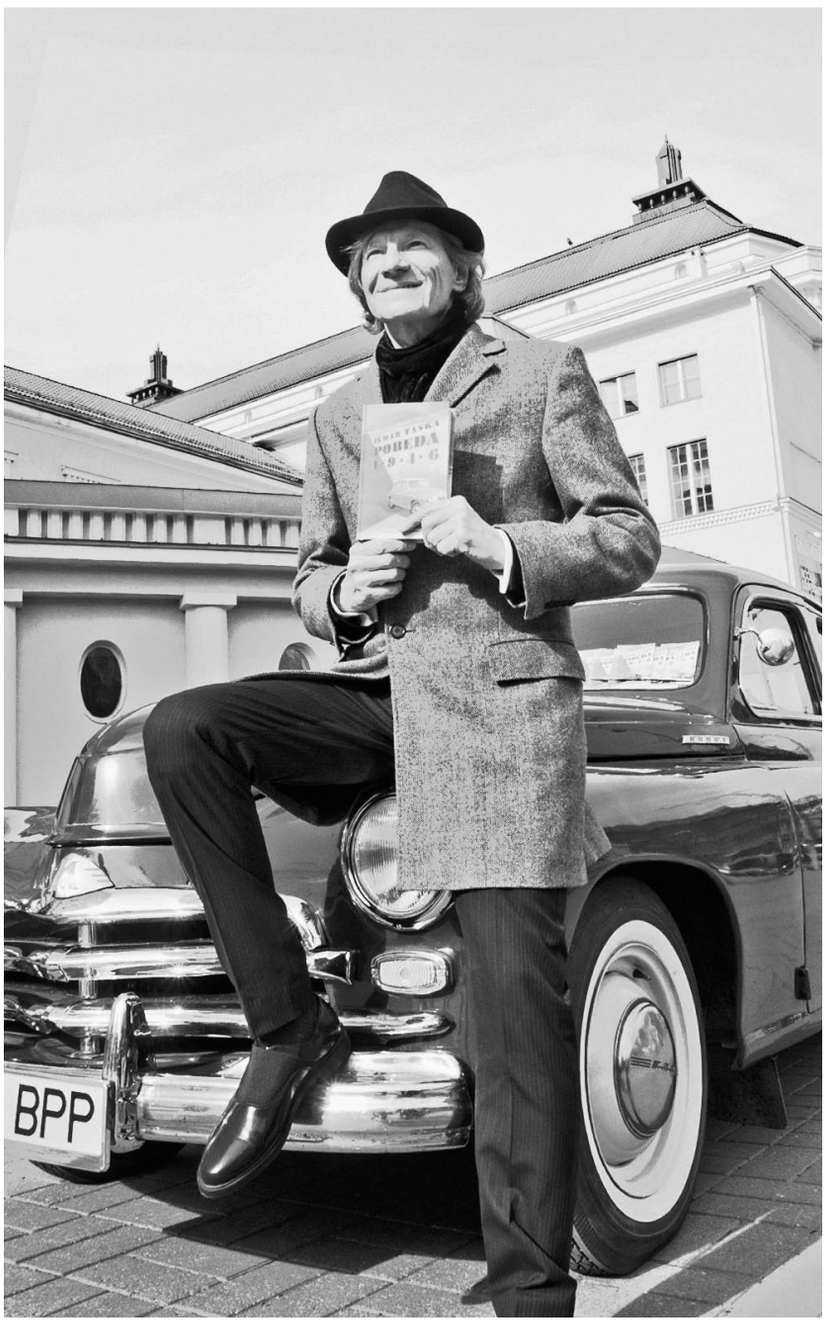

Egy Pobjeda motorházán ülve az Estonia Operaház előtt, Tallinnban, kezében a frissen megjelent könyvvel (2016)

amolyan önéletrajzi kisregény, úgy éreztem, írásban is meg kell örökítenem, mit jelentett nekem, Keletről jött filmesnek az amerikai filmvilág. El akartam mondani, hogyan hatottak rám a helyszínek, a találkozások a filmváros akkori csillagaival, Jack Lemmonnal, Roman Polanskival, Katharina Hepburnnel, hogy csak néhány közismert nevet említsek. És be akartam mutatni, hogyan működnek az amerikai stúdiók, hogyan őrlődik a magamfajta producer a befektetőkből, színészekből, forgatókönyvírókból, filmforgalmazókból álló gépezet fogaskerekei között. A kötetbe fölvett többi rövid írás a szó szoros értelmében útközben született, vonaton, repülőgépen, szállodai szobákban. Az egyik magyar tárgyú történet például a Kék Duna-expresszen Budapest és Bécs között. Ezekben akkori életem egy-egy emlékezésre méltó pillanatát igyekeztem néhány oldalon papírra vetni. Mert az írás vágya minden bizonnyal megvolt bennem, és alighanem csak arra várt, hogy annyi filmes év után valamilyen irodalmi műfajban kiteljesedhessen.

2013-ban írtam egy novellát *A Pobjeda* címmel, amely a Loomingban, az írószövetség folyóiratában jelent meg, és elnyerte „Az év novellája” címet. 2014–15-ben ebből az alig nyolcoldalas elbeszélésből terebélyesedett regénnyé a *Pobjeda, 1946*. Filmes tapasztalataim eleve globális gondolkodásra késztettek, azt akartam, hogy a könyv más országok olvasóinak is nyújtson valami egyetemeset, ne csak a hazai közönségnek. Minden történetben van valami közös emberi vonás, így a *Pobjeda* írása közben sem csupán Észtországra gondoltam. Ez a regény a vasfüggöny két oldalán élőknek mást és mást jelent. A Szovjetunió volt csatlósállamaiban valami hasonlót éltek meg az úgynevezett „szocializmus” évei alatt. Néhány fiatal magyar filmes például hazája viszonyaira adaptálta a novellát, és *A buszsofőr* címmel forgatott belőle a televíziónak huszonöt perces rövidfilmet. A regényben Észtország történetének egy különösen bonyolult korszakával szembesülünk: a *Pobjeda, 1946* a háború utáni évek viszonyairól, az akkori nehéz döntésekről és kettétört emberi sorsokról akar kiegyensúlyozott panorámaképet nyújtani. Szeretném hangsúlyozni, hogy korábban hosszabb mondatokban és költőibb nyelven írtam, ám ezúttal úgy döntöttem, hogy pontos, rövid szavakban és mondatokban fejezem ki magam. Ez a regény ugyanis nem filmforgatókönyv, mert abban nem használhatnék belső monológokat, a filmforgatókönyv ennél jóval lakonikusabb, csak színhelyekre, szobabelsőkre és párbeszédekre szorítkozik.

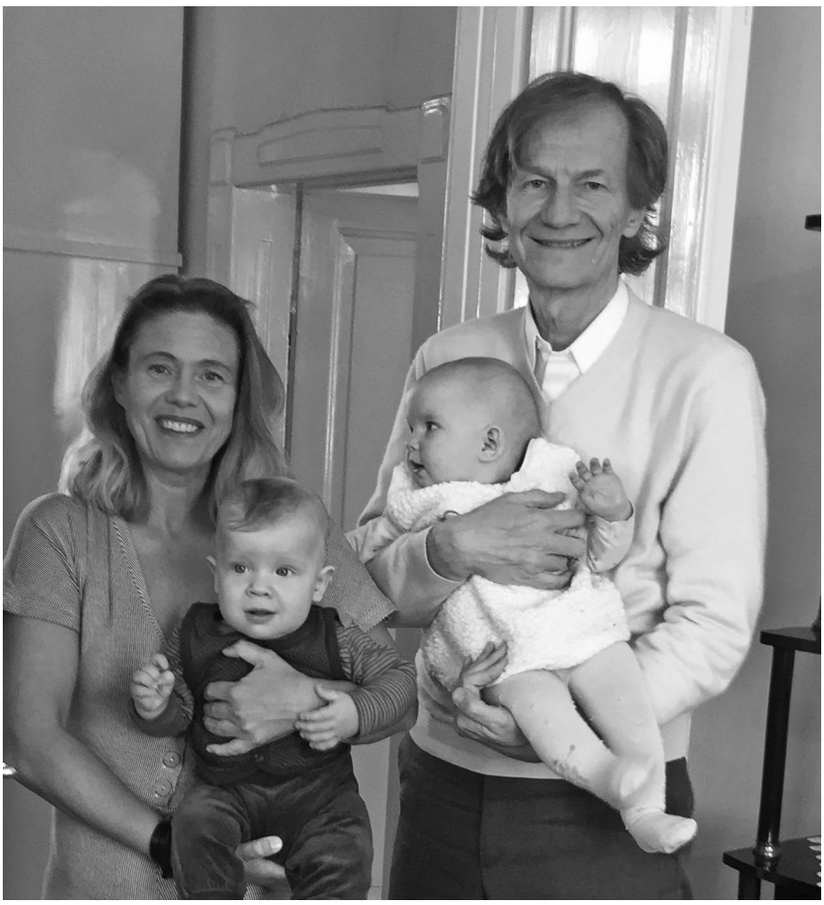

A boldog családapa feleségével és ikreikkel 2019 nyarán

– Hogyan született meg a novellád, utána pedig a regény? Volt-e előképe, más szóval olyan elbeszéléssel állunk-e szemben, ahol az író élő, konkrét emberi lényeket ábrázol, vagy fikció az egész? Benne van netán a családod története?

– Írás közben természetesen sokat faggattam édesanyámat és a rokonaimat. És persze tetemes időt töltöttem el különböző levéltárakban, ahol a kutatásban élettársam, Hille Karm segített. A másoktól hallott és olvasott történetek egyes mozaikkockái magától értetődően beépültek ebbe a regénybe is, de a könyv alapjában véve fikció, azaz az én fantáziám szüleménye. A regény egyetemességét hangsúlyozandó az operaénekesnő Johanna és a BBC-bemondó Alan kivételével

A Pobjeda 1946 kiadásai és a Magyar Napló kiadásában megjelent könyv címlapja

hőseimnek nem is adtam nevet. Főhőseim: a fiú, az apa, az anya és a férfi.

A történet elején egy hatéves kisfiú megcsodál egy vadonatúj autót, egy csillogó Pobjedát, amelyet egyébként valóban 1946-ban kezdtek gyártani. A kocsi, mint valami különös csodalény bukkan fel a háború sújtotta, romos tallinni utcán, a család lakásának közelében. Tudjuk, hogy a szép autókért és a csillogó játékszerekért ma is rajonganak a fiúgyerekek. Csakhogy ebben a regényben a fiú és az autó találkozása robbanásveszélyes torpedóvá válik, elindul a bonyolult események láncolata. A fiút az autó és az azt vezető bácsi egyaránt lenyűgözik. Mai szemmel nézve megkérdezhetnénk, hogy vajon mindez a szülők hibája-e, akik igyekeztek megóvni gyermeküket az ideológiák, a háborús események és a politika árnyoldalaitól. Vagy a fiú a hibás, mert nem tud ellenállni az őt körülvevő világ mágneses erőinek? Tény, hogy csak később vágyik vissza az utcában tornyosuló farakásra, saját képzeletbeli autóbuszába, ahol boldogan sofőrködhetett. A képzelet ugyanis veszélytelenebb. A regény közvetetten felteszi a kérdést: vajon nekünk is ugyanígy kell-e óvnunk gyermekeinket a televíziótól és a számítógépes játékoktól, és arra biztatni őket, hogy inkább használják a képzeletüket? Nehéz ugyanis egy gyermeket fölnevelni, ha közben a társadalom belebeszél. Hát még ha egy totalitárius rendszerrel állunk szemben, ahol az otthon falai közt suttogva elhangzott szavak hátterében ott harsognak az utcai hangosbeszélőkből Dunajevszkij pattogó katonadalai. Melyik valóság az erősebb? Tisztában vagyunk-e a gyermek őszinte kíváncsiságával és a felnőttek ravasz manipulációival? Szándékosan kerestem ellenpontot a cigarettafüstös, szürke otthon és a vadonatúj, bőrüléses autó csillogó, krómozott utastere között.

Mindezidáig méltatlanul kevés szó esett arról, hogy a Szovjetunió állambiztonsági gépezete hogyan használta fel informátorként a gyerekeket. Ebben a regényben egy hatéves, képzeletgazdag fiú kerül az NKVD hálójába, egy fiú, aki egy mellékutcában lakik hallgatag édesanyjával és a hátsó szobában bujkáló, mogorva édesapjával. Ez egy kicsi és nagyon zárt világ, ahol a politikai gondolatok és a múlt nem tűrik meg a napvilágot. Ezért aztán valóságos fénysugárként robban be a fiú életébe a vadonatúj Pobjeda, amelyet egy elragadó és titokzatos bácsi vezet, aki mindent megad a fiúnak, amit az otthon nem adott meg neki.

A történet az Észtországban zajló eseményekkel párhuzamosan elvisz bennünket a vasfüggöny másik oldalára is, és más szemszögből is megmutatja a valóságot. A fiú és az anya történetével párhuzamosan a BBC propagandaadásának híreit titokban hallgató operaénekes nagynéni, Johanna és barátai kerülnek rivaldafénybe – dokumentumként elhangzik egy Churchill-beszéd-

foszlány, és kibontakoznak a vasfüggöny túloldalán is megváltozott idők, amikor a volt szövetségesből ismét ellenség lesz. Az ellenség pedig nem egy személy, hanem a rendszer teremtette jelenség, ami azonban mindenki sorsára kihat.

A fiú és családja szenvedéstörténetének hátterében zajlik az operaénekes nagynéni és angol szerelmének románca. Johanna, aki a háború kitörése óta nem látta Alant, a láthatatlan rádióhullámok segítségével tartja vele a kapcsolatot. A férfi, aki a BBC hírolvasója, titkos üzeneteit az éteren át küldi, mondandóját Puccini-operákba csomagolva. Ettől pedig az állambiztonság tisztje teljesen összezavarodik.

A regény sok szálon futó cselekménye az anya szenvedéstörténetén, Johanna és Alan kalandos egymásra találásán kívül pontos látleletét adja az állami terror módszereinek és az oroszosító politikának. A háború utáni világ tele van úton lévő, otthontalan emberekkel, Észtországból egy keleti birodalom nyugati határvidéke lesz, ahová egyre többen érkeznek kényszerből, vagy a jobb élet reményében. 1946-ban Moszkva feloldja az utazási zárlatot, és ezzel Észtország nemzetiségi összetétele 30 százalékban megváltozik. Vannak, akiket visznek, másokat hoznak, sokan pedig önként fognak vándorbotot. Ez némiképp korunk népvándorlására hajaz. A regényben is beköltöztet a hatóság egy közép-ázsiai családot Johanna házába: a férfi egy „számozott" gyár építésére szegődik el Tallinnba, de új hazájában keservesen csalódik: hiányolja a sztyeppék tágasságát és a lávakövön sült kenyeret. Neki csalódást okoz a haszontalan Kadriorg-park is, ahol nem nő egyetlen hasznos gyümölcsfa sem.

Jóllehet a regény nagyon különböző hősök nézeteit ütközteti, az mégiscsak elsősorban a fiú története, aki a felnőttek veszélyes világába tévedt, oda, ahol nehéz eldönteni, mi az igazság, és mi a hazugság. Ebben a regényben megtalálható minden archetípus, amit a szovjet kor kitermelt magából: áldozat, ellenálló, kollaboráns, spicli és kínvallató, túlélő és egyszerű *homo sovieticus,* akivel elárasztották a megszállt Észtországot, hogy a rendszer megmutassa hatalmát az elpusztított vagy pusztulóban lévő polgári életforma fölött. Mindenki szót kap abban a morálisan szürke térben, amelyet az állam kijelölt neki. Ezért kerülni igyekeztem a fekete-fehér képeket és beállításokat. Az írásműnek egy kicsit érzelmesnek és pszichológiailag is hihetőnek kell lennie. Ebben a sztoriban minden hős a maga életének hőse, saját természetével és logikájával, nyomorúságával és jóságával.

– Mi az, ami ilyen történetek megírására sarkall? Az elfojtott emlékek kibeszélése, az írásvágy vagy a becsvágy, amit az írók persze nem szívesen vallanak be, de gyakran ez vezeti a tollukat? A Pobjeda, 1946 *igazi nemzetközi sikerkönyv lett, már eddig tizenkét nyelvre lefordították, a The Times Literary Suplement 2018 legjobb könyvei közé sorolta, és mint korábban szó esett róla, Magyarországon rövid játékfilm is készült belőle. Mivel magyarázod a sikert? Tudom, hogy ez nem könnyű kérdés egy szerző számára, de te, aki annyit utazol, és olyan jól ismered a könyvpiacot, nem bújhatsz ki a megválaszolása elől.*

– Úgy gondolom, hogy engem egész életemben a kíváncsiság és egyfajta tudatos belső nyugtalanság vezérelt, aminek persze mindenkiben ott kell lennie, aki alkotó munkára adja a fejét. Ez ösztönzött arra, hogy egyre újabb területeken ugorjak fejest a vízbe, és új, számomra ismeretlen országokban, új emberekkel együttműködve vagy konfrontálódva méressem meg magam. Édesmindegy, hogy hol és mitől, csak az a fontos, hogy az ember boldog legyen, hogy értékelni tudja a pillanatokat. Meg kell becsülni azt, ami kéznyújtásnyira van – és amiről leggyakrabban megfeledkezünk. Én például nagyon szeretek vonaton utazni, vagy autóban ülve bámulni az ablak túloldalán elsuhanó képeket.

A könyv sikerének okára nem könnyű egyértelműen válaszolnom. Fő oka lehet a témaválasztás, a nyugat-európai olvasók édeskeveset tudnak ugyanis a kommunizmus rémtetteiről, a terrorgépezet működéséről, arról, hogy egy kicsi, megszállt országban milyen légkörben éltek a háború után az emberek. Hogyan irtották ki az értelmiségünket, hogyan próbáltak belőlünk minden nemzeti identitást eltávolítani. Miképp hálózták be a megzsarolható kisembereket a gyerekektől a férjüket vesztett, kiszolgáltatott asszonyokig. És úgy látom, hogy a téma érdeklődést váltott ki a volt kommunista országokban is, mert – bár a rendszer hasonlóképpen működött – mégis igen keveset tudnak az ottani olvasók is a balti népek, köztük az észtek embertelen szenvedéseiről. Ne felejtsük el, hogy ezek az országok csupán 1991-ben nyerték vissza függetlenségüket!

Jávorszky Béla

Felvidéki könyvszemle

Juhász Katalin: *nyeretlen*

Az elmúlt esztendő egyik fontos irodalmi eseménye volt Juhász Katalin új verseskötetének megjelenése. Annál is inkább, mivel a költő nem tartozik a bő szavú és bő termésű alkotók közé. A *nyeretlen* a hetedik könyve: e kötete is szűkszavú, visszafogott, minden szempontból letisztult és végletekig csiszolt versekben megnyilvánuló, sajátos hangú és nyelvezetű, önmagával koherens, súlyos költészetet nyújt olvasójának. A *nyeretlen* nem könnyű olvasmány; hiányos (vers) mondatai, „elhallgatásai", nem szokványos grammatikai szerkezetei számos szöveghelyén igénylik az olvasó „közreműködését", ezek a megállók azonban segítik is eligazodását a költő meglehetősen kilátástalan, komor világában – világunkban –, amelyben a személyiség, az ember, az „én" nehezen talál útmutatásra, vigaszra, s ruházatában is úgy vergődik, mint pókhálóba akadt légy, nem találva a szabadulás útját *(Megpecsételve).* Ebben a világban minden lépésünk kétesélyes *(Félig érett),* sodródunk az árral, meghasonlottan bámuljuk arcunkat a tükörben *(A kijelölt tér),* „fátyolos" horizont előttünk *(Névtelen part).* A legteljesebben civil, mondhatni földönjáró líra Juhászé, versei mindennapi életünk tereit, díszleteit, kellékeit mozgatják, és annak léthelyzeteit hozzák játékba. Idegenség, elidegenedettség, otthontalanságérzés – talán ezek lehetnének kulcsszavaink ehhez a világhoz. A kötet végén rádöbbenünk: ez a világ a mi világunk (is), a költő létérzékelése sokban rokon a miénkkel (még ha létszemléletünk helyenként el is tér tőle), azonban – utolsó versének utolsó soraiban – a lélekteli reménykedés esélyét is nyitva hagyja: komor teleinket mindig felválthatja, „várható kis jókedveket" is hozva, a napsütés. Egyszóval: a *nyeretlen* minden tekintetben nyerő könyv. (NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2018.)

Mészáros László: *Évgyűrűk*

Azt tartják, aforizmát írni könnyű: elég hozzá egy eredeti(nek tűnő), frappánsan megfogalmazott gondolat – és kész. De aforizmát írni éppen ezért a legnehezebb. Mert a jó aforizma sosem egyetlen röpke gondolat, hanem gondolatok egész sora, olykor tömkelege sűrűsödik össze benne, s újabb gondolatokat keltve dolgozik tovább olvasójában.

Mészáros László aforizmái az évezredes műfaj legjobb hagyományait követik, többségükben annak csúcsait figyelik. S noha írónk neve nem (teljesen) ismeretlen a szlovákiai magyar irodalom utóbbi fél évszázadában, munkássága kívül esik a szűkebb-tágabb kánokon. Elbeszéléseket, kritikákat, esszéket, tanulmányokat, színműveket publikált – többnyire nagy, sokszor évtizedes kihagyásokkal. Az aforizma – a regény-, illetve tanulmányteljességű gondolat – azonban kezdettől kedvelt, egész pályáján végighúzódó műfaja. Jelen kötete is ezt az időrendet követi, s egy gondolkodás történetét tárja elénk az emberélet különböző stációiban, időzónáiban, a harmincéves író akcióitól és reakcióitól nyugdíjas évei nyugtalankodásaiig. Egyfajta társadalom- és közérzettörténetet ad, hiszen gondjai és gondolatai egyúttal reflexiók is az elmúlt fél évszázad történéseire, társadalom- és történelemalakulására. S bár gyűjteményének, mivel teljességre is, pontosságra is törekszik vele, egyaránt megvannak a magasságai és mélypontjai, egészében véve az *Évgyűrűk*be foglalt, akár két és fél ezerre is tehető aforizmája egy olyan izgalmas gondolatregényt is kiad, amely térségünk és világunk legutóbbi fél évszázadának alakulástörténetéről is képet fest, annak cselekményes összefoglalását is elénk tárja. Mészáros László aforizmákba kódolt szellemi önéletrajza így a mi életünket is olvassa, s egyetérthetünk vele abban, hogy véges életünk „akkor is hosszabbodik, ha mélyül". Sőt, tehetjük hozzá, csak azzal. (Magánkiadás, Undergorund Kiadó és Terjesztő Kft. Budapest, 2018.)

Fellinger Károly: *Hullámvasút*
Fellinger Károly: *Mindjárt gondoltam*

Az elmúlt év végén Fellinger Károlynak – Gyenes Gábor illusztrációival és tervezésében – egyszerre két gyermekverskötete is megjelent: a *Hullámvasút* és a *Mindjárt gondoltam*. Közülük az első afféle weöresi típusú, csupa-zene–csupa-szín–csupa-játék darabokat tartalmaz, a második ún. „svéd típusú" kamaszverseket. E két kötete azt is igazolja, hogy az ezekben a pénzínséges, támogatásszegény esztendőkben egyáltalán nem lényegtelen magánmecenatúra megszervezésében is jeleskedik: az elsőhöz nem kevesebb mint 117, a másodikhoz pedig 45 támogatót – magánszemélyeket, szervezeteket, intézményeket – tudott mozgósítani. Szóban forgó gyermekkönyveit tekintve, első ránézésre a hagyományos, a muzsikálós, játékosabb gyermekversek „ülnek" neki jobban, és a *Hullámvasút* adja a jobb és fantáziadúsabb, elevenebb

anyagot, mintha a szavak zenéje, a vers muzsikája a képzeletét is fürgébb táncra penderítené. Ám ha nincs ugyanekkor az említett ösztönzője, „segítője", „alkotótársa" Fellinger gyermekverseinek, gondolatai is lomhábbak, fáradékonyabbak, képzeletvilága is szegényesebb: általánosságokba fullad, beéri a közhelyekkel, mint például a *Mindjárt gondoltam* című kötetében is. Amelyről azonban el kell ismernünk, hogy azzal számára még járatlan utak felé vette az irányt, és az elszánás bátorságáért feltétlen méltánylás illeti őt, hiszen ezzel is új színnel és esélyekkel gazdagította eddigi (gyermekvers)költészetét. (Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2018.)

Szászi Zoltán: *Séta vidéken*

Verseskönyvek, kisprózák, regények után ezúttal különleges – és különlegesen szép – könyvet tett le asztalunkra Szászi Zoltán (és a pozsonyi Madách Egyesület). A *Séta vidéken* azt kínálja, amit a címe ígér: egy mai szemlélő önfeledt-elmélyült kastélylátogató, várnéző, romlesztgető, természeti jelenségekre rácsodálkozó „sétáit", túráit a mai Szlovákia többnyire az Ipolytól keletre eső területein a magyar történelemben, múltban. Szászi szépirodalmi munkáiban is jelentős tényező az idő, a múlt(ak) átszűrődése a jelenbe, az emlékezés és a mindennapok szimbiózisa. Ezért szinte természetes, ha e könyvét is az idő légárama járja át, a történelem levegője árad belőle felénk, miközben az általa felkeresett tájak, helyek épített és történelmi öröksége (várai, templomai, kastélyai, udvarházai stb.), valamint természeti képződményei láttán is legendákat, mondákat, meséket, hiedelmeket éleszt fel, a népi emlékezet és képzeletvilág különböző megnyilvánulási formáit mozgósítja, szembesítve azokat a hiteles történettudományi és természettudományi vizsgálódások eredményeivel. „Csodák, legendák nélkül megfagyunk…" – írta valahol jelentős költőnk, Ágh István, és Szászi e műve is mintha ennek a felismerésnek a jegyében született volna. Könyve alapkérdése a „Mit tudunk?", erre keresi az abban foglalt látnivalók kapcsán Almágytól Zemplénig közel félszáz, ábécérendbe foglalt, többnyire már nevében is poétikus településének, helységének több mint ötven látnivalóját megelevenítő írásával a választ. Miáltal a *Séta vidéken* egyszerre körültekintő helytörténet, megbízható művelődéstörténeti kislexikon és útikalauz is (még ha egy-egy látnivaló, például a bejei Szent-Iványi kastély kihagyásának vagy éppen – mint Dévény esetében – bekerülésének okát nem is tudjuk értelmezni). Mindenekelőtt azonban élvezetes irodalom, amely a szakszerű tárgy- és tájleírásokat is a múltat, jelent és jövőt egybekerekítő írói látomás színeivel festi át. (Madách Egyesület, Pozsony, 2018.)

Lipcsey. Szobrok – Rajzok – Írások

A Dunaszerdahelyen élő, Munkácsy-díjas Lipcsey György napjaink legjele(ntő)sebb magyar szobrászművészei közé tartozik, és nemcsak szlovákiai magyar viszonylatban, hanem a kortárs magyar képzőművészet egészét nézve is. Az alkotásaival, köztéri szobraival, reliefjeivel, plasztikáival, emlékműveivel számos dél-szlovákiai – túlnyomórészt csallóközi – település közösségi tereit gazdagító Lipcseyről és művészetéről egyébként nem ez az első könyv. Ennek a kötetnek az az erénye, hogy itt a műveiről készült reprodukciók mellett a recepciójára, fogadtatástörténetére esik a fő hangsúly: az őt magát és munkásságát bemutató portrékra és írásokra, elemzésekre, továbbá a vele készült interjúkra, valamint a hozzá íródott, neki ajánlott versekre. Ez azt is mutatja, hogy milyen széles szakmai és közérdeklődés kísérte kezdettől a pályáját, és művei milyen termékenyítően foglalkoztatták pályatársait. A kötetben – amelynek legkorábbi írásai még az 1970-es évek közepe tájt születtek, tehát még a húsz év körüli ifjú szobrász műveire reflektálnak – jeles magyarországi, valamint délvidéki és szlovákiai magyar művészettörténészek, műkritikusok és publicisták (Kövesdi Károly, Kubička Kucsera Klára, Lóska Lajos, Pogány Gábor, Sinkovits Péter, Szakolczay Lajos, Szigeti László, Szombathy Bálint, Tallósi Béla, Wehner Tibor), továbbá írók és költők (Barak László, Hunčík Péter [az időben még Somos néven], Keszeli Ferenc, Koncsol László, Kulcsár Ferenc, Molnár Imre, Varga Imre, Zirig Árpád és mások) járják körül művészetét, keresik annak titkait, lényegét. Ez a rendkívül tarka és színvonalas névsor, valamint Lipcsey egyéni és csoportos kiállításainak a kötet végén található jegyzéke azonban egyetemes érvényre törő, magas színvonalú művészete területi – földrajzi és regionális, illetve kulturális – bezártságára is felhívja a figyelmet. Művészete megkívánná a tevékenyebb menedzselést, hogy az részben Magyarországon és más határon túli régiókban, részben pedig szlovák, illetve szélesebb nemzetközi viszonylatban is ismertebbé válhasson. Mindez azonban már nem, illetve nem elsősorban Lipcsey Györgyön múlik… (Lipcsey Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2018.)

Tóth László

Wittgenstein szóvivője

Tóth László: *Wittgenstein szóvivője avagy Mondatok a 'mondatlan' és 'mondhatatlan' regényéhez,* Gondolat Kiadó, 2018.

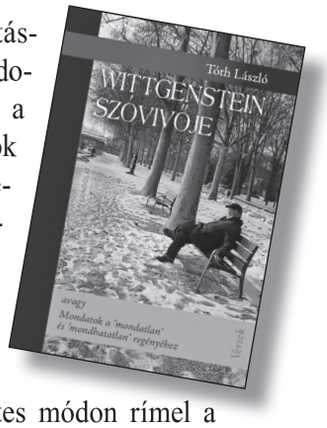

Tóth László könyvének teljes címe *„Wittgenstein szóvivője avagy Mondatok a 'mondatlan' és 'mondhatatlan' regényéhez. Versek"*. A kötetcím önmagában is a létezés kimondhatóságával viaskodó szerepkörében mutatja fel a szerzőt. Teljes szövegvilága a megszólalásban testet öltő mondatra irányul. Újra és újra nekirugaszkodik a megnevezés fáradságos-gyötrelmes aktusának, ám – bevallva-bevallatlanul – minden mondata első mondat marad. Igen, Tóth László művészi küzdelme is azt igazolja, hogy költő az, akit minduntalan megállítanak a szavak, akinek nem áttetszően könnyű nyersanyag a nyelv, aki konok kitartással keresi az átjárót a megnevezhető és megnevezhetetlen, a mondható és mondhatatlan, a nyelv előtti és nyelv utáni állapot között. A keresés útja – megtorpanásokkal, kanyarokkal, kitérőkkel, hol zsákutcákkal, hol biztató távlatokkal – lírai dokumentumokat szül, ezekből viszont (ahogy a könyv címe is jelzi) egy személyiség életregénye rajzolódik ki.

Könyvének első darabja *A nyelv előtt* látszólag teoretikus előszó, nyelvbölcseleti summázat. Annak körvonalazása, amiről – a wittgensteini *Tractatus Logico-Philosophicus (Logikai-filozófiai értekezés)* axiomatikus kijelentése szerint – nem lehet beszélni. Arról hallgatni kell. A Tóth László-szövegekben is tárgya van a hallgatásnak. *A nyelv előtt*ről szóló fejtegetésén túl maguk a versciklusok győznek meg arról, hogy az itt megfigyelhető emberi hallgatás csakis a működő nyelv, az artikulált beszéd közegében lehetséges. *A nyelv előtt* azonban (a szerzői intencióknak megfelelően) elsősorban szöveg nélküli vezérvers, az írást megelőző élet „jelzése" (az itt paradox módon magyarázó szöveggel mégis teleírt) szöveghiányt demonstráló fehér papírral.

„A nyelvvel rögzített vers a végtelen végesítése" – írja Tóth László. Az első ciklus *(Ma Isten maga)* ennek a munkának a fázisait tárja fel. Nem nyelvértelmezéseket kapunk, sokkal inkább az eleven nyelv működésébe pillanthatunk bele. *A versen túli* című nyitóköltemény egyszerre kezdet és vég. Kezdete egy versgyűjteménynek, ám – ha a szövegeket valóban a végtelen végesítésének tekintjük – az út végéről szólal meg. Az útra reflektál, amelynek során a dolgok saját lététől az észlelés-kiválasztás-érzékelés folyamatában eljutunk a dolog bennünk létéig. Innen pedig a dolgokat megnevező, de a dolgok lényegét birtokolni képtelen személyiség teljes elbizonytalanodásáig („mert torkára csavarodik minden / papírra írt sor"). A ciklus első versének mondatára („És nézi / amint az ég odafentről / lassan olvasni kezdi őt") természetes módon rímel a ciklus utolsó sora („Ma Isten maga a nyelv"). A nyelv ebben a vonatkozásrendszerben nemcsak a reflexió és önreflexió koordinátarendszere, de minden – emberi szemmel felfogott – létező totális tere. Zárt tér ugyan az *Ádám visszatér* tanúsága szerint („a nyelv kezd beszélni magát mondja Ádámban / miközben Ádám is magát mondatja vele"), ugyanakkor éppen határoltsága engedi sejteni a nyelven túli teljességet: „a gombostűfejnyi szóközti térben / milliónyi láthatatlan pitypangszirmával virít / a kimondhatatlan".

A ciklust végigolvasva szorongáskeltő felismerésre juthat az olvasó: az *én* kifejezhetetlen. Tóth László versei persze messzebbre és mélyebbre jutnak ennél a kijelentésnél, egészen a megélt identitás, a vágyott sorsegység, a fizikai-szellemi önérzékelés lírai tárgyiasításáig. Csakhogy ez a megnevező tárgyiasítás nem hozza el a kívánt bizonyosságot: „Minden mondatom áthúzható, / minden, mi voltam, örök." – – – „Minden szavam balga bölcső, / minden szavamon seregnyi heg." – – – „Minden mondatomhoz úgy jutok el, / ahogy első szavához a kisgyerek" *(Minden szavam, mondatom).* A ciklus – kis túlzással az egész kötet – alapfeszültségét a saját lét megélésének, megragadásának, kimondásának és tanúsításának küzdelme adja. Ami szavakkal ebből a szándékból megvalósítható, az időlegesen megajándékozhat az önértés, öntudat harmonikus nyugalmával: „Korán, nagyon korán ébresztettek ma a szavak. / S én felnyitottam lassan a szemem, / és a szemközti tükörben láttam: / visszakaptam tőlük / arcomat". Ezzel szemben viszont mindig ott az emberi-művészi kétely, nem is feltétlenül a nyelvhasználat hatékonyságát illetően, inkább a saját lét töredékességének élményével kapcsolatban: „Mondatunkhoz olykor mi csak a csend vagyunk" *(A kép nyers).*

A *Wittgenstein szóvivője* őszinte könyv. A kimondás lehetetlenségét vélhetően könnyebb megállapítani a tudományos értekezés objektivitásával, mint lírai

közvetlenséggel (az életmű utolsó harmadához közeledve) – a poézis minden illendőségét levetve – egyszerűen bevallani. A beszéd kényszere és a beszéd lehetetlensége ez. Az *Őszikék*et író Arany Jánost idéző *Verjed, pengesd* ciklus talán a legkeserűbb szakasza ennek a könyvnek. *A toll* nyitódarabként végletesen alulstilizált (s ha már Arany Jánosra hivatkoztunk, nem is a kései, hanem az '50-es évek eleji Aranyléthangulatot idézi inkább). Akár a retorizált *Letészem a lant*ot, akár a fájdalmasan fanyar és (ön)ironikus *Írószobám* világát tekintjük, csupán szelíd előzményei Tóth László könyörtelen szerepértékelésének *(Túl a negyvenötön…, Indigó-búcsúztató, A Szép új világ utcában).*

A *Korszakváltás* ciklus címadó verse a „mondatlan" és „mondhatatlan" regényének főhősét, a kötet elején még a nyelvfilozófia függönye mögé húzódó lírai ént vonja be fokozódó intenzitással a felépülő szövegvilágba. Paradox, mégis természetes, hogy ennek az *én*nek a körvonalai annál bizonytalanabbak, minél több művészi figyelem irányul rá („most kapcsolódik össze bennem a volt a lesz-szel. Hogy most lettem több magamnál, s ezentúl az is én vagyok, aki nem" *(Korszakváltás).* Hozzá kell tennünk, nem az önmeghatározás problematikája az elsődleges ebben a folyamatban. Sokkal inkább a saját lét megteremtésének, birtoklásának, a világban való hiteles jelenlétnek a vágya, s ezen vágy beteljesíthetetlenségének sejtése: „Valamit óhatatlanul félrerajzolunk / Valamit mindig túlírunk / – – – Mintha kint maradtunk volna abból / Amiben menthetetlenül bent vagyunk" *(Valamit óhatatlanul).*

Az univerzum szíve ciklusig sorjázó szövegek felfoghatók úgy is, mint lírai előtanulmányok, mint versdokumentumok a vágyott és tervezett önértelmező kompozíció megírásához. Csakhogy ez a kompozíció – sokszori nekirugaszkodás ellenére – nem születik meg, nem véglegesül. A szándék viszont a verscímekből, szerzői paratextusokból pontosan nyomon követhető *(Ahogy Beléd hatolt… Előtanulmány egy lehetséges verses önéletrajzi szimfónia első tételéhez).* Az én és a világ megragadásának vágya nem kizárólag (és nem elsődlegesen) művészi probléma. Egzisztenciális érdek, hogy visszataláljunk ahhoz az egészképzethez, teljességélményhez, amely a gyermeknek és a mitikus ősidők emberének egyaránt természetes látásmódja: „ó / boldog / boldog gyermekkor / amikor még egyetlen kulccsal / nyitottad magad előtt / s zárhattad mögötted / az egész világot" *(Kulcs). Az univerzum szíve* ciklusban erőteljesebb, de az egész kötetre jellemző az a kettősség, amelynek egyik pólusa a közvetlen személyes életvallomás (gyermekkort, szülőket megidéző versek), másik pólusa viszont az egyetemes emberi létérzékelés megfogalmazása. „lárva-létünket levetve – az univerzum szíve vagyunk" – írja édesapja halálával s vele mindannyiunk mulandóságával szembesülve, ugyanazon szövegben ötvözve a testben tárgyiasuló identitás egyediségét és a lelkek, az önreflexív tudat elvont közösségét.

Tóth László lírai emlékezete szépítés nélkül idézi meg az egyéni sors töredékességét, az önmagához eljutni kívánó én sérülékenységét. Beszédmódja mégsem nélkülözi a humort és az iróniát. *A filozófus macska* csakúgy, mint ezen ciklus többi darabja, gazdag intertextuális kapcsolat- és utalásrendszerbe illeszkedik, „megnyitva" ezzel az individuum világát, tágasabb narratívába helyezve a személyes múlt apró darabkáit. A hang egyre felszabadultabb, egyre nagyobb lélegzetű (de aztán újra kis szakaszokká töredező) szövegek következnek a *Helyett* ciklus szókimondó darabjaiban. A *Kisded értekezések* és a *Delphoi trafikos* szövegei az ironikus megszólalás irányába mozdulnak el, a megértés és kimondás ünnepélyes pontosságát és véglegességét tagadva. Talán az sem véletlen, hogy a könyv címe annak utolsó szövegében formálódik meg *(Wittgenstein szóvivője. Egy lehetséges ciklusból).* A ciklus viszont egyetlen versével *(lassan el-)* a hallgatáshoz közelít. Tóth László könyvének hallgatása viszont azzal a felismeréssel ajándékozott meg bennünket, hogy az érző lélek csöndje mindig szavakra épül.

Gerliczki András

„Az ember szolgálja az államot”

Ilmar Taska: *Pobjeda, 1946,* Magyar Napló Kiadó, 2019.

Jávorszky Béla az utóbbi évtizedekben kongeniális vers- és prózafordításaival elévülhetetlen érdemeket szerzett a modern skandináv, egész pontosan a svéd és finn, továbbá az észt irodalom magyarországi megismertetésében. Műfordítói ars poeticájában jól megfigyelhető az a szándék, hogy a magyar olvasó a körülményekhez és lehetőségekhez képest minél hamarabb kezébe vehesse az arra érdemes műveket. Ennek jegyében az észt Viivi Luik 2010-ben írt kiváló *Árnyékszínház*át 2017-ben jelentette meg, éppen a Magyar Napló Kiadó gondozásában, egy évvel a német fordítás előtt, holott irodalomtörténeti távlatokban ez fordítva szokott lenni. Most pedig az ugyancsak észt Ilmar Taska 2016-ben megjelent *Pobjeda 1946* című sikerregényének fordításával jelentkezett, nem sokkal a finn, német, olasz és angol kiadás után.

A szerző 1953. május 21-én született az Uráltól nyugatra, a transzszibériai vasút kilencszázhatvanötödik kilométerénél fekvő Kirovban, ahová szüleit Észtország 1940-es megszállása után deportálták, és ahonnan csak Sztálin halála után térhettek vissza a közben szovjet tagköztársasággá lett hazájukba. A száműzetésben született Ilmar Taska így már odahaza kezdhette meg iskoláit, majd a nyolcvanas években Moszkvában végzett a Filmművészeti Akadémián. Ezután producerként dolgozott Észtországban és Svédországban, később pedig Hollywoodban. Észtország függetlenné válása után hazatért, majd a ’90-es években megalapította a Kanal 2-t, amely ma is az ország piacvezető kereskedelmi tévécsatornája. Fiatalkori próbálkozásai és zsengéi után íróként valójában szokatlanul későn, 2011-ben mutatkozott be *Jobb, mint az élet* című önéletrajzi ihletésű novellásкötetével. 2014-ben jelent meg „Az év novellája” díjjal kitüntetett *Pobjeda,* amely később a *Pobjeda 1946* alapjául szolgált. Az átütő sikert azonban a 2016-os esztendő hozta meg számára. *Kiadó lakás* című novellája ekkor került be a Legjobb európai fiktív történetek antológiájába. Ugyanebben az évben Svédországban egy novellásкötete, Észtországban pedig a *Pobjeda 1946* jelent meg, amely hónapokon át vezette az észt bestsellerlistát, és hamarosan világsiker lett. Ennek eredményeként kisprózai írásait svéd, dán, lett, orosz, kínai és bolgár nyelven is kiadták.

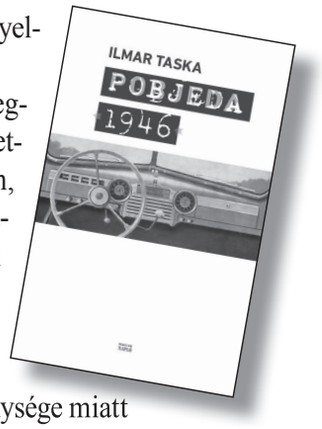

A *Pobjeda 1946* a címnek megfelelően Tallinban játszódik közvetlenül a második világháború után, amikor megkezdődik a győztes hatalmak játékszerének tekintett balti államok, köztük Észtország teljes szovjetesítése. A cselekmény középpontjában egyfelől az anya, a hatéves fiú és az ellenálló tevékenysége miatt körözött apa, másfelől az ő felkutatásával megbízott nyomozótiszt áll. Ezek a főszereplők – akárcsak a később felbukkanó mellékalakok – végig névtelenek maradnak, ami azt sugallja, hogy tipikus, általánosítható emberi sorsokkal van dolgunk, valamint azt, hogy a többség az üldözöttekhez, a kisebbség pedig az üldözőkhöz tartozik. A tudatos írói megoldás bizonyítékaként néven nevezve csak az anya féltestvére, az operaénekes Johanna szerepel, akinek sikerül kiválnia ebből a világból, illetve az ő londoni szerelme, a BBC bemondója, Alan, aki eleve kívülálló.

Az események kiindulópontjaként a nyomozótiszt szolgálati kocsijával, a címadó vadonatúj Pobjedával magához édesgeti az autókért rajongó fiút, és rajta keresztül bukkan a szülők nyomára. Először az apát viszik el. A veszélybe került anya Johannára bízza gyerekét, majd őt is elfogják, és végül belehal a bántalmazásokba. A fiú először megszökik nagynénjétől, majd izgalmas, fordulatos kalandok után ismét visszakerül hozzá. Legalább ilyen izgalmas a másik cselekményszál, a szerelmi történet, amelynek végén Johanna Moszkvában házasságot köt Alannel, majd a kínkeservesen megszerzett engedélyek birtokában Londonba repül. A fiú azonban nem megy vele. Ő Tallinban, a trolibusz vonalát követve apja keresésére indul…

Taska regénye minden tekintetben magán hordozza egy bestsellerlistát vezető sikerregény, vagy ha úgy tetszik: egy lektűr jegyeit. Ezek a jegyek többek között a fordulatos, pörgős cselekményszövés, a világrendeken átívelő szerelemi történet, a politikai krimi lélegzetelállító izgalmai, és nem utolsósorban a főszereplő személye, aki gyerek létére maga is játékszer lesz a hatalom, a titkosszolgálat kezében. Az olvasmányosságot szolgálja a sajátos szerkesztés a filmkockaszerűen egymást gyorsan váltogató részekkel, helyszínekkel, szereplőkkel, perspektívákkal, ami által az író elkerüli a nehézkes leírás vagy a körülményes

történetmesélés buktatóit. Ez a szerkesztésmód – az egyes részek tudatos megszakításával elért késleltetések által – nagyban hozzájárul a feszültség fokozásához, hiszen így egy-egy részmotívumra vagy fontos információra csak fokozatosan derül fény. Az események tempójában, az idő múlásában terjedelmüket tekintve a rövid és hosszú részek szabályos váltakozása figyelhető meg, ami sajátos ritmust kölcsönöz a cselekménynek.

Ugyancsak az olvasmányosság szolgálatában áll a tárgyilagos, egyszerű stílus, amely alapján egy német kritikus különösen alkalmasnak és ajánlatosnak tartja a regényt az ifjabb korosztályok számára, a kellő történelmi önismeret megszerzésére. Ám ez az egyszerű stílus soha nem laposodik el, mert a kurzívval szedett belső monológok egész más hangot ütnek meg, és a bennük alkalmazott, átélt függőbeszéd belső, lelki folyamataikat, ha úgy tetszik, tudatalattijukat feltárva lehel életet a szereplőkbe.

A stiláris gazdagság üde színfoltja az operahősök jellemében rejlő metaforikus, szimbolikus lehetőségek kiaknázása, átértékelése, és adaptálásuk a regényhelyzetekhez, ami Johanna nyelvi jellemzésének legfőbb eszköze. Ő a tipikusan orosz nőben, Tatjánában a kényes és ellentmondásos észt–orosz viszony rendezésének lehetőségét ismeri fel, és ennek hatására jön rá, hogy nem az orosz ember az ellenség, hanem csak a rendszer. Más szerepeiben most hazája sorsa mellett egyszerre felfedezi saját életének jelképeit is. Erre két példát érdemes szó szerint idézni: „Valamikor Verdi Aidáját énekelte, így most remekül tudott azonosulni a rabszolgalánnyá lett núbiai hercegnővel, akinek hazáját feldúlták az egyiptomi hadak." „Hogy megnyugodjon, dúdolni kezdte a Nibelungok gyűrűje vezérdallamát. Őt is kiűzték az istenek maguk közül, és az alvilág halandói közé taszították."

Élethelyzetének értelmezésére, döntéseinek motiválására a három példán kívül ugyanilyen, önmagán túlmutató funkciót kap többek között Carmen, Radamesz, Tosca, Kleopátra, Norma, vagy Cso-cso-szán, akinek féltve őrzött selyemkimonóját egy lakásügyi előadó lekenyerezésére kell feláldoznia. De Johanna például akkor is a zene nyelvén beszél, amikor hiába kérleli szép szóval a fiút, hogy jöjjön vele Londonba. És úgy véli, hogy meggyőzéséhez más hangnemre, „mollról dúrra" kell váltani. A zenei metaforarendszert Alan és Johanna egyfajta rejtjelnek használják levelezésükben. A Moszkvába induló Alan így jelzi érkezését: Pinkerton tengeri útra készül, hogy meglátogassa Cso-cso-szánt. A polarizálódásnak indult Európában a keleti tömb megalázott, kiszolgáltatott embereivel szemben ő képviseli a lassan leereszkedő vasfüggöny innenső oldaláról az akkor még irigyelt Nyugat szabad szellemét és gondolati szuverenitását. Moszkvai tapasztalataiból például azt a felismerést szűri le, hogy a diktatúrában az ember szolgálja az államot, és nem az állam az embert. Amikor pedig a mű végén Johannára várva átrendezi a lakását, így elmélkedik: „A hosszú ideig egy helyben álló bútorok mintha gyökeret eresztettek volna a parkettában".

Viszontagságai során a fiú egy Moszkván túli nevelőotthonba, amolyan janicsárképzőbe is eljut. Így különösen az ő élethelyzetének hitelesítésében játszanak fontos szerepet a külön nyelvi síkot alkotó orosz vendégszövegek. A diktatúra természetrajzát, a parancsuralmi rendszert jól érzékelteti, hogy oroszul ugyan nem tud, de a hanghordozást, a testbeszédet, a többiek reakcióját követve – és a mozgalmi dalokat megtanulva – még sincsenek kommunikációs nehézségei.

A magyar kiadásban a Jegyzetek dicséretes módon külön közlik az orosz vendégszövegek magyar fordítását. Oroszosként valószínűleg csak nekem fog feltűnni, hogy ezekben a fordításokban egyrészt sok a pontatlanság és a betűtévesztés, másrészt pedig a magyar helyesírásban kialakult a cirill ábécé latin betűs átírásának egységes rendszere, ami itt szintén nem érvényesül. Hasonló pontatlanság csúszott a könyv utómunkálatai során a fülszövegbe: Taska szülővárosa, Kirov nem Szibériában, hanem az Uraltól nyugatra, még Európában van. Mindez természetesen egy cseppet sem fogja zavarni a magyar olvasót, aki Jávorszky Béla ezúttal is hiteles, és az eredeti szöveg különféle stilisztikai rétegeit hajlékonyan követő fordítását veheti a kezébe. Ezért aztán a *Pobjeda 1946,* ha nálunk valószínűleg nem is kerül az olvasottsági listák élére, minden bizonnyal Magyarországon is sikerre számíthat.

Ircsik Vilmos

Csodafiú-szarvas

Ordasi Péter:
Csodafiú-szarvas,
Napkút Kiadó, 2019.

„miért a végét nem lelő idő?
vagy vedd példának a piciny fűszálat:
miért nő a fű, hogyha majd leszárad?
miért szárad le, hogyha újra nő?"
(Babits: *Esti kérdés*)

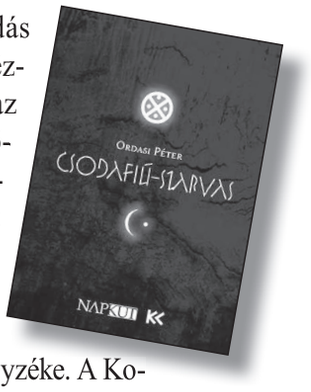

Emlékszem arra a különös pillanatra, ami egy spanyolországi kórusverseny nézőterén ért. Feltehetőleg egyedüli magyarként ültem ott, nézve a színpadon egymást váltó, versengő együttesek sorát. Egyszer csak egy magyar kórus jelent meg, aki Kocsár Miklós *Csodafiú-szarvas*át énekelte. Nem volt katartikus előadás, de a mellettem ülő spanyol hölgy mozdulata örökre az emlékezetembe vésődött, ahogy bekarikázta a műsorfüzetben ezt a művet. Igazat adtam neki. Az egész délutáni repertoárból ez volt az egyetlen, amiért érdemes volt beülni a nézőtérre. Ez volt A Mű. Régóta ismertem a darabot, sokszor énekeltem vagy vezényeltem, de a mellettem ülő idegen akkor hallotta először. Még csak nem is értette a szövegét. Mégis megérezte, hogy erre oda kell figyelni. Nagyon büszke voltam. A mű dicsőségét kicsit magaménak éreztem. Magyar vagyok, s egy magyar mű kapta ezt a piciny, mégis mindent jelentő elismerést. Sokat gondolkodtam azon, vajon őt mi indította arra, hogy megjelölje, hogy kivételesnek érezze ezt a darabot. Hol van a zsenialitás titkának a nyitja?

Ordasi Péter karnagy, zenetanár vette a fáradtságot, hogy utánajárjon ennek a titoknak. Hogy lemerüljön a darab rejtelmeibe, hogy sorra vegye a titokzatos ajtókat, amelyek mögött ez a delejes erő rejtőzik, amely a világ minden táján első hallásra megmozdítja a hallgató lelkét.

Végre egy könyv, amely rávilágít ennek a zseniális szerzőnek a munkásságára! Mert Kocsár Miklós olyan művész, akinek az alkotásai messze többek hangok és harmóniák szépen csengő sorozatánál.

Persze Ordasi Péter is tisztában van azzal, hogy a *Csodafiú-szarvas* csak a jéghegy csúcsa. Így természetesen könyve bepillantást enged az olvasónak – hacsak az életműből kiragadott egy-egy példával is *(Tűz, te gyönyörű, Tűzciterák, Mégis mondom Damion)* – Kocsár egész zeneszerzői világának alakulásába. A könyv elején bemutatott darabok elemzése tudatosságra, átgondolt formatervezésre, végletekig csiszolt tökéletességre világítanak rá, bevezetve bennünket a zenei alkotó gondolkodás rejtett dimenzióiba. A Kocsár-kézjegy gondolatának felvillantása az életművet már egy még tágabb nézőpontból láttatja. Izgalmas végigkövetni az alkotói pálya több évtizedét egy piciny motívum használatának tükrében. Ehhez kapcsolható a könyv egyik hasznos függeléke: a Kocsár-kórusművek hiánytalan jegyzéke. A Kocsárral folytatott beszélgetésekből és az analitikus értekezésekből aztán összeáll a kép a szövegválasztás problémájától kezdve a hangnemek, hangrendszerek, hangsorok formaalkotó szerepén át a végső, átfogó értelem megteremtésének nehézségéig.

A dolgozat központi gondolata bevallottan a *Csodafiú-szarvas* elemzése. Egy népi regösének, Nagy László verse, Kocsár kórusműve és Páll Antal népi iparművész szarvasos tányérja elképesztő párhuzamokat mutat. Ordasi Péter – alapos kutatómunkával a háta mögött – aprólékos gonddal szövögeti az elemzés szálait, a szöveg, a zene és a mögöttük húzódó mitikus hagyomány jelentésrétegeinek kapcsolatát kibontó gondolatokat. Rá kell ébrednünk, milyen komplex, univerzális a nyelv, amelyen Kocsár a Nagy László-feldolgozását meséli. Rá kell eszmélnünk a nagy összefüggésekre, a magyar népi hagyományokban őrzött, örök igazságokra, melyek talányát a költő a verselő művészet fátylai mögé rejtve sejteti velünk, és amelyeknek pontos olvasata a zenei megfogalmazás. Hideglelős érzés az Ordasi szavai által megvilágított zenei törvényszerűségek közt megtalálni az analógiákat, amelyek a zenét, a verset és a világ működésének nagy titkait magyarázzák.

Mivégre vagyunk itt a világon, mákszemnyi életünk értelme az örök körforgásban vajon mennyit ér? Az élet nagy misztériuma, a létezés mulandósága és mégis örökkévalósága minden gondolkodó ember örök kérdése. Babits az *Esti kérdés*ben a parányi fűszál metaforájába rejti a teremtés nagy talányát, de a kérdés ugyanaz, mint a Nagy László-féle *Csodafiu-szarvas*ban felépített világmindenség-ábrázolatban. Akár így, akár úgy szembesülünk az örök talánnyal, mindenképp hat ránk, továbbgondolásra sarkall. Túl a szakzenész érdeklődésén a létről való elmélkedésnek útján jelent újabb kapaszkodót ez a könyv. Ezért megkerülhetetlen.

Szabó Soma

Portré helyett Dinnyés József „daltulajdonosról”

Dinnyés József: *Szabadiskola,* CD, 2018.

Kisdiák koromban olyan sok gyerek járt az általános iskolába, hogy a tanításunkat csak délelőtt és délután, heti váltásban tudták megoldani. Amikor „délutános” voltam, az előző napi lecke megírására otthon, a délelőtti órákban került sor. E tevékenységem idején, az íróasztalomon levő Sokol rádión mindig a Kossuth adó szólt. 8-10 éves gyermekként még fogalmam sem volt arról, hogy ki is Ratkó József vagy Dinnyés József, de már tudtam énekelni azokat a sorokat, hogy: „Magyarország temetőföld, / posztumusz humusz, / történelme soha el nem évülő priusz”. Így kezdődött szorosabb kapcsolatom az irodalommal. Felnőtt fejjel később, az általam készített filmekben mindkét alkotó életművét érintettem, igaz, Ratkóét már csak halála után.

Az egy szál gitáros zeneszerző, zenész, költő, korunk Tinódija Szegeden nőtt fel, ahol már középiskolás korában barátaival együtt kortárs költők közösségétől körbeölelten zenéltek (Veress Miklós, Szepesi Attila, Rigó Béla, Petri Csathó Ferenc, valamint Paál István, az egyetemi színpad rendezője), akik segítették a fiatalok zenekarát prozódiai és más tanácsaikkal is. Veress Miklós például az éneklésre szánt művek szövegeit csiszolta, írta át a zenekar számára.

A „társadalmi, családi kötelezettségek” miatt azonban Dinnyés József nemsokára magára maradt. Egyik zenésztársát behívták katonának, a másik megnősült, a harmadik külföldre távozott, ő pedig ott állt a gitárjával, a harmonikájával – meg a dalaival – egyedül. Így, beatzenekar nélkül nem volt más választása, minthogy a számait egyetlen gitárra hangszerelje. Példa már állt előtte, hiszen ismerte Bob Dylan és Donovan munkásságát, de a környezetében élő költők arra hívták fel a figyelmét, hogy számára sokkal fontosabb példaképek is vannak a nyugati kortársaknál: legfontosabb elődje nem más, mint Tinódi Sebestyén. Dinnyés Jóska így kezdett megismerkedni a régi típusú verseléssel is. Hegedüs Gézának a *Költői mesterség* című könyvéből megtanulta a költészet alapvetéseit, szigorúan ügyelve arra, hogy az énekelt dalokat a legigényesebb versmondás szabályai szerint vigye színpadra.

Első komolyabb önálló estje az 1970 körül megjelent, szegedi költők műveit tartalmazó *Gazdátlan hajók* című antológia verseiből született meg, és innen kezdődött mára legendássá vált országjárása is. Ennek során számos népművelővel találkozott, akik – az ország minden részében – kortárs költőkkel is ápolták a kapcsolatot. Ők irányították a verséneklő Dinnyést az irodalom művelőihez. Így került először, Farkas Gábor népművelő ajánlásával, Bács-Kiskun megyében Buda Ferenchez, aki továbbküldte Nagykállóba Ratkó Józsefhez, majd Miskolcra Serfőző Simonhoz, Szalonnára Kalász Lászlóhoz, megadva ezzel „Bob” Dinnyésnek a belépőt a Hetek költői társaságához. A már országos ismertségre is szert tett „daltulajdonosra” Dorogi Zsigmond, a Magyar Rádió munkatársa az elsők között figyelt fel, és fellépései nyomán több irodalmi műsorba is meghívta a zenészt, illetve magát a műfajt, amelyet képviselt. A rádióban nem volt egyszerű dolga, mert az irodalmi osztály „zenének”, a zenei osztály pedig „irodalomnak” tartotta alkotómunkáját. A rádiós időkben jött az elhatározása, hogy dalaiból lemezt készítsen. Elsőként egy négy számot tartalmazó kislemeze jelent meg, rajta egy saját szövegű dal is: *Aranyos emberek* címmel; és Buda Ferenc-, valamint Christian Morgenstern-versek. Ami viszont minden zenész álma volt, a harminc centis, nagy bakelitkorong még váratott magára.

Erre az időre már kialakult állandó repertoárja, amelynek a gerincét a Hetek versei alkották. Közöttük az úgynevezett „elhallgattatott” versekkel, mint például Ratkónak a *Chanson a hatalomról,* a *Tánc* című művei, az erdélyi költők ismeretlen alkotásai, amely művek csak a hivatalos fórumok alatt, mintegy búvópatakként terjedhettek. A kárpátaljai versek nyomtatásban szinte meg sem érkezhettek Magyarországra, s ha meg is érkeztek, akkor a megjelentető folyóiratokban, a Tiszatájban, a Forrásban vagy más lapokban feltünedező szerzőiket otthon retorzióval „jutalmazta” a szovjet hatalom. Ezeket a műveket egyszerűen nem lehetett másképpen bemutatni, csak helyről helyre utazva, fülekbe zengve, elmondva, elénekelve, hogy pontosabb képet kapjon a hallgató arról a térségről, amelyben él. Emiatt természetesen a ’70-es években a Belügyminisztérium is kíváncsi volt arra, hogy ki is az a „Bob” Dinnyés, aki városról városra, művelődési háztól kultúrházig járja gitárjával a hazát, és énekel, vagy ahogyan Utassy József találóan fogalmazta: „a talpával térképezi fel az országot”. Az énekes pedig járt határon innen és túl,

megismertetve a felvidéki, kárpátaljai, erdélyi költők műveit a mindenütt magyar nyelvű közönségével, hiszen azt vallotta, hogy nincs romániai, szlovákiai, kárpátaljai (leánykori nevén szovjet, később ukrajnai) magyar irodalom, hanem csak egységes magyar irodalom létezik, amelynek vannak Szlovákiában, Romániában, Szovjetunióban (később Ukrajnában) és másutt is élő, egymást értő és kiegészítő, hasonló gondokról valló alkotói.

Vándorlása során, ha lehetősége volt rá, az előadás napjának délelőttjén iskolásoknak tartott rendhagyó irodalomórát, hiszen ez a legfogékonyabb korosztály a bátor zenére és költészetre. Saját dalainak, illetve a másoktól kiválasztott és megzenésített költemények témájának középpontjában a haza és a szeretet áll. Mindkét alaptéma világrendjéhez hozzátartozik Isten is, így, az evangélium alapján, a zsoltárok is bekerültek előadásaiba. Szenci Molnár Albert zsoltárait a cenzorok eleinte kihúzatták az előadható művek listájáról, de a ’70-es, ’80-as évek cenzúráját már sokszor ki lehetett cselezni, meg lehetett kerülni: az egyik oldalon a közönség elé szánt művek megnevezésével, a másikon a műsor szerkesztésével. Így a „régi magyar zene” megnevezéssel lehetett az előadásban zsoltáranyag is, társítva a korabeli, a régi költők műveihez. Sokszor nem a megjelent versek jelentettek gondot: az „aczéli” éles szem a szövegkörnyezetben rejlő s a rendszerre nézve veszélyeket jelentő apróságokat vette észre. Mivel a műsorok programját előzetesen le kellett adni, ott a címekkel nem lehetett trükközni, de azzal, hogy azokat milyen sorrendben adja elő a szerző, abból már egy új vagy rejtett értelmet nyerő előadás kerekedhetett ki.

A rendszerváltás után már olyan jelentős repertoárt énekelt Dinnyés József, amely az átfogóbb irodalom-, zene- és művelődéstörténeti áttekintést is lehetővé tette. Ebből alakította ki a *Szabadiskola* című előadássorozatát, amely tíz részből áll, és ötszáz év magyar történelmét mondja a verssorokban el. És habár a harminc centis bakelit csak nem akart annak idején megszületni, a technikai fejlődés meghozta a még nagyobb lehetőséget. Így született meg egy 1400 dalból álló digitális adathordozó, amelyet könyvtárak, iskolák használhatnak, bázisként a tanuláshoz, az emlékezéshez, a műsoraikhoz. Felvidéken például olyan iskolák kaphatták meg ezt a gyűjteményt, ahol van színjátszó vagy irodalmi kör is. A CSEMADOK mint meghatározó magyar kulturális szervezet juttatta el hozzájuk. Különlegessége ennek az anyagnak, hogy a dalszövegek (a versek) a szerzők születési dátuma szerint vannak rendezve, így a költők születésnapja alapján is „visszakereshetők” a dalok. Mindegyik költőről létesült egy-egy miniatűr sorsjellemzés is, mivel Dinnyés személyenként egy szubjektív összegzést, úgynevezett „költőköszöntőt” is írt hozzájuk, amelyeket a magyar nyelvű rádióadások számára készített el. A gyűjtemény szerkezetében havi tizenkét köszöntőszöveg párosul egy-egy megzenésített verssel, s mindezek a weblapon is elérhetők.

A „vándorénekes” jelenlegi tervei nem kevésbé izgalmasak eddigi életútjának eredményeinél. Már el is készültek stúdiójában az úgynevezett portré CD-k kortárs költőkről, amelyeken az alkotók maguk mondják el verseiket. Így készült hanganyag a kárpátaljai Vári Fábián Lászlóval és Finta Évával, a legújabb terv pedig egy regionális folyóiratok „törzsgárdájának” műveiből szerkesztett lemez. A cél az, hogy a jubileumi vagy az esedékes lapszámmal együtt az olvasó közönség megkaphassa a korábbi 30-40 év alkotásaiból gyűjtött 30-40, immár hangzó verset is, s így egyetlen korongon hallható legyen évtizedek gazdag termése. A Tiszatáj anyaga már összeállt, most készül a Ratkó József által alapított Partium válogatása, illetve folynak már az Agriából merített anyag előmunkálatai is.

E kivételesen gazdag, küldetéses életművet áttekintve, s visszagondolva arra, hogy kisiskolásként hogyan „fertőződtem meg” az énekelt versekkel, Kányádi Sándor ismert anekdotája merül fel bennem, amelynek végén a megszeppent kisgyermek úgy határozta meg a vers fogalmát, hogy „a vers az, amit mondani kell”. Ám Kányádi Sándor véleményével tökéletesen egybecseng az a kicsi kiegészítés, hogy „a vers az, amit énekelni IS kell”. Ezt igazolja Dinnyés József életpályája, aki hetvenévesen is tele van tervekkel, mert első gondolkodói lépéseitől tudja, s alapigazságként hirdeti ma is: „Eljön még a versek ideje!” Isten adjon hozzá neki jó egészséget, hogy minél elevenebb erővel hozhassa – továbbra is – a tekintetekbe és a fülekbe is ezt a jóslatát.

Kántor István

Abafáy-Deák Csillag (1949, Marosvásárhely, Románia) író, művészeti író. Kolozsváron szerzett bölcsészdiplomát. 1979-ben Németországba települt, a müncheni egyetem pszichológia szakán diplomázott. 1992 óta él Budapesten, prózát publikál, valamint a kortárs képzőművészetről rendszeresen közöl esszéket. Legutóbbi kötete: *Nem könnyű szeretni* (novellák, 2018).

Ágh István (1938, Felsőiszkáz) kétszeres József Attila-, Kossuth-, Radnóti- és Prima-díjas, Balassi Bálint-emlékkardos költő, író, műfordító. A Nemzet Művésze, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. A Hetek alkotójaként indult. 1975-től az Új Írás munkatársa, jelenleg a Hitel főmunkatársa. Legutóbbi kötete: *Dani uraságnak* (szociográfia, 2018).

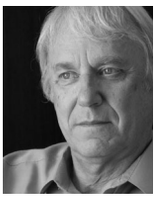

Árkossy István (1943, Kolozsvár, Románia) festőművész, grafikus. 1967-től két évtizeden keresztül a kolozsvári Utunk irodalmi-művészeti hetilap művészeti szerkesztője volt. 1987-ben családjával Budapestre költözött. Számos kiállításon vett részt itthon és külföldön egyaránt. 2018-ban kitüntették a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével, és elnyerte a Szolnay Sándor-díjat. Legutóbbi kötete: *A Nautilus fénye. Rozsnyay Béla szobrászata* (művészeti album, 2019).

Bertha Zoltán (1955, Szentes) kritikus, irodalomtörténész, a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem Modern Magyar Irodalmi Tanszékének docense. Többek között Kölcsey- (1996), Tamási Áron- (2003) és József Attila-díjas (2004). Debrecenben él. Legutóbbi tanulmánykötete: *Nemzet a csillagokban* (2016).

Bolla Eszter (1995, Pápa) a Károli Gáspár Református Egyetemen szerzett diplomát 2017-ben magyar alapszakon, 2018-ban gyermek- és ifjúsági irodalom szakirányú továbbképzési szakon. 2017 óta dolgozik a Magyar Napló Kiadónál. 2018-tól Oláh János szerkesztői ösztöndíjas.

Gerliczki András (1963, Nyíregyháza) irodalomkritikus, esszéista. A KLTE magyar–történelem szakán végzett. A Nyíregyházi Krúdy Gyula Gimnázium tanára. Legutóbbi kötete: *Ugyanaz a föld: Szatmári és partiumi költők antológiája* (2014).

Gróh Gáspár (1953, Budapest) Pethő Sándor-díjas kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő, köztisztviselő. A KLTE magyar–történelem szakán végzett 1977-ben. Jelenleg a Köztársasági Elnöki Hivatal igazgatója és a Magyar Szemle Körkép rovatának szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Neurotikus nemzettudat?* (esszék, tanulmányok, 2018).

Hegedűs Imre János (1941, Székelyhidegkút, Románia) író, irodalomtörténész. Sepsiszentgyörgyön volt gimnáziumi tanár és szakfelügyelő, 1984-ben emigrált Ausztriába. Bécsben és Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Székelyek, atyámfiai* (novellák, 2019).

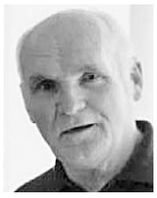

Ircsik Vilmos (1944, Városlőd) író, műfordító. Irodalmi munkásságát a Tiszta szívvel nemzedékében kezdte. Veszprémben él. Magyar Napló-nagydíjas (2000), Szabó Zoltán-díjas (2005), a Magyar Írószövetség és a HM pályázatának nívódíjában (2003, 2004, 2009), különdíjában (2005) és összevont díjában (2007, 2011) részesült. Legutóbbi kötete: *Bűnök és bűnhődések* (esszék, tanulmányok, 2017).

Jánosi Zoltán (1954, Miskolc) egyetemi tanár, irodalomtörténész, a Magyar Napló főszerkesztője, a Kölcsey Társaság elnöke (2010–2018), 2007 és 2015 között a Nyíregyházi Főiskola (2016. jan. 1-től Nyíregyházi Egyetem) rektora volt. József Attila-díjas, 2019-ben pedig átvehette a Magyar Érdemrend Lovagkereszt polgári tagozat kitüntetést. Legutóbbi könyve: *Oláh János* (monográfia, 2018).

Jávorszky Béla (1940, Budapest) író, műfordító, diplomata. Finn, svéd és észt irodalmat fordít, illetve magyar klasszikusok műveit fordította finn és svéd nyelvre. Finn állami irodalmi díjas (1976), Füst Milán- (1998), József Attila- (2002), Magyar PEN Club Janus Pannonius Műfordítói díjas (2013) és Tóth Árpád Műfordítói díjas (2017). 2019-ben megkapta a Svéd Akadémia Műfordítói Díját. Legutóbbi kötete: Paul-Eerik Rummo: *Nézz a tükörbe* (versek, 2019).

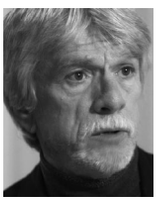

Jovián György (1951, Szilágysomlyó, Románia) Munkácsy Mihály-díjas erdélyi magyar festőművész és grafikus. A Magyar Művészeti Akadémia Képzőművészeti Tagozatának tagja (2007). A bukaresti Nicolae Grigorescu Képzőművészeti Főiskolán végzett 1974-ben, 1977–1981 közt a nagyváradi Állami Színház vendég díszlettervezőjeként működött. 1982-ben áttelepült Magyarországra. 1983–1996 közt a Játékszín, 1996–1999 közt a Merlin Színház grafikusa, 1999-től a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa.

Kalász Márton (1934, Somberek) Kossuth-, József Attila-, Radnóti-, Weöres Sándor-, Prima- és Stephanus-díjas, Gundel-életműdíjas, Balassi Bálint-emlékkardos költő, író, műfordító. A Nemzet Művésze (2016). A Magyar Művészeti Akadémia tagja. Az Új Írás szerkesztője, 1991–1995 között a Stuttgarti Magyar Kulturális Tájékoztatási Központ igazgatója. 2002–2007 között a Magyar Írószövetség elnöke. A Károli Gáspár Református Egyetem tanára. Legutóbbi kötete: *Ki kap szamárkenyeret?* (gyermekversek, 2016).

Kántor István (1969, Sárospatak) filmrendező. Magyar szakos tanári diplomával a kezében fordult gyermekkori álma, a filmkészítés felé. Pályája kezdetén a Magyar Televízió, majd a Duna Televízió rendező munkatársa volt. 2007-től független filmrendező. Irodalmi, képzőművészeti, kultúrtörténeti témákkal foglalkozik. Filmje készült Ratkó Józsefről, Szabó Pálról, Turczel Lajosról, Kölcsey Ferencről, a *Himnusz*ról, valamint Sárospatak diákvilágának anekdotakincséről is. 2019-ben a Tokaji Írótábor Hordó-díját kapta munkássága elismeréséül.

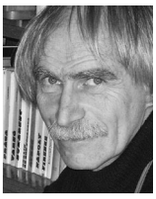

Kapitány Gábor (1948, Budapest) költő, író, Széchenyi-díjas kulturális antropológus, szociológus, az MTA doktora. Feleségével, Kapitány Ágnessel együtt több mint 20 tudományos könyv és több száz szakcikk, tanulmány szerzője. Az ELTE BTK magyar nyelv és irodalom (1972), majd pszichológia szakán (1973) végzett. Legutóbbi kötete: *Burokversek* (versek, 2017).

Kürti László (1976, Vásárosnamény) költő 2014-ben a Tokaji Írótábor díjában részesült, 2017-ben pedig elnyerte a Bella István-díjat. A Debreceni Egyetem filozófia szakán és a Semmelweis Egyetem testnevelő és gyógytestnevelő tanári szakán végzett. A Partium főmunkatársa, A Vörös Postakocsi szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A csalásról* (versek, 2017).

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító, a Kilencek költőcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója. 2012-től a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának vezetője. József Attila- (1993), Prima- (2007), Bethlen Gábor- (2009), Partiumi Írótábor (2013) és Kossuth-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Régi napok rendje* (elbeszélések, 2019).

Miklya Zsolt (1960, Csorvás) költő, író, szerkesztő, pedagógus. 1996-tól a Parakletos Könyvesház egyházi kiadójának felelős szerkesztője. Feleségével, Miklya Luzsányi Mónikával 1992-től pedagógiai segédanyagokat is ír, szerkeszt. Legutóbbi kötete: *Végtelen sál* (gyerekversek, 2015).

Mirtse Zsuzsa (1967, Budapest) író, költő, szerkesztő. 2016 óta a MANK Nonprofit Kft. művészeti tanácsadója, 2019-től a Magyar Napló Könyvszemle rovatának szerkesztője. Díjak: MÚOSZ újságírói díj (2000); Magyar Köztársaság Ezüstkeresztje (2005). Hat megjelent kötete van, legutóbbi a *Sötétkamra – előhívott versek* (versek, 2013).

Murányi Zita (1982, Budapest) Bródy Sándor-díjas költő, író. A Szegedi Tudományegyetem kommunikáció szakán végzett 2010-ben. Legutóbbi kötete: *Jolly Joker* (versek, 2018).

Polák István (1949, Nemescsó) nyugalmazott könyvtáros, magyartanár. Székesfehérváron él, a Vörösmarty Társaság tagja. Eddigi írásainak témái: informatika, oktatástörténet, olvasás, mai közéleti kérdések. Legutóbbi kötete: *Adalékok Nemescsó történetéhez* (2019).

Konrad Sutarski (1934, Poznań, Lengyelország) költő, közíró, politikus, a Magyarországi Lengyelség Múzeuma és Levéltára igazgatója volt, valamint a Polonia Węgierska havilap főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Lengyelország történelme magyar vonatkozásokkal* (2018).

Szabó Soma (1974, Nyíregyháza) Liszt-díjas karnagy, a Nyíregyházi Cantemus Kórus karnagya. Számos nemzetközi versenygyőzelemmel a háta mögött mára keresett előadója nemzetközi kurzusoknak, szimpóziumoknak Európa-szerte, valamint Japánban, Kínában, Tajvanon, Hong Kongban és az USA-ban.

Szalai Attila (1950, Budapest) újságíró, író, publicista, politológus, műfordító, diplomata. Újságírás–politológia szakon végzett a Varsói Tudományegyetemen. 1968 óta a Magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesület tagja, az egyesület kulturális magazinja, a Głos Polonii társszerkesztője. Az 1976–1990 közötti években házasság révén Varsóban élt, együttműködött a lengyel és magyar demokratikus ellenzékkel. 1993–2013 között különböző időszakokban a Varsói Magyar Nagykövetségen szolgált sajtótitkári, majd sajtó és kulturális tanácsosi beosztásban, végül első beosztottként. 2001–2005 között a Varsói Magyar Kulturális Intézet igazgatója volt. 2013-tól a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum (RETÖRKI) szerződéses lengyel szakértője. Legutóbbi kötete: *Lengyel földön – emlékek, naplók, 1976–1990* (2018).

Szegedi-Szabó Béla (1970, Zenta, Szerbia) író, költő 1988–89 között az újvidéki Új Symposion című művészeti folyóirat munkatársaként dolgozott. 2000-ben végzett a Károli Gáspár Református Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán. Jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár irodalmi referense. A Vajdasági Drámaírói Verseny győztese (Újvidéki Színház, 2009). Legutóbbi kötete: *Hangyabefőtt* (Magyar Napló, 2019)

Ilmar Taska észt író 1953-ban született Kirovban, ahová a szovjet hatalom deportálta családját. Sztálin halálát követően visszatérhettek szülőföldjükre, Taska filmrendező, producer, forgatókönyvíró lett, dolgozott Svédországban és Hollywoodban is, majd később ő hozta létre az első észt kereskedelmi televíziócsatornát. Íróként 2016-ban jelentkezett *Pobjeda 1946* című regényével, amely nem csak Észtországban aratott hangos sikert: eddig már tizenkét nyelvre lefordították.

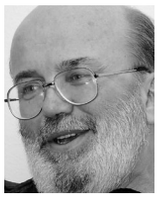

Tóth László (1949, Budapest) József Attila-, Fábry Zoltán-, Artisjus- és Arany János-díjas költő, író, művelődéstörténész, műfordító. 1954-től Felvidéken, 1986-tól ismét Magyarországon élt, 2005-ben visszaköltözött Felvidékre. A Világszövetség és az Iskolakultúra szerkesztője, a Regio alapítója. 2011-től az Irodalmi Szemle főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *A guillotine nyílása* (széljegyzetek, 2019).

Vörös István (1964, Budapest) József Attila-, Jan Smrek-, Füst Milán-, Déry Tibor-, Vilenica Kristály- és Premia Bohemica-díjas költő, író, műfordító, irodalomtörténész. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Esztétika Tanszékének docense, a kreatív írás program oktatója. Legutóbbi kötete: *Elégia lakói* (versek, 2018).